

**ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ»**

*Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису*

БЄЛЯКОВ Максим Сергійович

УДК 349.6

**ДИСЕРТАЦІЯ
ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЕКОЛОГІЧНОЇ СТАНДАРТИЗАЦІЇ В УКРАЇНІ**

Спеціальність: 081 – «Право»

Галузь знань: 08 – «Право»

Подається на здобуття ступеня доктора філософії (PhD)

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ М.С.Беляков

Науковий керівник:

Козакова Ірина Віталіївна,

кандидат юридичних наук, доцент

Київ – 2026

АНОТАЦІЯ

Беляков М.С. Правові засади екологічної стандартизації в Україні. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» (08 – «Право»). – Вищий навчальний заклад «Національна академія управління», Київ, 2026.

Метою дослідження є розробка науково-теоретичних засад правового регулювання екологічної стандартизації, вирішення комплексу теоретичних і практичних проблем екологічно-правової доктрини, формулювання пропозицій щодо вдосконалення екологічного законодавства України в частині правового регулювання екологічної стандартизації.

У дисертації встановлено, що поняття екологічного стандарту є похідним від родового поняття «стандарт». У зв'язку з відсутністю визначення поняття екологічного стандарту на рівні закону проаналізовано раніше діюче законодавство, яке врегульовувало це питання та було основою формування відповідної правової думки. Досліджено також співвідношення понять «стандарти в галузі охорони навколишнього природного середовища» та «стандарти екологічної безпеки». Зроблено висновок, що екологічні стандарти є родовою категорією, що включає в себе три основні підсистеми (види): 1) стандарти в галузі забезпечення екологічної безпеки; 2) стандарти в галузі охорони навколишнього природного середовища; 3) стандарти в галузі використання природних ресурсів. Екологічний стандарт може включати в себе одночасно ознаки як кожної такої підсистеми окремо, так і всіх їх одночасно.

Досліджено ознаки екологічних стандартів, якими визначено такі: 1) є нормативним документом; 2) заснований на консенсусі; 3) приймається лише визнаним органом; 4) зазвичай не є нормативно-правовим актом та є обов'язковим лише у окремих випадках. Досліджено також окремі класифікації екологічних стандартів.

За наслідками дослідження сформульовано власне авторське поняття екологічного стандарту. Екологічним стандартом є необов'язковий для виконання нормативний документ, який містить інформацію стосовно режиму використання й охорони природних ресурсів, вимог щодо запобігання забрудненню навколишнього природного середовища, методів контролю за станом навколишнього природного середовища, інших питань, пов'язаних з охороною навколишнього природного середовища та використанням і відтворенням природних ресурсів чи екологічної безпеки, є таким, що розроблений на основі консенсусу та затверджений уповноваженим органом, і встановлює призначені для загального і багаторазового використання інструкції, правила або характеристики, який, однак, стає обов'язковим для виконання у разі встановлення його обов'язковості нормативно-правовими актами, зокрема, коли посилання на нього містяться у відповідних технічних регламентах.

За результатами проведеного аналізу встановлено, що поняття екологічної стандартизації є видовим поняттям стандартизації. Досліджено підходи до розуміння поняття стандартизації та екологічної стандартизації у науці та законодавстві. Зроблено висновок, що розуміння стандартизації як діяльності є найбільш прийнятним для її вивчення у юридичному значенні.

Досліджено мету, функції та об'єкти екологічної стандартизації. Кінцевою метою екологічної стандартизації визначено охорону навколишнього природного середовища, раціональне використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки. Спеціальними функціями цієї стандартизації є природоохоронна, антропозахисна, функція відновлення (реконструкції) знищених чи пошкоджених об'єктів природи, керованого розвитку природи. Об'єкти екологічної стандартизації розглянуто широко та включено до них природні ресурси, природні і природно-антропогенні комплекси, ландшафти, сукупність умов, безпечних для життя і здоров'я людей, навколишнє природне середовище, екосистеми та життя і здоров'я громадян тощо.

З огляду на нормативне розуміння екологічної стандартизації як діяльності запропоновано екологічну стандартизацію розглядати як різновид юридичного процесу. Зроблено висновок, що екологічна стандартизація є сукупністю еколого-правових правовідносин, які послідовно виникають та регулюються процесуальними нормами, які містяться в екологічному матеріальному праві.

За наслідками дослідження сформовано визначення поняття екологічної стандартизації. Екологічною стандартизацією у правовому її значенні є сукупність еколого-правових правовідносин, які регулюються нормами екологічного процесуального права, послідовно виникають між визначеними законодавством суб'єктами (центральною органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері стандартизації та реалізує її, національним органом стандартизації, технічними комітетами стандартизації, підприємствами, установами та організаціями) у зв'язку з їх діяльністю щодо установавання нормативних положень і спрямовані на досягнення оптимального ступеня впорядкованості об'єктів екологічного права.

Запропоновано визначати таку ієрархію доказовості щодо небезпечності нехарчової продукції в частині стандартів, яка має виглядати наступним чином: 1) регіональні стандарти щодо забезпечення безпечності продукції відповідно до міжнародних договорів України; 2) національні стандарти інших держав щодо забезпечення безпечності продукції, гармонізовані з відповідними європейськими та міжнародними стандартами відповідно до міжнародних договорів; 3) стандарти України щодо забезпечення безпечності продукції (крім національних, що гармонізовані з відповідними європейськими).

Визначено, що суб'єктами, які загалом складають організаційно-правовий механізм екологічної стандартизації в Україні, є: 1) центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері стандартизації; 2) центральний орган виконавчої влади, що реалізує

державну політику у сфері стандартизації; 3) національний орган стандартизації; 4) технічні комітети стандартизації; 5) підприємства та організації, що здійснюють стандартизацію. Досліджено правове становище цих суб'єктів в організаційно-правовому механізмі екологічної стандартизації в Україні.

При дослідженні організаційно-правового механізму екологічної стандартизації в Україні звернуто увагу на необхідність вирішення проблеми співвідношення повноважень між національним органом стандартизації та технічними комітетами у зв'язку з існуванням корупційних ризиків та незацікавленості національного органу стандартизації у розвитку технічних комітетів внаслідок «конфлікту повноважень». Запропоновано передати окремі повноваження національного органу стандартизації керівній раді цього органу або ж Міністерству економіки, довкілля та сільського господарства України. Обґрунтована також доцільність надати зазначеному міністерству повноваження щодо здійснення державного нагляду (контролю) за діяльністю національного органу стандартизації.

Досліджено систему екологічних стандартів в Україні як правового результату екологічної стандартизації, за наслідками якого запропоновано розробити комплексний національний стандарт «Система охорони та захисту лісових ресурсів в Україні». Він повинен обов'язково містити: 1) оновлену екологічну та лісову термінологію; 2) основні засади системи управління в лісовій сфері; 3) основні механізми раціонального та екологічно обґрунтованого ведення лісового господарства; 4) алгоритм визначення шкоди, завданої лісовому фонду з використанням спеціальних формул та коефіцієнтів, що максимально враховують якісні та кількісні показники лісових ресурсів; 5) передові способи боротьби зі спробами неправомірної експлуатації лісу.

Проаналізовано особливості правової природи юридичної відповідальності у сфері екологічної стандартизації. Визначено, що у науці поширеним є виокремлення екологічно-правової відповідальності, що, однак,

не створює нової форми юридичної відповідальності. Досліджено особливості адміністративної, кримінальної, дисциплінарної та цивільної відповідальності за правопорушення у сфері екологічної стандартизації в Україні. Запропоновано забезпечувати належну якість робіт із екологічної стандартизації встановленням спеціального складу адміністративного правопорушення «Порушення порядку здійснення робіт із національної стандартизації».

Сформульовано сукупність комплексних напрямів удосконалення екологічної стандартизації в Україні, якими визначено: а) удосконалення екологічної стандартизації з урахуванням міжнародного досвіду окремих країн; б) удосконалення екологічної стандартизації, спрямованої на приведення законодавства України до стандартів ЄС; в) удосконалення екологічної стандартизації з урахуванням вітчизняного досвіду.

За наслідками дослідження сформульовані пропозиції по вдосконаленню чинного законодавства України.

Дисертація має практичне значення. Сформульовані в роботі висновки, пропозиції та рекомендації можуть бути використані у науково-дослідницькій роботі (для подальших наукових досліджень щодо правових засад екологічної стандартизації в Україні), у нормотворчій діяльності (для вдосконалення чинного законодавства України в частині правового регулювання екологічної стандартизації та підготовки проектів нормативних актів, що врегульовують екологічну стандартизацію), у правозастосуванні (під час застосування норм права, які регулюють екологічну стандартизацію в Україні) та в освітньому процесі (при викладанні освітніх компонентів: «Екологічне право та сталий розвиток», «Екологічна безпека Сталого розвитку»).

Ключові слова: довкілля, екологічна безпека, екологічні загрози, екологічне право, екологічний стандарт, адміністративна процедура, органи місцевого самоврядування, орган стандартизації, правовий інститут, публічне

адміністрування, регуляторна політика, стандарт, стандартизація, юридична відповідальність, нормативно-правові акти.

SUMMARY

Belyakov M.S. Legal foundations of environmental standardization in Ukraine. – *Qualification scientific work on the rights of the manuscript*.

Thesis for the philosophy doctor degree in specialty 081 «Law» (08 – ‘Law’). – Higher educational institution “National Academy of Management,” Kyiv, 2026.

The purpose of the dissertation research is to develop scientific and theoretical foundations for the legal regulation of environmental standardization, to solve a complex of theoretical and practical problems of environmental law doctrine, and to formulate proposals for improving Ukraine's environmental legislation in terms of the legal regulation of environmental standardization.

The dissertation establishes that the concept of an environmental standard is derived from the generic concept of a “standard.” Due to the lack of a definition of the concept of an environmental standard at the level of law, the previously existing legislation that regulated this issue and formed the basis for the formation of the relevant legal opinion was analyzed. The relationship between the concepts of “standards in the field of environmental protection” and “environmental safety standards” was also studied. It was concluded that environmental standards are a generic category that includes three main subsystems (types): 1) standards in the field of environmental protection; 2) standards in the field of environmental safety; 3) standards in the field of natural resource use. An environmental standard may include characteristics of each of these subsystems separately, as well as all of them simultaneously.

The characteristics of environmental standards have been studied, which are defined as follows: 1) it is a normative document; 2) it is based on consensus; 3) it is adopted only by a recognized body; 4) it is usually not a normative legal act and is mandatory only in certain cases. Individual classifications of environmental standards have also been studied.

Based on the results of the study, the author's own concept of an environmental standard was formulated. An environmental standard is a non-mandatory regulatory document that contains information on the use and protection of natural resources, methods of monitoring the state of the environment, requirements for the prevention of environmental pollution, other issues related to environmental protection and the use and reproduction of natural resources or environmental safety, developed on the basis of consensus and approved by an authorized body, and establishes rules, instructions, or characteristics intended for general and repeated use, which, however, becomes mandatory in the event of its mandatory nature being established by regulatory legal acts, in particular when references to it are contained in the relevant technical regulations.

The analysis shows that the concept of environmental standardization is a specific type of standardization. Approaches to understanding the concepts of standardization and environmental standardization in science and legislation are examined. It is concluded that understanding standardization as an activity is most appropriate for its study in a legal sense.

The purpose, functions, and objects of environmental standardization were examined. The ultimate goal of environmental standardization is defined as the protection of the natural environment, the rational use of natural resources, and the provision of environmental safety. The special functions of this standardization are nature conservation, anthropogenic protection, the restoration (reconstruction) of destroyed or damaged natural objects, and the controlled development of nature. The objects of environmental standardization are considered broadly and include natural resources, natural and natural-anthropogenic complexes, landscapes, a set of conditions safe for human life and health, the natural environment, ecosystems, and the life and health of citizens, etc.

Given the normative understanding of environmental standardization as an activity, it is proposed to consider environmental standardization as a type of legal process. It is concluded that environmental standardization is a set of

environmental legal relations that consistently arise and are regulated by procedural norms contained in environmental substantive law.

Based on the results of the study, a definition of the concept of environmental standardization has been formulated. Environmental standardization in its legal sense is a set of environmental legal relations that are regulated by the norms of environmental procedural law and consistently arise between entities defined by law (the central executive body that ensures the formation of state policy in the field of standardization and implements it, the national standardization body, technical standardization committees, enterprises, institutions, and organizations) in connection with their activities to establish normative provisions and aimed at achieving an optimal degree of orderliness of objects of environmental law.

It is proposed to establish the following hierarchy of evidence regarding the safety of non-food products in terms of standards: 1) regional standards for product safety in accordance with Ukraine's international treaties; 2) national standards of other countries for ensuring product safety, harmonized with the relevant European and international standards in accordance with international treaties; 3) Ukrainian standards for ensuring product safety (except for national standards harmonized with the relevant European standards).

It has been determined that the entities that generally constitute the organizational and legal mechanism of environmental standardization in Ukraine are: 1) the central executive body that ensures the formation of state policy in the field of standardization; 2) the central executive body that implements state policy in the field of standardization; 3) the national standardization body; 4) technical committees for standardization; 5) enterprises and organizations that carry out standardization. The legal status of these entities in the organizational and legal mechanism of environmental standardization in Ukraine has been studied.

When studying the organizational and legal mechanism of environmental standardization in Ukraine, attention was drawn to the need to resolve the issue of the balance of powers between the national standardization body and technical committees in connection with the existence of corruption risks and the lack of

interest of the national standardization body in the development of technical committees due to a “conflict of powers.” It is proposed to transfer certain powers of the national standardization body to the governing board of this body or to the Ministry of Economy, Environment and Agriculture of Ukraine. The expediency of granting the said ministry the power to exercise state supervision (control) over the activities of the national standardization body is also justified.

The system of environmental standards in Ukraine as a legal result of environmental standardization has been studied, based on which it is proposed to develop a comprehensive national standard “System of protection and conservation of forest resources in Ukraine.” It must contain: 1) updated environmental and forestry terminology; 2) basic principles of forest management; 3) the main mechanisms for rational and environmentally sound forest management; 4) an algorithm for determining the damage caused to the forest fund using special formulas and coefficients that take into account the qualitative and quantitative indicators of forest resources as much as possible; 5) advanced methods of combating attempts at illegal exploitation of forests.

The peculiarities of the legal nature of legal liability in the field of environmental standardization are analyzed. It is determined that in science, it is common to distinguish environmental and legal liability, which, however, does not create a new form of legal liability. The peculiarities of administrative, criminal, disciplinary, and civil liability for offenses in the field of environmental standardization in Ukraine are examined. It is proposed to ensure the proper quality of work on environmental standardization by establishing a special composition of the administrative offense “Violation of the procedure for carrying out work on national standardization.”

A set of comprehensive directions for improving environmental standardization in Ukraine has been formulated, which defines: a) improving environmental standardization, taking into account the international experience of individual countries; b) improving environmental standardization aimed at

bringing Ukrainian legislation into line with European Union standards; c) improving environmental standardization, taking into account domestic experience.

Based on the results of the study, proposals for improving the current legislation of Ukraine have been formulated.

The dissertation has practical significance. The conclusions, proposals, and recommendations formulated in this study may be used in scientific research (for further studies on the legal foundations of environmental standardization in Ukraine), in legislative activities (to improve the current legislation of Ukraine concerning the legal regulation of environmental standardization and to prepare draft normative legal acts governing environmental standardization), in law enforcement practice (in the application of legal provisions regulating environmental standardization in Ukraine), and in the educational process (when teaching the courses Environmental Law and Sustainable Development and Environmental Security of Sustainable Development).

Keywords: environment; environmental safety; environmental threats; environmental law; environmental standard; administrative procedure; local self-government bodies; standardization body; legal institution; public administration; regulatory policy; standard; standardization; legal liability; regulatory legal acts.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Беляков М.С. Екологічні стандарти у сфері охорони лісових ресурсів. *Держава і право. Серія «Юридичні науки»*. Випуск 73. 2016. С. 390-404.
2. Беляков М.С. Екологічна стандартизація та нормування в Україні. *Правова держава*. Випуск 27. 2016. С. 512-520. URL: <https://pravova-derzhava.org/pravova-derjava-issue-27-2016-512>
3. Беляков М., Головкін О., Дюжилова Н. Адаптація національного законодавства до міжнародних екологічних стандартів. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2017. № 2. С. 48-55. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnapu_2017_2_9

(особистий внесок: проаналізовано історію адаптації України до міжнародного екологічного законодавства, дано оглядову характеристику основних світових та європейських екологічних стандартів, зокрема серії ISO 14000. Дано порівняльну характеристику переваг та проблемних аспектів уніфікації системи вітчизняних екологічних стандартів з міжнародною нормативною базою)

4. Беляков М.С., Козакова І.В. Юридична відповідальність у сфері екологічної стандартизації в Україні. *Право та державне управління*. 2022. №4. С.384-393. <https://doi.org/10.32782/pdu.2022.4.57>

(особистий внесок: досліджено особливості юридичної відповідальності у сфері екологічної стандартизації в Україні та її окремих видів (адміністративної, окремі аспекти кримінальної відповідальності, а також дисциплінарної та цивільної відповідальності)

5. Беляков М.С. Правова природа екологічної стандартизації в Україні. *Право і суспільство*. 2023. №5. С. 468-476. <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.5.68>

6. Беляков М.С. Екологічний стандарт: поняття, ознаки та види. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. №9. С.505-510. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-9/122>

7. Беляков М.С., Козакова І.В. Організаційно-правовий механізм екологічної стандартизації в Україні. *Правові новели*. 2025. №26. С.432-444. <https://doi.org/10.32782/ln.2025.26.49>

(особистий внесок: досліджено правове становище суб'єктів в організаційно-правовому механізмі екологічної стандартизації в Україні)

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

8. Беляков М.С. Законодавче регулювання екологічної стандартизації в Україні. *Державне регулювання суспільних відносин: розвиток законодавства та проблеми правозастосування: Міжнародна науково-*

практична конференція, м.Київ, 14-15 липня 2017 р. К.: Центр правових наукових досліджень, 2017. 112 с. С.47-49.

9. Беляков М.С. Національні екологічні стандарти та технічні регламенти: проблеми співвідношення. *Права людини та публічне врядування*: матеріали VIII Міжнародного правничого форуму, м.Чернівці, 30 травня, 2025 р. Львів – Торунь: Liha-Pres, 2025. С. 520-523.

10. Беляков М.С. Щодо системи екологічних стандартів. *Приватно-правові та публічно-правові відносини: модернізація розвитку в умовах воєнного стану*: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (в авторській редакції), (м. Кропивницький, 07 жовтня 2025 року). Кропивницький, 2025. 500 с. С. 62-65.

11. Беляков М.С. Принципи екологічної стандартизації. *Scientific trends in the development of modern technologies and inventions: Abstracts of VI International Scientific and Practical Conference* (October 06-08, 2025, Prague, Czech Republic). 165 p. P.43-44.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	15
ВСТУП.....	16
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЕКОЛОГІЧНОЇ СТАНДАРТИЗАЦІЇ В УКРАЇНІ.....	25
1.1. Екологічний стандарт: поняття, ознаки та види.....	25
1.2. Правова природа екологічної стандартизації в Україні.....	47
1.3. Законодавче регулювання екологічної стандартизації в Україні: історія і сучасність.....	65
1.4. Екологічна стандартизація в системі технічного регулювання держави.....	90
Висновки до розділу 1.....	102
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЕКОЛОГІЧНОЇ СТАНДАРТИЗАЦІЇ В УКРАЇНІ.....	109
2.1. Організаційно-правовий механізм екологічної стандартизації в Україні.....	109
2.2. Система екологічних стандартів в Україні як правовий результат екологічної стандартизації.....	130
2.3. Юридична відповідальність у сфері екологічної стандартизації в Україні.....	147
2.4. Напрями вдосконалення екологічної стандартизації в Україні.....	160
Висновки до розділу 2.....	179
ВИСНОВКИ.....	185
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	196
ДОДАТКИ.....	223

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

IEC	Міжнародна електротехнічна комісія
ISO	Міжнародна організація стандартизації
ГКУ	Господарський кодекс України
ГОСТ	Державний стандарт (рос. Государственный стандарт)
ГСТУ	Галузеві стандарти України
ДП «УкрНДНЦ»	Державне підприємство «Український науково-дослідний та навчальний центр стандартизації, сертифікації та якості»
ДСТУ	Державні стандарти України
ЄС	Європейський Союз
КЗпП	Кодекс законів про працю України
ККУ	Кримінальний кодекс України
КМУ	Кабінет Міністрів України
КУпАП	Кодекс України про адміністративні правопорушення
РСТ УРСР	Республіканські стандарти Української Радянської Соціалістичної Республіки
СОТ	Світова організація торгівлі
СРСР	Союз Радянських Соціалістичних Республік
ССОП	Стандарти в галузі охорони природи
УРСР	Українська Радянська Соціалістична Республіка

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. У сучасних умовах функціонування України як держави надзвичайно важливої ваги набувають питання забезпечення екологічно безпечних умов життєдіяльності громадян і суспільства, збереження і відновлення навколишнього природного середовища. Стаття 16 Конституції України визначає, що забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи - катастрофи планетарного масштабу, збереження генофонду Українського народу є обов'язком держави.

В аспекті виконання державою зазначеного обов'язку особливої ваги набуває питання екологічної стандартизації як комплексу різного роду заходів, спрямованих на дотримання певних стандартів якості довкілля. Захист довкілля є одним із пріоритетних напрямів стандартизації загалом та складає суть екологічної стандартизації.

Таким чином, на сьогодні надзвичайно актуальними є питання правових засад екологічної стандартизації в Україні, які полягають, зокрема, у визначенні поняття та юридичної природи екологічної стандартизації, особливостей її законодавчої регламентації, місця екологічної стандартизації в системі технічного регулювання держави тощо. Однак, не дивлячись на це, юридичним аспектам екологічної стандартизації у вітчизняній правовій науці майже не приділяється увага. В Україні відсутні комплексні монографічні дослідження цього питання.

Також слід зауважити, що у зв'язку з рухом України до вступу в ЄС надзвичайно важливим завданням правотворчої та правозастосовної практики є належна регуляторна політика, впровадження екологічних стандартів ЄС в систему технічного регулювання України, а також гармонізація вже чинних екологічних стандартів з європейськими стандартами. Відтак, наукове вивчення проблем екологічної стандартизації

сприятиме більш швидкому та якісному проходженню Україною відповідних процедур вступу.

Усе зазначене, на наш погляд, складає актуальність дослідження проблематики правових засад екологічної стандартизації в Україні.

Науково-теоретичною базою проведеного дослідження стали праці вітчизняних та зарубіжних фахівців у сфері правової науки (насамперед, у галузі екологічного права, які досліджували питання екологічної стандартизації), а саме таких як; Андрейцев В.І., Бабін Б.В., Барбашова Н.В., Батан Ю.Д., Гаращук В.М., Гусарев С.Д., Євстігнєєв А.С., Колодій А.М., Колпаков В.К., Костенко Ю.О., Краснова М.В., Краснова Ю.А., Курило В.І., Малишева Н.Р., Малишко І.В., Скакун О.Ф., Стефанчук Р.О., Тищенко М.М., Шемшученко Ю.С. та інші.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до плану науково-дослідних робіт ВНЗ «Національна академія управління» і є складовою наукової теми: «Правове забезпечення суспільних відносин в умовах європейської інтеграції (державний реєстраційний номер 0122U202084) та відповідно до програмних нормативно-правових документів, зокрема Стратегії розвитку Національної академії правових наук України на 2021-2025 роки, затвердженої постановою загальних зборів Національної академії правових наук України 26.03.2021 р., Національної економічної стратегії на період до 2030 року, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 р. №179.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є розробка науково-теоретичних засад правового регулювання екологічної стандартизації, вирішення комплексу теоретичних і практичних проблем екологічно-правової доктрини, формулювання пропозицій щодо вдосконалення екологічного законодавства України в частині правового регулювання екологічної стандартизації.

Мета дослідження конкретизується в його завданнях:

- визначити поняття та ознаки екологічного стандарту, провести класифікацію екологічного стандарту;
- з'ясувати зміст та правову природу екологічної стандартизації в Україні;
- сформулювати наукове визначення поняття екологічної стандартизації;
- надати загальну характеристику законодавчого регулювання екологічної стандартизації в Україні, дослідити її історію;
- визначити місце екологічної стандартизації в системі технічного регулювання держави;
- сформувати організаційно-правовий механізм екологічної стандартизації в Україні;
- охарактеризувати систему екологічних стандартів в Україні як правовий результат екологічної стандартизації;
- визначити особливості юридичної відповідальності у сфері екологічної стандартизації в Україні;
- сформувати напрями вдосконалення екологічної стандартизації в Україні.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері екологічної стандартизації, які виникають в Україні.

Предметом дослідження є правові засади екологічної стандартизації в Україні.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження складають загальнонаукові та спеціально-наукові методи, а саме: діалектичний, системний, аналізу, історичний, логіко-граматичний, порівняльно-правовий, формально-юридичний.

Діалектичний метод дозволив проаналізувати взаємозв'язок екологічної стандартизації та екологічних стандартів між собою (підрозділ 2.2). Системний метод застосовувався при вивченні системи екологічних стандартів в Україні (підрозділ 2.2), а метод аналізу – при дослідженні місця екологічної стандартизації в системі технічного регулювання держави

(підрозділ 1.4). Історичний метод використовувався при дослідженні історії законодавчого регулювання екологічної стандартизації в Україні (підрозділ 1.3), а порівняльно-правовий метод був використаний при дослідженні міжнародних аспектів екологічної стандартизації (підрозділ 2.4). Логіко-граматичний метод використано при тлумаченні окремих положень законодавства, які сформульовано нечітко (підрозділ 1.3). Формально-юридичний метод застосовано при формулюванні пропозицій щодо вдосконалення чинного законодавства (підрозділи 1.3, 2.1, 2.2).

Емпірична база дослідження. Проаналізовано дані Державного підприємства «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості» (накази, повідомлення), прийняті з питань екологічної стандартизації, акти технічного регулювання (регламенти, стандарти та технічні умови). *Науково-теоретичним підґрунтям* стали праці вітчизняних та зарубіжних вчених з екологічного права, стандартизації, теорії держави та права, соціології, філософії та ін.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що в дисертації вперше проведено комплексне дослідження правових засад екологічної стандартизації в Україні, на підставі якого обґрунтовано нові наукові положення, рекомендації, висновки і пропозиції з удосконалення екологічного законодавства, які й виносяться на захист.

вперше:

- розглянуто екологічну стандартизацію як різновид екологічного процесу та запропоновано під екологічною стандартизацією у правовому її значенні розуміти сукупність еколого-правових правовідносин, які регулюються нормами екологічного процесуального права, послідовно виникають між визначеними законодавством суб'єктами (центральною органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері стандартизації та реалізує її, національним органом стандартизації, технічними комітетами стандартизації, підприємствами, установами та організаціями) у зв'язку з їх діяльністю щодо установавання нормативних

положень і спрямовані на досягнення оптимального ступеня впорядкованості об'єктів екологічного права., сукупність певних «динамічних» екологічних правовідносин, які врегульовуються екологічними процесуальними нормами;

- запропоновано визначати таку ієрархію доказовості щодо небезпечності нехарчової продукції в частині стандартів, яка має виглядати наступним чином: 1) регіональні стандарти щодо забезпечення безпечності продукції відповідно до міжнародних договорів України; 2) національні стандарти інших держав щодо забезпечення безпечності продукції, гармонізовані з відповідними європейськими та міжнародними стандартами відповідно до міжнародних договорів; 3) стандарти України щодо забезпечення безпечності продукції (крім національних, що гармонізовані з відповідними європейськими);

- сформульовано сукупність комплексних напрямів удосконалення екологічної стандартизації в Україні, якими визначено: а) удосконалення екологічної стандартизації з урахуванням міжнародного досвіду окремих країн; б) удосконалення екологічної стандартизації, спрямованої на приведення законодавства України до стандартів ЄС; в) удосконалення екологічної стандартизації з урахуванням вітчизняного досвіду;

- запропоновано забезпечувати належну якість робіт із екологічної стандартизації встановленням спеціального складу адміністративного правопорушення «Порушення порядку здійснення робіт із національної стандартизації»;

- запропоновано розробити комплексний національний стандарт «Система охорони та захисту лісових ресурсів в Україні». Він повинен обов'язково містити: 1) оновлену екологічну та лісову термінологію; 2) основні засади системи управління в лісовій сфері; 3) основні механізми раціонального та екологічно обґрунтованого ведення лісового господарства; 4) алгоритм визначення шкоди, завданої лісовому фонду з використанням спеціальних формул та коефіцієнтів, що максимально враховують якісні та

кількісні показники лісових ресурсів; 5) передові способи боротьби зі спробами неправомірної експлуатації лісу;

- звернуто увагу на необхідність вирішення проблеми співвідношення повноважень між національним органом стандартизації та технічними комітетами у зв'язку з існуванням корупційних ризиків та незацікавленості національного органу стандартизації у розвитку технічних комітетів внаслідок «конфлікту повноважень». Запропоновано передати окремі повноваження національного органу стандартизації керівній раді цього органу або ж Міністерству економіки, довкілля та сільського господарства України;

удосконалено:

- поняття екологічного стандарту. Запропоновано під екологічним стандартом розуміти обов'язковий для виконання нормативний документ, який містить інформацію стосовно режиму використання й охорони природних ресурсів, вимог щодо запобігання забрудненню навколишнього природного середовища, методів контролю за станом навколишнього природного середовища, інших питань, пов'язаних з охороною навколишнього природного середовища та використанням і відтворенням природних ресурсів чи екологічної безпеки, є таким, що розроблений на основі консенсусу та затверджений уповноваженим органом, і встановлює призначені для загального і багаторазового використання інструкції, правила або характеристики, який, однак, стає обов'язковим для виконання у разі встановлення його обов'язковості нормативно-правовими актами, зокрема, коли посилання на нього містяться у відповідних технічних регламентах;

набули подальшого розвитку:

- ознаки екологічного стандарту, які визначено такими: 1) є нормативним документом; 2) заснований на консенсусі; 3) приймається лише визнаним органом; 4) зазвичай не є нормативно-правовим актом та не є обов'язковим для застосування;

- положення щодо здійснення державного нагляду (контролю) за діяльністю національного органу стандартизації в порядку, передбаченому законодавством. Обґрунтована доцільність надати повноваження щодо здійснення такого нагляду (контролю) за діяльністю національного органу стандартизації Міністерству економіки, довкілля та сільського господарства України;

Практичне значення одержаних результатів. Сформульовані в роботі висновки, пропозиції та рекомендації можуть бути використані у:

- *науково-дослідницькій роботі* – для подальших наукових досліджень щодо правових засад екологічної стандартизації в Україні (довідка ВНЗ «Національна академія управління» про використання результатів дисертаційного дослідження № 03-25/78 від 24.10.2025);

- *нормотворчій діяльності* – для вдосконалення чинного законодавства України в частині правового регулювання екологічної стандартизації та підготовки проєктів нормативних актів, що врегульовують екологічну стандартизацію;

- *правозастосуванні* – під час застосування норм права, які регулюють екологічну стандартизацію в Україні (акт Державного підприємства «Національний інститут розвитку інфраструктури» про впровадження результатів дисертаційного дослідження від 30.06.2026 № 19.1-09 151-538);

- *освітньому процесі* – при викладанні освітніх компонент: «Екологічне право та сталий розвиток», «Екологічна безпека Сталого розвитку» (акт ВНЗ «Національна академія управління» про впровадження результатів наукового дослідження від 27.05.2026).

Особистий внесок дисертанта. Дослідження виконане автором самостійно. Основні теоретичні положення та розробки, які характеризують наукову новизну дослідження, теоретичне і практичне значення його результатів, одержані дисертантом особисто. У спільно опублікованих працях є значний внесок здобувача. У дисертації відображені лише ті положення з опублікованих спільно праць, які є особистим внеском

здобувача. Так, особистим внеском здобувача, зокрема, є: у праці «Адаптація національного законодавства до міжнародних екологічних стандартів» - визначення пріоритетного значення адаптації національного законодавства до стандартів ЄС у сфері довкілля та дослідження питання трансформації системи вітчизняних стандартів відповідно до вимог світової системи стандартизації; у праці «Юридична відповідальність у сфері екологічної стандартизації в Україні» - дослідження особливостей юридичної відповідальності у сфері екологічної стандартизації в Україні та її окремих видів (адміністративної, окремі аспекти кримінальної відповідальності, а також дисциплінарної та цивільної відповідальності); у праці «Організаційно-правовий механізм екологічної стандартизації в Україні» - дослідження правового становища суб'єктів в організаційно-правовому механізмі екологічної стандартизації в Україні.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертаційної роботи були апробовані на науково-практичних конференціях та круглих столах, зокрема на Міжнародній науково-практичній конференції «Державне регулювання суспільних відносин: розвиток законодавства та проблеми правозастосування» (м. Київ, 14-15 липня 2017 р.), VIII Міжнародному правничому форумі «Права людини та публічне врядування» (м. Львів, 30 травня 2025 р.), II Всеукраїнській науково-практичній конференції «Приватно-правові та публічно-правові відносини: модернізація розвитку в умовах воєнного стану» (м. Кропивницький, 7 жовтня 2025 р.), VI Міжнародній науково-практичній конференції «Scientific trends in the development of modern technologies and inventions» (м. Прага Чеська Республіка, 06-08 жовтня 2025 р.).

Публікації. Основні теоретичні положення і висновки дисертації відображені у 11 публікаціях, а саме: у 7 у наукових статтях, опублікованих у наукових виданнях, що входять до переліку фахових для юридичних наук видань (4 з яких входять до міжнародних науково-метричних баз), а також у

4 тезах, опублікованих за результатами науково-практичних конференцій та правничих форумів.

Структура дисертації зумовлена метою та завданнями роботи і складається з переліку умовних скорочень, вступу, 2 розділів, 8 підрозділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг роботи становить 230 сторінок. Обсяг основного тексту дисертації – 182 сторінок. Список використаних джерел (234 позицій) займає 26 сторінок, додатки – 8 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЕКОЛОГІЧНОЇ СТАНДАРТИЗАЦІЇ В УКРАЇНІ

1.1. Екологічний стандарт: поняття, ознаки та види.

«Підвищення рівня виробництва, поліпшення якості продукції та зростання життєвого рівня населення на сьогодні тісно пов'язані з широким використанням стандартизації в галузі охорони природи. Стандартизація відіграє значну роль у виробництві конкурентоспроможної доброякісної продукції, у захисті навколишнього природного середовища, у ощадливому використанні природних та інших ресурсів як основи сталого розвитку національної економіки» [1, с. 11].

З положень ст.1 Закону України «Про стандартизацію» вбачається, що «стандарт – це нормативний документ, заснований на консенсусі, прийнятий визнаним органом, що встановлює для загального і неодноразового використання правила, настанови або характеристики щодо діяльності чи її результатів, та спрямований на досягнення оптимального ступеня впорядкованості в певній сфері» [2]. Стандарт може містити вимоги до термінології, пакування, маркування, позначок або етикетування, що застосовуються до певних видів продукції, послуг або процесу [3, с. 84]. Тобто, якщо стандартизація – це діяльність, то стандарт – це її наслідок, який знаходить свій прояв у документі, що офіційно затверджений та містить певні норми та правила.

Слід враховувати, що існує поняття «стандарт», яке є основним, та похідне від нього – «екологічний стандарт». Оскільки чинні закони наразі не дають визначення екологічного стандарту, доцільно звернутися до вже не чинного на сьогодні законодавства. Саме воно свого часу формувало це поняття та заклало основи для розвитку відповідної правової доктрини.

Вже не діюча на сьогодні ч.1 ст. 32 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» визначала, що «державні стандарти

в галузі охорони навколишнього природного середовища є обов'язковими для виконання і визначають поняття і терміни, режим використання й охорони природних ресурсів, методи контролю за станом навколишнього природного середовища, вимоги щодо запобігання забрудненню навколишнього природного середовища, інші питання, пов'язані з охороною навколишнього природного середовища та використанням природних ресурсів» [4]. Не дивлячись на скасування відповідної норми, сформульоване нею поняття екологічного стандарту слід враховувати у правовому аналізі.

В.М. Ладиженський розглядає екологічні стандарти як єдині, відповідні досягнутому рівню науково-технічного прогресу нормативи, правила або інші документи, доступні широкій громадськості і розроблені з урахуванням вимог або зі схвалення всіх зацікавлених сторін на підставі досягнень науки, техніки і практики, які сприяють підвищенню суспільного добробуту [5, с. 5].

Проте це визначення, на наш погляд, не є бездоганним. Насамперед, слід казати на те, що воно характеризує загальне поняття «стандарти», а не поняття «екологічні стандарти», оскільки в ньому відсутня природоохоронна складова. Крім того, зазначене формулювання є занадто широким, адже воно фактично включає суміжну категорію - «нормативи».

В.І.Андрейцев розглядає екологічні стандарти як юридично значимі нормативно-технічні документи, які містять екологічні вимоги, правила і норми та є обов'язковими для виконання [6, с. 145]. Схоже визначення надає й Н.С.Гавриш, яка пропонує під стандартами розуміти нормативно-технічні документи, що встановлюють мінімальні вимоги до певної діяльності чи об'єктів [7, с. 400]. Б.В.Коваленко розглядає екологічні стандарти як офіційні документи нормативного характеру, що мають обов'язкову юридичну силу та міжнародне спрямування. На його думку, вони регулюють питання екологічної безпеки, охорони природи та раціонального природокористування. Документи приймаються уповноваженими органами на засадах консенсусу і встановлюють багаторазово застосовувані вимоги та правила до діяльності, послуг, технологічних процесів та продукції [8, с. 43].

Зауважимо, що поняття «екологічні стандарти» наводився дослідниками з урахуванням того законодавства, яке діяло раніше. Однак, на даний час вони вже не відповідають чинному законодавству.

Водночас слід звернути увагу на термінологічні розбіжності, що свого часу були присутні в українському законодавстві. Так, якщо у ст.32 Закону «Про охорону навколишнього природного середовища» мова йшла саме про державні стандарти в галузі охорони навколишнього природного середовища, то назва ст.32 Закону та її друга частина використовувала поняття «екологічні стандарти». У зв'язку з цим, поставала й проблема сумісності цих понять, їх співвідношення та узгодженості.

По-перше, виникали сумніви щодо правомірності вживання терміна «державні стандарти» в ч.1 ст.32 згаданого Закону. Зазначене обумовлювалося тим, що Закон «Про стандартизацію» не містив зазначеного поняття, а використовував формулювання «національний стандарт». Під зазначеним поняттям п.13 ч.1 ст.1 Закону розумів «стандарт, прийнятий національним органом стандартизації та доступний для широкого кола користувачів». Натомість термін «державний стандарт» був взятий з радянського законодавства що і знайшло своє відображення в ст. 4 Декрету КМУ «Про стандартизацію і сертифікацію» від 10.05.1993 [9], в ч. 1 ст. 4 якого було встановлено систему нормативних документів зі стандартизації, які поділялися, зокрема, на державні стандарти України та галузеві стандарти.

Водночас, згідно п. 3 Розділу VI «Прикінцеві та перехідні положення» Закону «Про стандартизацію», «стандарти, прийняті центральними органами виконавчої влади до набрання чинності цим Законом, а також галузеві стандарти (ОСТ) та прирівняні до них інші нормативні документи колишнього СРСР, галузеві стандарти України (ГСТУ) застосовуються до їх заміни на технічні регламенти, національні стандарти чи скасування в Україні, але не більш як 15 років з дня набрання чинності цим Законом» [2].

Виходячи з викладеного та оскільки не пізніше 2030 року галузевих стандартів як системи не існуватиме, доцільності поділяти екологічні стандарти на державні та галузеві немає. Усі прийняті національним органом стандартизації стандарти згідно зі ст.6 Закону є національними. Саме на цьому наголошують Н.Р.Малишева та М.І.Єрофєєв, коментуючи діючу на той час ст.32 Закону «Про охорону навколишнього природного середовища». Зокрема, вони зазначали, що екологічні стандарти, про які йде мова у зазначеній статті, є невіддільною ланкою національної системи стандартизації та регулюються Законом України «Про стандартизацію» від 05.04.2014 р. Отже, у майбутньому положення цієї статті потребують приведення у відповідність до вимог зазначеного Закону [10, с. 176].

По-друге, якщо в ч. 1 ст. 32 Закону «Про охорону навколишнього природного середовища» зазначалося про стандарти в галузі охорони навколишнього природного середовища, то в другій її частині мова йшла вже про екологічні стандарти. Така відмінність у формулюванні назв цих стандартів викликає потребу визначити співвідношення між ними.

У свій час Ю.С.Шемшученко фактично зауважував, що екологічне право – це комплексна система правових норм, які спрямовані на регулювання суспільних відносин у сфері раціонального природокористування, охорони довкілля та гарантування екологічної безпеки задля збереження природи для майбутніх поколінь [11, с. 10]. У своїх дослідженнях вчений підкреслював, що законодавство про природні ресурси (Земельний, Водний та інші кодекси) є автономною складовою екологічного права. З цього випливало, що поняття екологічних стандартів ширше за поняття стандартів в галузі охорони навколишнього природного середовища, адже предмет екологічного права охоплює не лише екологічну безпеку та захист природи, а й питання раціонального використання природних ресурсів. До даної думки приєднався й і А.П.Гетьман, який вказував, що екологічне законодавство забезпечує не лише охорону довкілля, а і раціональне природокористування та відтворення

природних ресурсів, екологічні права і обов'язки людини і громадянина [12, с. 36].

Н.В.Ільків зазначає, що екологізацію не слід звужувати лише до тих чи інших природоохоронних заходів, оскільки її зміст та призначення полягають насамперед у превентивному захисті довкілля як всередині економічної системи, так і поза нею [13, с. 113-115]. Аналогічної точки зору дотримуються також і вчені-екологи, досліджуючи екологію в її біологічному, а не правовому вимірі. Так, Р.Ю.Ільєнко зазначає, що прикладна екологія вивчає раціональне використання природних ресурсів, соціально-економічні фактори впливу на довкілля та техногенні чинники [14, с. 44].

Отже, з аналізу вищевикладених позицій наукової спільноти є очевидним, що предмет регулювання екологічних стандартів є більш широким, ніж питання охорони навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки і включає автономну природоресурсну підсистему, яка містить в собі крім суто екологічної також і господарську складову [15, с. 506].

Позиція ж законодавця щодо цього питання була доволі неоднозначною. З одного боку, в ст. 31 Закону «Про охорону навколишнього природного середовища» екологічна стандартизація мала на меті встановлення комплексу обов'язкових норм, правил та вимог як щодо охорони навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки, так і щодо використання природних ресурсів (тобто визначалася дещо ширше). З іншого боку, вже в наступній статті 32 цього ж Закону поняття державних стандартів в галузі охорони навколишнього природного середовища і екологічних стандартів ототожнювалося і говорилося, що державні стандарти в галузі охорони навколишнього природного середовища визначають як питання, пов'язані з такою охороною, так і питання, пов'язані з використанням природних ресурсів.

Така неоднозначна термінологія у практиці викликала неможливість визначити те, які ж стандарти все-таки є обов'язковими для виконання – лише в галузі охорони навколишнього природного середовища чи також і у сфері використання природних ресурсів? Адже, якщо виходити з того, що ці поняття тотожні, то в силу ч. 1 ст. 32 вищевказаного Закону стандарти в галузі використання природних ресурсів були обов'язковими до застосування, оскільки були частиною стандартів у галузі охорони навколишнього природного середовища. Якщо ж дотримуватися доктринальної позиції, згідно якої поняття екологічних стандартів є ширшим, ніж стандартів у галузі охорони навколишнього природного середовища, то виходить, що в силу тієї ж самої ч. 1 ст. 32 Закону обов'язковими були лише останні, натомість друга частина екологічних стандартів – стандарти в галузі використання природних ресурсів були добровільними.

В цьому ж контексті важливо також дослідити співвідношення понять «стандарти в галузі охорони навколишнього природного середовища» та «стандарти екологічної безпеки». В цій частині законодавець, на жаль, також не додавав ясності – в ст. 31 Закону він визначав їх як різновид екологічних стандартів, наряду зі стандартами в галузі охорони навколишнього природного середовища, а в ч. 1 ст. 32 – включав їх до складу останніх.

Згідно з ч. 1 ст. 50 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» «екологічна безпека є такий стан навколишнього природного середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей» [4].

На думку Н.В.Барбашової екологічна безпека є ключовим принципом і головною метою захисту природи. Це вимагає оцінювати будь-яку діяльність та природоохоронні заходи виключно через призму безпеки для довкілля [16, с. 52]. Натомість, згідно з підходом В.С.Сивицького, для оцінки екологічного стану території доцільно використовувати інтегральний показник – рівень екологічної безпеки. Він є

багатофакторною динамічною величиною, яка відображає стан довкілля в заданому просторі та часі. Фізичне значення цього показника формується на основі вимірювань базових екологічних параметрів: стану атмосферного повітря, радіаційної обстановки та водних ресурсів тощо [17, с. 278]. В.І.Андрейцев зазначає, що якщо охорона навколишнього природного середовища вимагає передусім, дотримання його якісного стану, збереження відповідних якісних характеристик, то забезпечення екологічної безпеки передбачає оцінювання екологічного ризику здійснюваної діяльності, дотримання сукупності вимог, норм і нормативів екологічної безпеки, зафіксованих в екологічному та в інших галузях законодавства [18, с. 19-20]. Нарешті, на думку М.І.Єрофєєва та Н.Р.Малишевої забезпечення екологічної безпеки є окремим завданням екологічної політики, відмінним від охорони навколишнього природного середовища [10, с. 19].

Отже, на основі поглядів науковців виснуємо, що екологічна безпека та охорона навколишнього природного середовища не є тотожними поняттями. При цьому досягнення стану екологічної безпеки виступає базовою передумовою та головним принципом такої охорони, адже захист априорі небезпечного природного середовища є логічним абсурдом. В той же час охорона навколишнього природного середовища спрямована не лише на забезпечення екологічної безпеки – так званого «мінімального результату» в екологічній політиці держави, а і на забезпечення якості навколишнього природного середовища – тобто, за визначенням В.І.Андрейцева, сукупності його природних та набутих під впливом антропогенної діяльності властивостей, які відповідають встановленим екологічним, санітарно-гігієнічним нормативам, що забезпечують умови для розвитку і відтворення живих організмів, у тому числі життєдіяльності людини [18, с. 20].

Відповідно, враховуючи вищевикладене, на нашу думку, екологічні стандарти є родовою категорією, що включає в себе три основні підсистеми (види): 1) стандарти в галузі забезпечення екологічної безпеки; 2) стандарти в

галузі охорони навколишнього природного середовища; 3) стандарти в галузі використання природних ресурсів.

Будучи цілісним нормативно-технічним документом, екологічний стандарт може поєднувати ознаки як кожної з наведених окремих підсистем, так і всієї їх сукупності. При визначенні ж поняття екологічних стандартів необхідно враховувати їх правову природу.

Враховуючи зазначене, слід вказати, що на сучасному етапі розвитку правовідносин категорія «екологічний стандарт» є динамічною, що прямо пов'язано зі змінами у правовому регулюванні цієї сфери. Без урахування цього фактора неможливо повноцінно розкрити сутність зазначеної категорії. Отже, динамічність екологічних стандартів виступає ключовою рисою сучасного правового регулювання та важливим елементом державної регуляторної політики.

Онтологічний аналіз стандарту як логічного результату екологічної стандартизації ґрунтується на вивченні його ключових юридичних ознак. Саме ці ознаки відмежовують його від інших нормативних документів та дозволяють порівняти з нормативно-правовими актами. До таких специфічних ознак, на наш погляд, належать: 1) нормативний характер – стандарт є офіційним документом, що встановлює правила поведінки; 2) консенсуальна основа – його зміст базується на спільній згоді зацікавлених осіб; 3) легітимність суб'єкта – документ затверджується виключно уповноваженим (визнаним) органом; 4) добровільність виконання – за загальним правилом екологічний стандарт не має статусу нормативно-правового акта та не є обов'язковим для виконання. Юридично обов'язкової сили він набуває лише тоді, коли на нього міститься пряме посилання в законодавстві.

Б.В.Коваленко до ознак екологічних стандартів, причому, однієї з найбільш глобальних, відносить їх міжнародно-правову орієнтованість на охорону навколишнього природного середовища, раціональне використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки. Зазначене на думку

Б.В.Коваленка, фактично можна пояснити активним процесом адаптації українських національних стандартів до європейських та міжнародних, а положення європейських стандартів розроблені без прив'язки до конкретної країни чи території, вони спрямовані на технічне регулювання відносин усіх країн-учасниць [8, с. 34-36]. Зазначена позиція видається недостатньо аргументованою.

Так, безперечно, на сучасному етапі в Україні триває активний процес гармонізації національних стандартів, включно з екологічними, із європейськими та міжнародними стандартами. Проте це не дає підстав стверджувати, що чинним національним екологічним стандартам апріорі притаманна міжнародно-правова спрямованість. Така характеристика є релевантною переважно для документів, розроблених і затверджених останнім часом. Що ж стосується стандартів, успадкованих ще з радянського періоду, то назвати їх орієнтованими на міжнародне право неможливо. Отже, розглядати цю ознаку як універсальну для всієї системи екологічних стандартів недоцільно.

Проаналізуємо визначені нами ознаки правові ознаки.

1) *екологічний стандарт є нормативним документом*. Нормативна природа екологічного стандарту виражається через дві взаємопов'язані характеристики: його документальну форму та безпосередньо нормативний характер. Кожен із цих аспектів відображає специфічні властивості зазначеної категорії, чітко регламентовані чинним законодавством.

Так, визначення поняття документа знаходимо у ст.1 Закону України «Про інформацію», згідно з якою документом є «матеріальний носій, що містить інформацію, основними функціями якого є її збереження та передавання у часі та просторі» [19]. Відтак, зауважуємо, що екологічний стандарт є тим документом як матеріальним носієм, який містить визначену інформацію щодо охорони навколишнього природного середовища, забезпечення екологічної безпеки чи використання природних ресурсів.

Визначення поняття нормативного документа знаходимо у п.14 ч.1 ст.1 Закону «Про стандартизацію», згідно з якою «нормативний документ - документ, що встановлює правила, настанови чи характеристики щодо діяльності або її результатів» [2]. Важливо вказати, що нормативна природа документа передбачає наявність у ньому загальнообов'язкових правил поведінки, розрахованих на багаторазове застосування до невизначеного кола суб'єктів. Стосовно екологічних стандартів ознака нормативності екологічних стандартів виявляється у фіксації чітких вимог, настанов чи характеристик щодо певної діяльності чи її результатів. Саме за цим критерієм екологічні стандарти відмежовуються від актів індивідуальної дії, які мають конкретно-персоніфікований характер і вичерпують свою чинність після одноразової реалізації врегульованих ними правовідносин.

2) *екологічний стандарт заснований на консенсусі*. Відповідно до п. 6 ч.1 ст. 1 Закону «Про стандартизацію» консенсусом є «загальна згода, що характеризується відсутністю серйозних заперечень з суттєвих питань у більшості заінтересованих сторін та досягається в результаті процедури, спрямованої на врахування думки всіх сторін і зближення розбіжних поглядів. Консенсус не обов'язково є одностайним» [2].

При цьому необхідно сказати, що основоположні засади досягнення консенсусу при розробленні та прийнятті національних стандартів, в т. ч. екологічних, були запроваджені ще Законом України «Про стандартизацію» від 17.05.2001 [20] і в подальшому знайшли своє відображення в Законі України «Про стандартизацію» від 05.04.2014 [2]. Так, зокрема, згідно ч. 1 ст. 20 даного Закону «після розроблення першої редакції проекту національного стандарту національний орган стандартизації оприлюднює повідомлення про такий проект у своєму офіційному друкованому виданні та не пізніше 5 робочих днів розміщує зазначене повідомлення на офіційному веб-сайті» [2]. Дана процедура здійснюється з метою подальшого надання заінтересованими сторонами коментарів до даного проекту протягом 60 днів з дня оприлюднення інформації із подальшим врахуванням даних коментарів або

їх обґрунтованим відхиленням. При цьому заінтересованими сторонами можуть виступати будь-які фізичні або юридичні особи, які мають безпосередній або опосередкований інтерес щодо діяльності у сфері стандартизації та/або застосування її результатів.

В принципі досягнення консенсусу знаходять свій прояв такі загальні принципи, визначені ч. 2 ст. 4 Закону «Про стандартизацію», як принцип: «1) забезпечення участі фізичних і юридичних осіб у розробленні національних стандартів та кодексів усталеної практики; 2) відкритості та прозорості процедур розроблення і прийняття національних стандартів та кодексів усталеної практики з урахуванням інтересів усіх заінтересованих сторін; 3) неупередженого прийняття національних стандартів та кодексів усталеної практики на засадах консенсусу» [2].

Слід сказати, що принцип досягнення консенсусу закладено і в механізмі діяльності технічних комітетів стандартизації. Згідно ч. 2 ст. 15 Закону, «до роботи в технічних комітетах стандартизації залучаються уповноважені представники органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, суб'єктів господарювання та їх громадських об'єднань, організацій роботодавців та їх об'єднань, наукових установ та навчальних закладів, науково-технічних та інженерних товариств (спілок), громадських організацій споживачів (об'єднань споживачів), інших громадських об'єднань, професійних спілок, провідних науковців і фахівців» [2];

3) *екологічний стандарт приймається лише визнаним органом*. В цій частині законодавство про стандартизацію зазнало кардинальних змін порівняно із попереднім Законом «Про стандартизацію». Зокрема, в ст.1 Закону «Про стандартизацію» від 17.05.2001 було визначено, що національні стандарти приймаються центральним органом виконавчої влади у сфері стандартизації (ним до 2003 року був Державний комітет України по стандартизації, метрології та сертифікації, з 2003 року по 2011 рік – Державний комітет України з питань технічного регулювання та споживчої

політики, а з 2011 по 2014 рік – Державна інспекція України з питань захисту прав споживачів).

Однак відповідно до ч. 1 ст. 11 діючого Закону «Про стандартизацію», «функції національного органу стандартизації виконує державне підприємство, що не підлягає приватизації, утворене центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері стандартизації» [2].

Таким чином, відповідно до європейської практики було запроваджено нову процедуру прийняття національних стандартів, відповідно до якої дані повноваження було виведено з-під безпосередньої компетенції центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері стандартизації – Міністерства економіки України, і передано їх новоствореному ДП «УкрНДНЦ»;

4) екологічний стандарт позбавлений статусу нормативно-правового акта та має рекомендаційний характер. Юридично обов'язкової сили він набуває лише за умови прямої вказівки про це у законодавстві. Проте його нормативна природа закономірно актуалізує дискусію щодо можливості визначення такого стандарту як специфічного різновиду нормативно-правового акту, що безпосередньо впливає на обов'язковість його виконання. Доцільно проаналізувати цю юридичну властивість екологічних стандартів, звернувшись, зокрема, до історичного екскурсу. Задля цього, насамперед, з'ясуємо відповідну термінологію

Так, на сьогодні маємо офіційне визначення поняття нормативно-правового акту у ч.2 ст.8 Закону «Про правотворчу діяльність», згідно з якою «нормативно-правовий акт – це офіційний документ, прийнятий (виданий) суб'єктом правотворчої діяльності в установленому Конституцією України та (або) законом порядку у письмовій формі (крім випадків, визначених частиною другою статті 47 цього Закону), який містить норму (норми) права і розрахований на неодноразову реалізацію» [21]. Нормами права цей Закон визначає «загальнообов'язкове формально визначене правило поведінки, що регулює суспільні відносини, яке охороняється і забезпечується державою»

[21]. Суб'єктами правотворчої діяльності відповідно до ч.2 ст.4 Закону є «органи державної влади, органи місцевого самоврядування, їх посадові особи та інші суб'єкти, наділені Конституцією України та (або) законом повноваженнями щодо прийняття (видання) нормативно-правових актів, а саме: 1) Український народ на всеукраїнському референдумі; 2) Верховна Рада України; 3) Президент України; 4) Кабінет Міністрів України; 5) міністерства; 6) інші органи державної влади та інші суб'єкти публічного права, які згідно із законом здійснюють від імені держави правотворчу діяльність та юрисдикція яких поширюється на територію України; 7) Верховна Рада Автономної Республіки Крим, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, міністерства Автономної Республіки Крим; 8) голови місцевих державних адміністрацій та керівники структурних підрозділів місцевих державних адміністрацій; 9) територіальна громада на місцевому референдумі; 10) органи місцевого самоврядування» [21]. З наведених положень можна зробити висновки, що обов'язковими можуть бути лише ті нормативні документи, які містять загальнообов'язкові правила поведінки, та що на сьогодні державні підприємства, в принципі, можуть бути суб'єктами правотворчої діяльності як суб'єкти публічного права, якщо згідно із законом здійснюють від імені держави правотворчу діяльність та юрисдикція яких поширюється на територію України.

Історично на рівні окремих законів простежувалося питання співвідношення понять нормативно-правового акту та стандарту. Зокрема, відповідно до ст. 27 та 28 Закону України від 14.10.1992 «Про охорону праці» [22] у їх редакціях, що діяли до 16.10.2020 (набрання чинності Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про стандартизацію» від 20.09.2019 № 124-IX [23]), нормативно-правові акти з охорони праці – це правила, норми, регламенти, положення, стандарти, інструкції та інші документи, обов'язкові для виконання. Стандарти, технічні умови та інші документи на засоби праці і технологічні процеси повинні включати вимоги щодо охорони праці і

погоджуватися з органами державного нагляду за охороною праці. Як бачимо, в даному Законі стандарт розглядався як різновид нормативно-правового акту, нарівні із регламентами, інструкціями і т. д.

Крім того, якщо подивитися і в деякі спеціальні закони, що діяли на той час, то також можна було побачити пряму вказівку про обов'язковість стандартів.

Так, ст. 18 вже не чинного на сьогодні Закону «Про енергозбереження», що як і попередньо наведені норми діяла до 16.10.2020 (набрання чинності наведеним вище Законом від 20.09.2019 № 124-IX), передбачала, що енергетичні стандарти є обов'язковими для виконання [24]. Вони були основою для застосування економічних санкцій за нераціональне використання паливно-енергетичних ресурсів, виробництво енергетично неефективного обладнання та матеріалів. Стаття 11 Закону «Про будівельні норми» визначала, що «у разі, якщо у будівельних нормах є посилання на стандарти, ці стандарти є обов'язковими до застосування» [24]. Важливо також зазначити, що і ст.32 профільного Закону «Про охорону навколишнього природного середовища» у первинній її редакції і аж до 16.10.2020 також передбачала, що «державні стандарти в галузі охорони навколишнього природного середовища є обов'язковими для виконання» [4]. Виходячи з наведених положень законодавства, свою позицію висловлювали й науковці.

Так, зокрема, В.І.Андрейцев у своїх роботах дотримувався позиції, що стандарти відносяться до системи джерел екологічного права. На його думку, вони є юридично важливими нормативно-технічними документами, що містять екологічні вимоги, правила і норми та є обов'язковими для виконання [6, с. 145]. Фактично такої ж думки дотримується й А.А.Герц, на думку якого стандартизація є не лише «функцією державного управління, а й важливим засобом охорони довкілля. Отримавши закріплення в законодавстві, вона стали загальнообов'язковою. Це означає, що екологічні стандарти повинні виконуватися усіма природокористувачами і в

обов'язковому порядку здійснюватися уповноваженими державними органами» [26, с. 72]. Л.О.Бондар також зазначав, що з однієї сторони, відповідно до статті 31 Закону «Про охорону навколишнього природного середовища», державні екологічні стандарти є обов'язковими до виконання, також згідно з частиною 2 статті 5 Декрету КМУ «Про стандартизацію та сертифікацію» екологічні вимоги державних стандартів є обов'язковими. Обов'язковість державних стандартів означає визнання їх нормативно-правовими актами [27]. Водночас, наприклад, П.О.Гвоздик наводив вичерпний перелік видів джерел екологічного права, серед яких екологічні стандарти відсутні [28, с.28-29, 41]. Нарешті І.В.Олещенко доходить висновку, що зі вступом України до СОТ, виходячи з вимог цієї міжнародної організації статус стандартів в Україні суттєво змінився, оскільки за загальним правилом вони стали добровільними. Це підтверджується як положеннями Додатку 1 до Угоди про технічні бар'єри в торгівлі, що є додатком до Марракеської угоди про створення СОТ 1994 року, так і Звітом робочої групи з питання вступу України до СОТ, що є невід'ємною частиною Протоколу про вступ України до СОТ (ратифікованого Законом України від 10.04.2008 [29]). У цьому зв'язку автор пропонує передбачити посилання на екологічні стандарти, що стосуються вимог, додержання яких має особливе екологічне значення, насамперед для забезпечення екологічної безпеки, у відповідних технічних регламентах [30, с. 113-114].

По мірі поступової адаптації національного законодавства до міжнародної нормативно-правової бази та вимог законодавства ЄС (що знайшло своє фундаментальне відображення в Протоколі про вступ України до СОТ та Угоді про асоціацію з ЄС [31]) відбувся істотний перехід до якісно нової моделі національної стандартизації в цілому та екологічної стандартизації зокрема, що передбачає загалом принцип добровільності стандартів. Як уже зазначалося, Законом «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про стандартизацію» від 20.09.2019 № 124-IX, було внесено зміни до низки

Законів, якими фактично усунено колізії у правовому регулюванні питання обов'язковості стандартів. Зокрема, були виключені й положення Закону «Про охорону навколишнього природного середовища» про обов'язковість екологічних стандартів. Таким чином, на сьогодні будь-яких прямих положень законодавства про обов'язковість екологічних стандартів немає. Юридична сила цих стандартів нормативно є урівненою з юридичною силою будь-яких інших стандартів. Виходячи з цього, можна сказати, що екологічні стандарти наразі не є обов'язковими. Вони стають такими згідно з положеннями ч.2 ст.23 Закону «Про стандартизацію» лише тоді, коли обов'язковість їх застосування встановлена нормативно-правовими актами.

Враховуючи наведене не можна погодитися з думками, висловленими окремими науковцями у неюридичних напрямках досліджень вже після відповідних змін законодавства про обов'язковість екологічних стандартів [32, с. 155; 33, с. 15]. Вважаємо, що зазначені думки не ґрунтуються на чинному законодавстві про стандартизацію.

Крім того, також слід враховувати, що відповідно до ч. 1 ст. 9 Закону України «Про технічні регламенти та оцінку відповідності», цілями прийняття технічних регламентів є в тому числі «захист життя та здоров'я людей, тварин і рослин, охорона довкілля та природних ресурсів, забезпечення енергоефективності» [34]. Згідно з ч. 3 ст.11 зазначеного Закону, «відповідність продукції вимогам технічних регламентів може бути забезпечена шляхом застосування національних стандартів та/або інших технічних специфікацій, посилення на які містяться у відповідних технічних регламентах. У технічному регламенті зазначається, чи відповідність продукції таким національним стандартам та/або іншим технічним специфікаціям є єдиним способом, чи одним із способів задоволення вимог цього технічного регламенту. Посилання в технічних регламентах на зазначені національні стандарти можуть мати форму переліків національних стандартів для цілей застосування відповідних технічних регламентів» [34].

Отже, варто констатувати, що відсилання до національного екологічного стандарту в тексті технічного регламенту надає стандарту імперативного характеру лише тоді, коли дотримання цього стандарту виступає єдиним можливим шляхом виконання вимог технічного регламенту. Якщо ж відповідність стандарту є лише одним із альтернативних інструментів досягнення встановлених цілей, він зберігає свій диспозитивний (добровільний) статус. У такому разі виробник має право вибору: керуватися алгоритмами стандарту чи застосувати інші правомірні механізми (наприклад, кодекс ustalеної практики). У всіх інших випадках, як зазначає Л.О. Бондар, стандарти, державні будівельні норми як їх різновиди, не можуть носити обов'язковий характер і застосовуються як рекомендаційні акти. За їх порушення не може наставати правова відповідальність [27].

Таким чином, підсумовуючи наведене зазначимо, що стандарти, хоч і містять нормативну складову, однак зазвичай не є нормативно-правовими актами. Екологічний стандарт набуває ознак нормативного акта та є обов'язковим для застосування лише тоді, коли обов'язковість його застосування встановлена нормативно-правовими актами. Обов'язкові для застосування стандарти розміщуються на офіційному веб-сайті ДП «УкрНДНЦ» як Національного органу стандартизації (ч.3 ст.23 Закону «Про стандартизацію»).

Загалом же, урахувавши положення законодавства та усі наведені ознаки екологічних стандартів, вважаємо, що *під екологічним стандартом слід розуміти необов'язковий для виконання нормативний документ, який містить інформацію стосовно режиму використання й охорони природних ресурсів, вимог щодо запобігання забрудненню навколишнього природного середовища, методів контролю за станом навколишнього природного середовища, інших питань, пов'язаних з охороною навколишнього природного середовища та використанням і відтворенням природних ресурсів чи екологічної безпеки, є таким, що розроблений на основі консенсусу та затверджений уповноваженим органом, і встановлює призначені для*

загального і багаторазового використання інструкції, правила або характеристики, який, однак, стає обов'язковим для виконання у разі встановлення його обов'язковості нормативно-правовими актами, зокрема, коли посилання на нього містяться у відповідних технічних регламентах.

Види екологічних стандартів. Залежно від обраного критерію, екологічні стандарти підлягають диференціації на різні види. Групування цих документів дозволяє глибше проаналізувати їх специфічні властивості. При цьому важливо підкреслити, що деякі з таких класифікацій закріплені безпосередньо на законодавчому рівні.

1) Залежно від рівня суб'єкта стандартизації, який приймає екологічний стандарт, вони поділяються на: а) національні екологічні стандарти, прийняті національним органом стандартизації та б) екологічні стандарти, прийняті підприємствами, установами та організаціями, що здійснюють стандартизацію» (ч.1 ст.6 Закону «Про стандартизацію» [2]).

При аналізі цих видів екологічних стандартів варто зауважити, що встановлення нормативно-правовими актами обов'язковості застосування екологічних стандартів можливе лише щодо національних стандартів. Екологічні стандарти, прийняті підприємствами, установами та організаціями, що здійснюють стандартизацію, можуть застосовуватися виключно на добровільній основі;

2) залежно від предмета регулювання екологічного стандарту вони поділяються на: а) стандарти в галузі охорони навколишнього природного середовища; б) стандарти в галузі забезпечення екологічної безпеки; 3) стандарти в галузі використання природних ресурсів. Зауважимо, що зазначена класифікація стала основою формування загалом предмета екологічних стандартів.

У науці залежно від напрямку їхнього регулювання державні екологічні стандарти поділяються на: «засадничі; що визначають екологічні поняття і терміни; стандарти на системи екологічного менеджменту; стандарти щодо ресурсозаощадження; щодо визначення окремих заходів управління в галузі

екології; поводження з відходами; щодо охорони окремих видів природних ресурсів; забезпечення екологічної безпеки на підприємствах; стандарти у царині реагування на надзвичайні екологічні ситуації; захист від негативних фізичних впливів (шуму, вібрації, радіації тощо); стандарти у царині поводження з хімічними речовинами; стандарти, що визначають екологічні методи контролю за станом довкілля» [27]. На наше переконання, запропонований класифікаційний підхід є надмірно звуженим і призводить до змішування дефініцій через відсутність єдиної та чітко визначеної підстави поділу. Зокрема, у такій структурі простежується концептуальне дублювання предмета регулювання суміжних категорій: стандартів у сфері поводження з відходами, стандартів забезпечення екологічної безпеки на підприємствах та нормативів забезпечення екологічної безпеки на підприємствах. Аналогічне методологічне розмивання меж характерне й для стандартів щодо охорони окремих видів природних ресурсів у їх зіставленні із стандартами ресурсозбереження тощо.

3. За критерієм імперативності (обов'язковості) екологічні стандарти поділяється на: а) екологічні стандарти, що впроваджуються на засадах добровільності; б) екологічні стандарти, обов'язковість застосування яких безпосередньо встановлена нормами чинного законодавства. Науково-практична цінність такої диференціації полягає в системній деталізації та нормативній фіксації специфічних правових властивостей екологічних стандартів, наведених нами вище.

Важливу роль у з'ясуванні сутності екологічних стандартів відіграє їх ***порівняльний аналіз з іншими різновидами нормативних документів***, визначених чинним Законом «Про стандартизацію» від 05.06.2014. Такими згідно ст. 1 даного Закону є кодекси усталеної практики та технічні умови. Відтак, важливо в даному контексті розмежувати такі суміжні поняття, як екологічний стандарт, кодекс усталеної практики та технічні умови, виділити їх спільні та відмінні ознаки.

Так, згідно п. 4 ч. 1 ст. 1 Закону, кодексом усталеної практики є «нормативний документ, що містить рекомендації щодо практик чи процедур проектування, виготовлення, монтажу, технічного обслуговування або експлуатації обладнання, конструкцій чи виробів» [2]. Із вказаного визначення випливають ключові відмінності між поняттями екологічного стандарту та кодексом усталеної практики.

По-перше, екологічний стандарт може бути як обов'язковим для застосування, так і добровільним. В свою чергу кодекс усталеної практики у всіх випадках є виключно добровільним. По-друге, об'єктами екологічної стандартизації є не лише певні матеріали, обладнання і т.д., а і функції, методи, персонал, системи управління, вимоги до термінології та інші організаційні та методологічні аспекти. Натомість кодекс усталеної практики поширюється виключно на технічні аспекти уніфікації створення та використання певного обладнання, конструкцій та виробів.

Що ж стосується технічних умов, то на відміну від екологічних стандартів, які можуть бути як обов'язковими, так і добровільними, вони, навпаки, у всіх випадках, є обов'язковими і так само, як і кодекси усталеної практики встановлюють виключно «технічні вимоги, яким повинна відповідати продукція, процес чи послуга, та визначають процедури, за допомогою яких може бути встановлено, чи дотримані такі вимоги» [2].

Згідно п. 4.3 ДСТУ-Н 1.3.:2015 «Технічні умови України. Настанови щодо розробляння» «технічні умови розробляються: 1) за відсутності національних та (або) міждержавних стандартів на розроблювану продукцію або за необхідності конкретизації їхніх вимог; 2) за необхідності доповнення та (або) посилення вимог чинних національних та (або) міждержавних стандартів на цю продукцію» [35]. Як приклад, технічні умови розробляються на підключення конкретного споживача газу до газових мереж населеного пункту, на розробку та виробництво певного промислового обладнання, на певний вид однорідної продукції та ін.

Водночас вони можуть так само мати нормативний характер і стосуватися певного виду продукції.

В даному контексті цікаво провести паралель між сучасною регуляторною політикою (системи нормативних документів в Україні) і законодавством, що діяло в радянський період та перші роки незалежності.

Так, із 1985 року по 2016 рік в Україні діяла Постанова Ради Міністрів УРСР від 04.02.1985 «Про організацію роботи по стандартизації в Українській РСР». Пунктом 2 даної Постанови було визначено, що вся нормативно-технічна документація, яка визначає вимоги до об'єктів стандартизації в СРСР ділиться на державні стандарти (ГОСТ); галузеві стандарти (ОСТ); республіканські стандарти (РСТ) та технічні умови. При цьому згідно п. 4 Постанови, республіканські стандарти розроблялися на продукцію республіканського і місцевого значення, якщо на цю продукцію були відсутні державні та галузеві стандарти або технічні умови міністерств і відомств СРСР, які були головними (провідними) по видах продукції, що випускалася [36]. Як бачимо, очевидним є те, що за функціональним призначенням республіканські стандарти в УРСР виконували по суті ту саму функцію, яку в сучасних умовах виконує та частина технічних умов, які мають нормативний, а не індивідуальний характер.

Однак після створення національної системи стандартизації в Україні практично всіма нормативними актами в даній сфері було передбачено поступову заміну республіканських стандартів на державні. Зокрема, згідно ч. 2 ст. 4 Декрету КМУ від 10.05.1993 «Про стандартизацію і сертифікацію», «республіканські стандарти Української РСР (РСТ УРСР) застосовуються як державні до їх заміни чи скасування» [9]. В свою чергу, в п. 2 розділу VI «Прикінцеві та перехідні положення» діючого Закону «Про стандартизацію» йдеться про те, що «республіканські стандарти УРСР застосовуються як національні стандарти до їх заміни на національні стандарти чи скасування в Україні» [2].

По суті, в умовах дерегуляції економіки України в зв'язку з євроінтеграційним курсом держави, і відповідно зміщення регулятивного впливу із стандартів на технічні регламенти, загального зменшення кількості національних стандартів порівняно з радянською добою, саме технічні умови покликані врегулювати вимоги до тих видів продукції, щодо яких раніше діяла велика кількість республіканських стандартів, і на які в умовах сьогодення не розроблені національні та міждержавні стандарти.

Особливе місце в системі нормативних документів займають національні класифікатори, тобто документи, що містять класифікації, відомості про їх призначення і сферу застосування, а також за потреби відповідні пояснення. Так, у ч. 1 ст. 4 Декрету КМУ «Про стандартизацію і сертифікацію» зазначалося, що «державні класифікатори техніко-економічної та соціальної інформації прирівнюються до державних стандартів» [9]. Це було цілком логічно, оскільки вони містили всі нормативні ознаки, властиві стандартам, і працювали з ними в рамках єдиного регулятивного механізму. Однак після скасування даного Декрету із 01.01.2018 їх статус по суті став неврегульованим, оскільки в діючому Законі «Про стандартизацію» від 05.06.2014 вони не згадуються як різновид нормативних документів.

В той же час Законом «Про стандартизацію» було внесено зміни до ч. 5 ст. 259 ГКУ, в якій до втрати чинності цим Кодексом зазначалося, що «складовою частиною національної системи класифікації є національні класифікатори. Центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері економічного розвитку, затверджує, вносить зміни та скасовує національні класифікатори. Порядок розроблення, затвердження, внесення змін та скасування національних класифікаторів установлюється центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері економічного розвитку» [37].

На виконання даної норми Міністерство економічного розвитку і торгівлі прийняло наказ від 11.01.2018 № 17 «Про затвердження Порядку

розроблення національних класифікаторів» [38]. Аналіз цього документа дає підстави чітко визначити, що національні екологічні класифікатори не є різновидом екологічних стандартів, а виступають як специфічний різновид нормативних документів. Зокрема, на них не поширюється дія Закону «Про стандартизацію», вони замовляються та розробляються будь-якою юридичною особою, яка зацікавлена в їх використанні, а затверджуються не національним органом стандартизації, а фактично Міністерством економіки України.

До національних екологічних класифікаторів на сьогоднішній день відносяться Класифікатор відходів ДК 005-96, Класифікатор надзвичайних ситуацій ДК 019:2010 та Класифікатор корисних копалин (ККК) ДК 008:2007. Однак, відкритим залишається питання щодо того, є вони обов'язковими чи застосовуються на добровільній основі. Неврегульованість даного питання може негативно відобразитися на ефективності правового забезпечення охорони навколишнього природного середовища, оскільки єдиний уніфікований підхід до класифікації тих чи інших об'єктів у сфері довкілля закладає надійний фундамент регуляторної політики у сфері врегулювання поведінки з відходами, запобігання та боротьби із надзвичайними ситуаціями природного та техногенного характеру, раціонального використання природних ресурсів. Вказані напрями діяльності прямо впливають на забезпечення екологічної безпеки і охорону довкілля в цілому. Поміж тим, з втратою чинності ГКУ фактично правовий інститут національних класифікаторів відійшов в минуле.

1.2. Правова природа екологічної стандартизації в Україні.

Поняття екологічної стандартизації є видовим поняттям стандартизації загалом, а тому відображає усі загальні ознаки зазначеного поняття. Крім того, воно містить й екологічну складову, яка уточнює зазначене загальне

поняття. Таким чином, задля з'ясування сутності екологічної стандартизації доцільним є дослідження обох цих понять.

Правовий режим екологічної стандартизації визначається загальними нормами Закону України «Про стандартизацію». Поняття стандартизації міститься в ст. 1 вказаного Закону, де вона визначається як «діяльність, що полягає в установленні положень для загального та неодноразового використання щодо наявних чи потенційних завдань і спрямована на досягнення оптимального ступеня впорядкованості в певній сфері» [2]. Не дивлячись начебто на універсальність зазначеного визначення, воно не виглядає повним та комплексним, яке б враховувало усі ознаки стандартизації. Так, наприклад, з нього не вбачаються суб'єкти такої діяльності, більш чіткіше слід було б вказати і охарактеризувати наслідки стандартизації.

Щодо поняття стандартизації, то його визначення у різних її значеннях надає й наука.

Так, зокрема, у науці стандартизацію розглядають у чотирьох аспектах: як практичну діяльність [39, с. 10; 40, с. 616], як систему управління [39, с. 10; 41, с. 87-88], як науку [39, с. 10] і як функцію управління [42, с. 64].

Стандартизація як практична діяльність означає діяльність компетентних державних та інших органів і організацій, пов'язану з розробленням, схваленням, прийняттям, впровадженням, переглядом, зміною та припиненням дії стандартів [40, с. 616]. Як вбачається з даного визначення, у ньому акцентовано увагу на стандартизації як діяльності з відповідними стадіями. Зазначене, на наш погляд, дозволяє ширше розкрити саме правову, а не технічну природу даного явища. Не дивлячись на те, що зазначене поняття також не є комплексним та завершеним, оскільки містить відсилочне поняття до поняття стандартів, однак поряд з законодавчим визначенням воно надає нам необхідне уявлення про стандартизацію як діяльність, пов'язану зі стандартами, що буде використано нами при формулюванні поняття екологічної стандартизації.

Щодо стандартизації як частини системи управління, то у науці зазначається, що вона здійснюється на основі державної системи стандартизації, яка спирається на комплекс основних стандартів в галузі технічної політики і управління якістю продукції [41, с. 87]. Стандартизація як наука виявляє, узагальнює й аналізує закономірності в галузі стандартизації, у теорії систематизації, класифікації і кодуванні об'єктів, у розвитку наукових методів, у науковому обґрунтуванні норм і вимог до об'єктів стандартизації. Стандартизація як одна з функцій управління розглядається як діяльність уповноважених державних органів виконавчої влади, спрямовану на забезпечення єдиних вимог, правил, нормативів [42, с. 64], тобто фактично у цьому значенні поняття стандартизації мало чим відрізняється від того значення, яке надане у першому з наведених підходів.

На наш погляд, в аспекті нашого дослідження та його основи найбільш прийнятним та близьким є розуміння стандартизації як діяльності відповідних суб'єктів, пов'язаної з розробленням та втіленням в життя відповідних стандартів, з відповідною його специфікою. Таке визначення надасть нам можливість дослідити питання екологічної стандартизації саме в юридичному аспекті як юридичної діяльності усіх суб'єктів по встановленню стандартів, особливості такої діяльності та особливості екологічних стандартів як результатів цієї діяльності.

Щодо екологічної стандартизації, то визначення вже безпосередньо цього поняття законодавство не надає. Натомість у науці, як і щодо поняття стандартизації загалом, його формулюють багато науковців.

Так, наприклад, як стверджують М.М.Мусієнко, В.В.Серебряков, О.В.Брайон, екологічна стандартизація – це комплекс юридичних, економічних, технічних заходів, спрямованих на дотримання певних стандартів якості довкілля (чистоти вод, атмосферного повітря, ґрунтів тощо) [43, с. 118-119]. Однак, таке визначення, на наш погляд, видається досить дискусійним. Екологічна стандартизація розглядається цими науковцями як комплекс заходів, спрямованих на дотримання певних стандартів, а не на їх

створення, через це у такому значенні стандартизація фактично ототожнюється з терміном «екологічний контроль», що не є для стандартизації визначальним.

Більш юридично правильним, вважаємо, є розуміння екологічної стандартизації як «врегульованої в законодавчому порядку діяльності уповноважених на те органів по встановленню розрахованих на багаторазове використання правил і вимог у сфері охорони навколишнього середовища, забезпечення екологічної безпеки і раціонального використання природних ресурсів» [44, с. 228]. Як бачимо, в даному визначенні екологічна стандартизація розглядається безпосередньо як діяльність по встановленню правил і вимог, тобто екологічних стандартів. Однак, знову ж таки, зазначене визначення не виглядає комплексним хоча б через не окреслення у повному обсязі кола тих суб'єктів, що беруть участь у створенні стандартів.

На думку В.М.Ладиженського та Н.О.Телюри екологічна стандартизація – це «встановлення вимог, нормативів і засобів їх визначення щодо стану окремих складових навколишнього природного середовища та допустимого впливу антропогенного навантаження на довкілля, викладених в екологічних стандартах» [5, с. 6]. Однак, недоліком цього визначення є те, що з нього не вбачається функціональне призначення стандартизації, мета, з якою вона здійснюється.

Краснова М.В. та Ю.А.Краснова надають визначення поняття організації екологічної стандартизації та нормування (регламентування) та розглядають їх як «врегульованої нормами законодавства діяльність уповноважених органів та їхніх організацій щодо розробки і встановлення комплексу обов'язкових правил, вимог, норм, нормативів у галузі використання природних ресурсів, охорони довкілля та забезпечення екологічної безпеки» [45, с. 126]. Однак, таке визначення навряд чи є визначенням поняття організації екологічної стандартизації та нормування (регламентування), а стосується, власне самого визначення поняття екологічної стандартизації та нормування (регламентування).

На наш погляд, стандартизація (англ. standard - норма, зразок, критерій) – це діяльність, що полягає у встановленні положень для загального і багаторазового застосування щодо наявних чи можливих завдань з метою досягнення оптимального ступеня впорядкування у певній сфері, результатом якої є підвищення ступеня відповідності продукції, процесів та послуг їх функціональному призначенню, усуненню бар'єрів у торгівлі і сприянню науково-технічному співробітництву. Саме таке поняття стандартизації вбачається з Закону «Про стандартизацію». Також подібне визначення міститься й у міжнародному стандарті ISO/IEC Guide 2:2004 Edition:8 [46]. Іншими словами, як зазначають Н.Г.Салухіна та О.М.Язвінська, стандартизація – це «в першу чергу галузь сумісної діяльності вчених, інженерів, економістів, яка полягає, зокрема, у відборі із численних видів продукції, процесів, робіт, послуг найвдаліші зразки з найкращими якісними показниками і властивостями. Відібрані зразки продукції (процесів, робіт, послуг) повинні відповідати сучасному досягненню науки та техніки, практичному досвіду і задовольняти потреби людини та суспільства. Стандартизація встановлює єдині, найбільш раціональні для народного господарства норми, параметри, розміри продукції (процесів, робіт, послуг), вимоги до якості та технології виготовлення, методи контролю та випробувань, правила пакування, маркування, транспортування, зберігання тощо» [47].

Вважаємо, що для правильного розуміння правової природи екологічної стандартизації, надання визначення поняття екологічної стандартизації у правовому його вимірі слід розуміти й функціональну складову екологічної стандартизації, тобто мету її проведення та функції, суб'єктів, можливо навіть принципи здійснення, розуміння стандартів як результатів стандартизації тощо. Через це вважаємо, насамперед, доцільним є окреслити ці поняття у межах нашої роботи.

Мета екологічної стандартизації визначається виходячи з її специфіки з урахуванням мети стандартизації загалом, визначеної ст.4

Закону «Про стандартизацію». Відтак, мету екологічної стандартизації можна визначити як «збереження навколишнього природного середовища і економія всіх видів ресурсів, забезпечення охорони життя та здоров'я, прав та інтересів споживачів» [2]. Зазначену мету обумовлює й ст. 31 Закону «Про охорону навколишнього природного середовища», згідно з якою «екологічне нормування проводиться з метою встановлення комплексу обов'язкових норм, правил, вимог щодо охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки» [4]. Як зазначають Н.Р.Малишева та М.І.Єрофєєв, «дана стаття по суті має інформативний характер, констатує здійснення в Україні екологічної стандартизації і нормування, метою яких є встановлення комплексу норм, правил, вимог щодо охорони довкілля, раціонального використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки. Останні передбачаються безпосередньо в екологічних стандартах та нормативах, яким присвячені відповідні статті цього Закону» [10, с. 175-176]. Крім того, на думку І.І.Каракаша, окрім мети, зазначеної в Законі, екологічна стандартизація здійснюється також для «забезпечення відповідності об'єктів стандартизації їх функціональному призначенню, інформування споживачів про якість продукції, процесів та послуг, підтримка розвитку і міжнародної конкурентоспроможності продукції та торгівлі товарами і послугами тощо» [48, с. 210]. З останньою думкою важко погодитися, оскільки такі компоненти мети властиві швидше для стандартизації в цілому в її загальноправовому вимірі і не відображають її екологічну специфіку. Більше того, в ряді випадків додержання екологічних вимог того чи іншого стандарту може іти врозріз із цілями підтримки конкурентоспроможності продукції в коротко- та середньостроковій перспективі, оскільки вимагає додаткового залучення відповідних фінансових ресурсів суб'єкта господарювання, а отже може призводити до збільшення вартості продукції та послуг, що певним чином звужує ринок їх збуту.

На думку А.П.Гетьмана в Україні «екологічна стандартизація і нормування проводяться з метою встановлення комплексу обов'язкових норм, правил, вимог щодо охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки й приведення їх до відповідності європейським стандартам» [3, с. 83-84]. Однак, навряд чи варто розглядати мету екологічної стандартизації як приведення тих чи інших норм, правил, вимог у відповідність до європейських стандартів. Така мета фактично дублює загальну мету визначену як «встановлення комплексу обов'язкових норм, правил, вимог щодо охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки» [2]. Європейські стандарти фактично й є визнані Україною як такі, які забезпечують цю загальну мету.

Згідно зі скасованим стандартом ДСТУ 1.0:2003 «Національна стандартизація. Основні положення» мета стандартизації полягає, зокрема, у «встановленні положень, що забезпечують безпечність об'єкта для життя чи здоров'я людей, тварин, рослин, охорони навколишнього природного середовища, що створюють умови для раціонального використання всіх видів національних ресурсів» [49].

Таким чином, проаналізувавши наведене вважаємо, саме охорона навколишнього природного середовища, раціональне використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки слід розглядати як кінцеву мету екологічної стандартизації.

Функції стандартизації. Насамперед, зауважимо, що, як правильно зазначає Л.І.Заморська, у юридичній науці поняття «функція» характеризує соціальну роль насамперед самого права. Величезний досвід активного використання поняття «функція права» сьогодні не дає змоги констатувати наявність єдиної точки зору на цю проблему. Якщо синтезувати численні погляди, то можна зробити висновок, що під функцією права розуміють або

соціальне призначення права, або його напрями правового впливу на суспільні відносини, або і те, і інше разом [50, с. 4].

Однак, досить часто власне саме стандартизація розглядається у науці як одна із функцій – а саме функцій управління у сфері природокористування та охорони довкілля. Так, наприклад, А.П.Гетьман вважає, що «функція стандартизації і нормування у сфері охорони довкілля являє собою діяльність уповноважених державних органів виконавчої влади, спрямовану на забезпечення єдиних вимог, правил, нормативів, щодо використання природних ресурсів, охорони навколишнього природного середовища, забезпечення екологічної безпеки» [42, с. 64]. Таким чином, бачимо, що у зазначених випадках мова йде про різні поняття та про самостійні рівні виокремлення ознак правових понять. Нас же більше цікавлять функції екологічної стандартизації, які загалом обумовлюються функціями стандартизації. При цьому, під функціями екологічної стандартизації слід розуміти її соціальне призначення, напрями її правового впливу на суспільні відносини.

У науці М.О. Клименко та П.М.Скрипчук виділяють такі функції стандартизації: упорядковуюча, охоронна, комунікативна, ресурсозберігаюча, інформаційна, нормативна, гармонізаційна [51, с. 188]. На думку І.В.Олещенко, даний перелік слід доповнити такими функціями, як регулятивна, попереджувальна, контрольна та функція документування [52, с. 313]. Втім, на наш погляд, останнє твердження підлягає уточненню.

Так, регулятивна функція, що її пропонує виокремлювати І.В.Олещенко, є нічим іншим як упорядковуючою функцією, про яку ведуть мову М.О.Клименко та П.М.Скрипчук. Крім того, й попереджувальна функція може розглядатися як охоронна, оскільки досить часто у праві поняття правової охорони пов'язане з запобіганням, попередженням правопорушень [53, с. 170; 54; 55, с. 7]. Через це виокремлювати окремо до наведених М.О.Клименко та П.М.Скрипчук функцій ще й регулятивну та попереджувальну не вбачаємо за доцільне.

При визначенні функцій екологічної стандартизації, на наш погляд, по-перше, слід виходити з того, що аналіз наведених функцій стандартизації свідчить про те, що вони є ототожненням та більш вузьким проявом функцій чи підфункцій права як напрямків його впливу на суспільні відносини. Екологічна стандартизація як правове явище також впливає на систему відповідних правових відносини та у ній знаходять свій прояв функції права. Так, наприклад, у теорії права виокремлюють такі функції права як регулятивна та охоронна [56, с. 27], інформаційна [57], превентивна (попереджувальна) [58, с. 81] чи комунікативна [59] тощо. Однак, бачимо, що такі самі функції виокремлюються і в межах функцій стандартизації. Зазначене має важливе значення для правильного окреслення функцій екологічної стандартизації.

По-друге, слід також звернути увагу, що функції екологічної стандартизації хоча й є більш вузьким поняттям в межах функцій стандартизації загалом, однак, повністю вони не ототожнюються.

Таким чином, виходячи з сутності поняття «функція», особливостей екологічної стандартизації як видового поняття у межах більш загального поняття «стандартизація», екологічної стандартизації як прояву екологічного права, функції екологічної стандартизації повинні відображати або ж особливості функцій екологічного права як системи відповідних правових норм або ж особливості екологічної функції права. Причому не тих функцій, що обумовлюються функціями права загалом, а саме тими функціями, що визначають специфіку екологічного права та його відмінності від інших галузей права. Такими спеціальними правовими функціями екологічного права у науці, зокрема, називають екологічну, природоохоронну та антропозахисну функції [6, с. 26], або ж у структурі екологічної функції права виокремлюють природокористувальну, природоохоронну, функцію відновлення (реконструкції) знищених чи пошкоджених об'єктів природи, керованого розвитку природи, її цілеспрямовану зміну [60, с. 35] тощо. Саме таку спрямованість мають й функції екологічної стандартизації.

Узагальнивши наведене, таким чином, спеціальними функціями екологічної стандартизації слід вважати природоохоронну, антропозахисну, функцію відновлення (реконструкції) знищених чи пошкоджених об'єктів природи, керованого розвитку природи.

Відповідно до особливостей мети та функцій екологічної стандартизації виділяються і специфічні *об'єкти екологічної стандартизації*. Такими у В.І.Андрейцева, наприклад, є природні ресурси, природні і природно-антропогенні комплекси та сукупність умов, безпечних для життя і здоров'я людей [6, с. 145]. М.В.Краснова та Ю.А.Краснова ж вважають об'єктами екологічної стандартизації природні ресурси, природні комплекси і ландшафти, навколишнє природне середовище як умова безпечного існування всього живого [45, с. 127]. Фактично вбачається, що об'єкти екологічної стандартизації досить близькі за своїм змістом до об'єктів екологічного права, щодо яких можуть виникати певні права та обов'язки у відповідних суб'єктів. Вважаємо, що об'єкти екологічної стандартизації слід розглядати широко та включати до них усі ті об'єкти, щодо яких може здійснюватися діяльність з метою досягнення оптимального ступеня їх впорядкованості. Такими об'єктами можуть бути природні ресурси, природні і природно-антропогенні комплекси, ландшафти, сукупність умов, безпечних для життя і здоров'я людей, навколишнє природне середовище, екосистеми та життя і здоров'я громадян тощо.

Також слід зауважити, що екологічна стандартизація є не лише правовим поняттям, насамперед, поняттям екологічного права як галузі права, а є притаманною і іншим галузям науки як різновидом стандартизації загалом. Так, наприклад, якщо проаналізувати наукові джерела щодо стандартизації, то їх авторами переважно є не науковці-правники, а науковці, наприклад, у сфері управління, географії, техніки тощо. Відтак, важливим є надати визначення екологічної стандартизації саме у правовому її значенні.

На наш погляд, визначення поняття екологічної стандартизації через нормативне розуміння загалом стандартизації як діяльності нашої нашої

необхідність розгляду екологічної стандартизації як одного з різновидів юридичного процесу, а саме екологічного процесу. Слід зауважити, що впродовж останніх десятиліть тематика дослідження юридичного процесу є досить поширеною.

Так, імпульсу у розвитку теорії юридичного процесу надав вихід у світ монографії «Юридична процесуальна форма. Теорія і практика» за редакцією проф. П.О. Недбайла та В.М. Горшенєва [61]. На думку її авторів, юридичний процес є комплексною системою правових органів (форм) діяльності уповноважених органів держави, посадових осіб, а також зацікавлених у вирішенні різноманітних юридичних справ інших суб'єктів права. Цей процес регулюється правовими (процедурними та процесуальними) нормами, а його результати закріплюються у відповідних правових актах – організаційних документах. Юридичний процес: а) полягає в здійсненні операцій з нормами права у зв'язку з вирішенням певних юридичних справ; б) здійснюється уповноваженими органами держави та посадовими особами на користь зацікавлених суб'єктів права; в) закріплюється у відповідних правових актах – офіційних документах; г) регулюється процедурно-процесуальними нормами; д) забезпечується відповідними способами законодавчої техніки [61, с. 8]. Як наслідок, науковці зробили висновок, що процесуальна форма притаманна не тільки юрисдикційній (правоохоронній) сфері застосування норм права, а й іншим сферам. Будь-яка галузь матеріального права обумовлює появу відповідних процесуальних норм. Специфічні процесуальні норми потрібні, наприклад, у фінансовій, трудовій, земельній, колгоспній та інших галузях права [61, с. 12].

Надалі дискусія про юридичний процес набула свого поширення у дослідженнях інших науковців. Слід погодитися, з О.І.Миколенком, що «юридичний процес» як наукове поняття набув свого специфічного змісту в юридичній науці. При цьому суб'єктивний підхід кожного вченого, який

займається проблемами юридичного процесу, не дає остаточно визначитися з його змістом [62, с. 113].

Так, наприклад, В.М.Бевзенко розглядає процес як діяльність компетентних органів із вирішення спорів і притягнення винних до відповідальності, тобто під юридичним процесом розуміється конкретна процесуальна процедура, суть якої полягає в охороні правовідносин [63, с. 67]. Так, очевидно, що В.М.Бевзенко розглядає юридичний процес досить вузько, оскільки фактично юридичний процес на його є лише там, де є діяльність з вирішення спорів і притягнення винних до відповідальності

Натомість, наприклад, О.М.Бандурка і М.М.Тищенко зазначають, що юридичний процес наділений основними і додатковими ознаками. До них вони відносять: 1) організаційну форму діяльності, яка завжди пов'язана з розглядом таких обставин і фактів, які базуються на праві (законі) і тягнуть певні юридичні наслідки; 2) сукупність правових форм діяльності виключно вповноважених на те суб'єктів; 3) галузь людської практики, яка являє собою органічну взаємозв'язану систему дій щодо вчинення операцій з нормами права; 4) діяльність, результат якої закріплюється прийняттям відповідних правових (таких, що мають офіційний характер і встановлену законом форму) актів; 5) діяльність, яка об'єктивно потребує процесуальної регламентації; 6) обов'язкове використання різних методів і засобів юридичної техніки, досягнень науково-технічного процесу [64, с. 9-10]. Таким чином, за таких ознак юридичного процесу бачимо широкий підхід до його розуміння. Широкий підхід пропонує й О.Ф.Скакун, вказуючи, що його ознаками є: 1) вид соціального процесу; 2) юридична природа, оскільки його призначенням є вирішення юридичних справ; 3) регламентація процесуальними нормами національних і міжнародних актів, на основі яких здійснюється; 4) владна діяльність уповноважених суб'єктів; 5) складається з процесуальних стадій, пов'язаних найближчою метою; 6) має на меті прийняття юридичних рішень загального або індивідуального характеру; 7) фіксується, як правило, у документально оформлених правових актах

різними технічними засобами [65, с. 131-132]. А.М.Колодій також широко розглядає юридичний процес, відзначаючи такі його ознаки: 1) є нормативно встановленою формою упорядкування правової діяльності, спрямованої на оптимальне задоволення і гарантування інтересів суб'єктів права; 2) є властивим будь-якій юридично значущій діяльності, містить її програму і виступає суттєвою гарантією точного дотримання і результативного здійснення правових приписів; 3) є системою взаємопов'язаних правових форм діяльності уповноважених суб'єктів, що знаходить вияв у здійсненні операцій з вирішення юридичних справ, яка урегульована процесуальними нормами, закріплена у процесуально-правових документах і забезпечена засобами юридичної техніки [66, с. 83].

Поряд з цим, у правовій науці дискутується й питання про сутність досить близького за змістом до поняття юридичного процесу й поняття юридичної процедури.

Так, наприклад, на думку С.Д.Гусарєва та О.Д.Тихомирова юридична процедура як поняття визначає зміст юридичної діяльності, здійснюється юристами з метою отримання правового результату у задоволенні законних потреб та інтересів соціальних суб'єктів відповідно до вимог права [67, с. 48-49]. Висловлюються думки, що процедуру слід розглядати крізь призму суспільних відносин; тобто послідовні дії, які складають процедуру, повинні врегульовуватися визначеними нормами права та спрямовуватися на досягнення правового результату, який відображається у певних правових наслідках [68, с. 100], що вона є офіційно встановленим чи прийнятим за звичаєм порядком, послідовністю дій для здійснення або оформлення будь-яких справ [69, с. 470], порядок, наступність, послідовність у вчиненні відповідних дій для досягнення певного результату [70, с. 185].

Думки про самостійне існування юридичного процесу та юридичної процедури породили ще з радянських часів і дискусію про їх співвідношення. Не звертаючи уваги загалом на цю дискусію зауважимо, що для нас вона є більше штучною та такою, яка в аспекті екологічного процесу (процедури)

немає великого значення. Вважаємо за необхідне погодитися з думкою А.П.Гетьмана, що «процес» і «процедура» є рівнозначними поняттями не тільки тому, що в етимологічному аспекті категорії «процес» і «процедура» тотожні, а й тому, що змістом цих юридичних понять є врегульована процесуальними (а не процедурними або процедурно-процесуальними) нормами діяльність, яка має свою послідовність і спрямована на здійснення якого-небудь результату. Введення в юридичну термінологію відповідного категоріального апарата – «процесуальна процедура», «матеріальна процедура», «правотворча процедура», «юридична процедура» не відповідає потребам юридичної науки й практики на сучасному етапі [71, с. 125-126].

Для розуміння сутності екологічної стандартизації досить важливим виглядає висновок А.П.Гетьмана, що «специфікою еколого-процесуальних правовідносин є те, що вони регулюються процесуальними нормами, які містяться в екологічному матеріальному праві та складають його процесуальну підгалузь» [71, с. 76]. «Поділ екологічних правових відносин на матеріальні й процесуальні має такий важливий аспект, як ієрархічність названих видів правовідносин; для еколого-процесуальних правовідносин характерним є те, що вони являють собою «динамічні» відносини» [71, с. 79]. Не дивлячись на висловлені у науці думки щодо процедурної природи екологічної стандартизації [72], такі висновки А.П.Гетьмана дають нам можливість все ж розглянути екологічну стандартизацію саме як різновид екологічного процесу, сукупність певних «динамічних» екологічних правовідносин, які врегульовуються екологічними процесуальними нормами. За такого підходу екологічна стандартизація є сукупністю еколого-правових правовідносин, які послідовно виникають та регулюються процесуальними нормами, які містяться в екологічному матеріальному праві.

З урахуванням наведеного, вважаємо що екологічною стандартизацією у правовому її значенні є сукупність еколого-правових правовідносин, які регулюються нормами екологічного процесуального права, послідовно виникають між визначеними законодавством суб'єктами (центрального

органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері стандартизації та реалізує її, національним органом стандартизації, технічними комітетами стандартизації, підприємствами, установами та організаціями) у зв'язку з їх діяльністю щодо установаження нормативних положень і спрямовані на досягнення оптимального ступеня впорядкованості об'єктів екологічного права. Таке визначення, наведене нами, на наш погляд, найбільш повно відображає поняття екологічної стандартизації як категорії екологічного права [73, с. 474].

Сутність та специфіка екологічної стандартизації як юридичного процесу відображається і у її видовій характеристиці, яка обумовлюється видами юридичного процесу, що визначаються у науці.

Слід зауважити, що у правовій науці розроблено низку класифікацій юридичного процесу. Зокрема, наприклад, О.Ф.Скакун поділяє юридичний процес за такими критеріями: 1) залежно від галузі матеріального права – на конституційний, кримінальний, цивільний, господарський, адміністративний); 2) залежно від правової форми здійснення функцій держави – на правотворчий, правозастосовний, судовий, контрольно-наглядовий, установчий); 3) залежно від судочинства – на конституційний, кримінальний, цивільний, господарський, адміністративний [65, с. 132-134]. На думку О.В.Фатхутдінової, слід виокремлювати лише два різновиди юридичного процесу: правотворчий та правозастосовний. У свою чергу, залежно від актів, що приймають, правотворчий процес поділяється законотворчий та нормотворчий. Правозастосовний вчена поділяє на юрисдикційний та неюрисдикційний процеси. Відповідно, до юрисдикційного вона відносить кримінальний, цивільний, господарський, конституційний, адміністративний, а до неюрисдикційного – реєстраційний, ліцензійний, нотаріальний, контрольний [74, с. 7].

Виходячи з цих класифікацій, можемо безспірно стверджувати, що екологічна стандартизація є різновидом галузевого екологічного процесу, який, як вбачається, на жаль не всіма науковцями виокремлюється.

Очевидно, також, що екологічна стандартизація є різновидом неюрисдикційного юридичного процесу, який також варто було б виокремити поряд з реєстраційним, ліцензійним, нотаріальним та контрольним процесами.

Більш складною у своїй кваліфікації є визначення специфіки екологічної стандартизації залежно від правової форми здійснення функцій держави (за функціональною ознакою). Очевидно, що екологічна стандартизація не є ані правотворчим, ані правозастосовним процесом. Правотворчим процесом вона не є лише через те, що її наслідком не є створення обов'язкової норми права. Це пояснюється тим, що в силу ч.1 ст.23 Закону «Про стандартизацію» «національні стандарти застосовуються безпосередньо чи шляхом посилання на них в інших документах. Національні стандарти застосовуються на добровільній основі, крім випадків, якщо обов'язковість їх застосування встановлена нормативно-правовими актами» [2]. Таким чином, екологічна стандартизація за своєю функціональною ознакою є нормотворчим процесом, наслідком якого є створення норми як правила поведінки, яке за загальним правилом не є обов'язковим, а застосовуються на добровільній основі. Це правило стане обов'язковим, лише якщо така обов'язковість його застосування буде встановлена нормативно-правовими актами. У зв'язку з цим, екологічна стандартизація є також досить близькою до нормотворчого процесуального провадження, яке, наприклад, виділяє В.К.Колпаков поряд з установчими, правозастосовчими та контрольними-наглядовими провадженнями [75, с. 278]. Якщо бути ще більш чіткішими, екологічна стандартизація є різновидом нормотворчого екологічного процесуального провадження.

Принципи екологічної стандартизації. Важливими для розуміння поняття екологічної стандартизації є поняття принципів екологічної стандартизації. Фактично загальновідомим є те, що «принцип» означає з латині «начало», «основа». Принцип є те, що лежить в основі чи то правила

поведінки людини, чи то певної теорії науки, внутрішнього переконання людини тощо [76, с. 547].

У науці знаходимо багато різного роду визначень поняття принципів права, однак, зазвичай вони визначаються як такі засадничі ідеї права, які визначають зміст і спрямованість його норм та характеризуються системністю, взаємоузгодженістю, універсальністю, загальнообов'язковістю, стабільністю, предметною визначеністю, загальнозначущістю й регулятивністю [77, с. 42]. З такого ж розуміння поняття принципів вважаємо за необхідне виходити і при визначенні поняття принципів екологічної стандартизації. Відтак, під принципами екологічної стандартизації, на наш погляд, варто розуміти нормативно визначені екологічним законодавством основні стабільні ідеї, положення, вимоги, що характеризують сутність та зміст екологічної стандартизації, складають певну систему та відображають закономірності розвитку екологічної стандартизації, врахування при її здійсненні рівня розвитку науки і техніки, екологічних вимог безпеки для споживача, держави та суспільства загалом.

У науці переважно досліджуються принципи стандартизації загалом. Навіть у тих посібниках, які стосуються екологічної стандартизації, при висвітленні питання принципів цієї стандартизації як такі зазначаються основні принципи стандартизації, а не власне принципи екологічної стандартизації.

Так, наприклад, В.К.Хільчевський, М.Р.Забокрицька та Р.Л.Кравчинський у посібнику «Екологічна стандартизація та запобігання впливу відходів на довкілля» визначають такі основні принципи стандартизації: «1) урахування рівня розвитку науки і техніки, екологічних вимог, економічної доцільності та ефективності технологічних процесів для виробника, вигоди і безпеки для споживача і держави загалом; 2) гармонізація нормативних документів зі стандартизації з міжнародними, регіональними і національними стандартами інших країн; забезпечення відповідності вимог нормативних документів актам законодавства; 3) участь

у розробленні нормативних документів усіх зацікавлених сторін (розробник, виробник, споживач); взаємозв'язок і узгодженість нормативних документів усіх рівнів; придатність нормативних документів для сертифікації і продукції; 4) відкритість інформації про чинні стандарти і програми робіт із стандартизації з урахуванням вимог чинного законодавства; 5) відповідність комплексів (систем) стандартів складу та взаємозв'язкам об'єктів стандартизації для певної галузі, раціональність, несуперечність та обґрунтованість вимог стандартів, можливість їхньої перевірки; 6) застосування інформаційних систем і технологій в галузі стандартизації» [78, с. 13]. Аналогічні принципи виокремлюють й інші науковці – А.М.Третьак, В.М.Другак та І.Г.Колганова [79, с. 8-9].

Однак, якщо подивитись на ці принципи з точки зору екологічної стандартизації, то можемо помітити, що, наприклад, таке положення як економічна доцільність та ефективність технологічних процесів для виробника взагалі не є притаманним екологічній стандартизації. Усі нові екологічно спрямовані перетворення на початкових етапах їх втілення взагалі переважно є економічно не вигідними для виробників, вимагають від них значних капіталовкладень для їх втілення. Досить часто дотримання екологічних стандартів не перетворює цю діяльність на загалом прибуткову у порівнянні з діяльністю поза межами цих стандартів та робиться примусово внаслідок прийняття компетентними суб'єктами різного роду загальнообов'язкових норм. Як наслідок, досить часто дотримання екологічних стандартів взагалі призводить до здороження кінцевої продукції для кінцевого споживача, однак здійснюється саме з метою дотримання вимог екологічної безпеки. Відтак, вважаємо, що принципом екологічної стандартизації не слід розглядати економічну доцільність та ефективність технологічних процесів для виробника, вигоду для споживача чи держави загалом. Основною та визначальною ідеєю екологічної стандартизації поряд з наведеними вище слід розглядати домінант мети охорони навколишнього природного середовища, гарантування екологічної безпеки для людини.

Сутність цього принципу слід було б сформулювати як пріоритет екологічного інтересу над економічним при екологічній стандартизації. Вважаємо цей принцип визначальним у екологічній стандартизації. Екологічний інтерес повинен мати пріоритет перед економічним та іншими інтересами та у разі конфлікту цих інтересів втілюватися у життя у першу чергу. Лише виняткові обставини, що заслуговують на увагу, можуть викликати відступ від цього принципу на угоду, зокрема, й таким інтересам як економічна доцільність та ефективність технологічних процесів [80, с. 44].

1.3. Законодавче регулювання екологічної стандартизації в Україні: історія та сучасність

В основі побудови ефективної системи екологічної стандартизації в Україні лежить розвиток та вдосконалення законодавчого регулювання як на рівні законів, так і підзаконних актів, оскільки саме нормативна основа закладає той фундамент, ті ключові засади процесу національної стандартизації, які зумовлюють подальше функціонування як організаційно-структурної, так і функціональної компоненти створення національних стандартів нашої держави.

В контексті аналізу законодавчої бази у сфері стандартизації доцільно коротко охарактеризувати основні історичні віхи її формування і становлення.

В Україні історично нормативних актів, які б регулювали специфічні аспекти екологічної стандартизації, протягом як радянського періоду, так і незалежної України, прийнято не було. Зокрема, постанова Ради Міністрів УРСР від 04.02.1985 № 49 «Про організацію роботи по стандартизації в Українській РСР» містила загальні положення щодо здійснення процесу стандартизації, встановлювала систему стандартів і організаційно-правові основи стандартизації. Водночас даною постановою було зобов'язано

міністерства і відомства УРСР враховувати необхідність раціонального використання і зниження витрати «сировини, матеріалів, енергії, палива, а також охорони навколишнього середовища при розробці стандартів і технічних умов» [36]. Вказане свідчить про те, що вже на той час різке збільшення антропогенного навантаження на довкілля обумовило визнання його охорони та безпеки одним із ключових пріоритетів у формуванні державної політики зі стандартизації.

Ключовою особливістю законодавчого регулювання стандартизації в Україні в радянський період було функціонування трирівневої системи стандартів:

1. Державні стандарти (ГОСТ), які були загальнообов'язковими на території всього СРСР. До них, зокрема, відносилися стандарти системи ССОП (Стандарти в галузі охорони природи), які були розроблені Всесоюзним науково-дослідним інститутом стандартизації (ВНДІС, м. Москва) та доповнені в 1987 році. Ця система є складовим компонентом комплексу стандартів держави.

2. Галузеві стандарти на продукцію, що затверджувалися міністерствами і відомствами СРСР, які були головними по видах продукції, що випускається, і обов'язкові для підприємств, організацій і установ незалежно від їх відомчої підпорядкованості.

3. Республіканські стандарти (РСТ УРСР), які розроблялися на продукцію республіканського і місцевого значення, якщо на цю продукцію були відсутні державні та галузеві стандарти або технічні умови міністерств і відомств, які є головними по видах продукції, що випускається.

Після здобуття Україною незалежності в 1991 році розпочався процес формування вітчизняної системи стандартизації, що значним чином змінило концептуальні засади створення та застосування екологічних стандартів. Так, 10.05.1993 було прийнято Декрет КМУ «Про стандартизацію і сертифікацію», що аж до 2001 року виконував функцію ключового законодавчого акту у сфері національної стандартизації. Пункт 2 даного

Декрету визначав, що «державна система стандартизації спрямована на забезпечення, в тому числі, охорони навколишнього природного середовища» [9].

Цим нормативним актом з одного боку було встановлено тимчасовий характер дії республіканських стандартів УРСР, а з іншого – було вказано, що вони мали застосовуватися як державні до їх заміни чи скасування. Крім того, в ч. 2 ст. 5 Декрету говорилося, що «державні стандарти України містять як обов'язкові, так і рекомендовані вимоги» [9]. До обов'язкових вимог належали «вимоги, що забезпечують безпеку продукції для життя і здоров'я громадян, охорону навколишнього природного середовища» [9]. Такі вимоги підлягали «безумовному виконанню органами державної виконавчої влади, всіма підприємствами та їх об'єднаннями, установами, організаціями та громадянами-суб'єктами підприємницької діяльності» [9], на діяльність яких поширювалася дія стандартів. Відповідно, державні стандарти у вказаній частині мали обов'язкову силу незалежно від посилення на них у інших нормативно-правових актах в силу своєї безпосередньої предметної спрямованості

Наголосимо, що дане положення було скасовано Законом України від 09.04.2014 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку зі скороченням кількості документів дозвільного характеру» [81]. Даний Закон був покликаний суттєво зменшити адміністративний тиск на суб'єктів господарювання, упорядкувати кількість дозвільних документів та створити сприятливі умови для надходження інвестицій в Україну. Однак оскільки вимога щодо обов'язковості державних стандартів в галузі охорони навколишнього природного середовища залишилася закріпленою на рівні ст.32 Закону «Про охорону навколишнього природного середовища», то ця зміна практично не торкнулася правового статусу стандартів в екологічній сфері.

В подальшому 17.05.2001 Верховна Рада України прийняла новий Закон «Про стандартизацію», який став новою віхою в розвитку національної

системи екологічної стандартизації нашої держави. Цей Закон продовжував діяти одночасно із Декретом «Про стандартизацію і сертифікацію» і заклав основи сучасної організаційно-правової та функціональної моделі стандартизації, яка із значними поправками по суті продовжує діяти і на сьогоднішній день. По суті даним Законом було остаточно виведено із правового поля республіканські стандарти УРСР (хоча фактично вони продовжують використовуватися навіть на сучасному етапі), а також переведено до категорії тимчасових державні та інші стандарти, зокрема, зазначено, що вони є чинними до припинення їх дії або до прийняття відповідних стандартів згідно з вимогами цього Закону.

Фактично із цього часу виникла нормативна суперечність між нормою ч.1 ст. 32 Закону «Про охорону навколишнього природного середовища», в якій залишилося старе формулювання «державні стандарти в галузі охорони навколишнього природного середовища» та положеннями Закону «Про стандартизацію», в якому було запроваджено таке поняття як «національний стандарт». По суті виникла ситуація, коли нормативно обов'язковими стали лише державні екологічні стандарти (які в перспективі мали бути замінені національними стандартами), водночас національні стандарти в сфері охорони довкілля (тобто такі, що приймалися національним органом стандартизації за визначеною процедурою і підлягали обов'язковому оприлюдненню) формально стали добровільними. Така ситуація продовжувала зберігатися і після прийняття Закону України «Про стандартизацію» від 05.06.2014. Вважаємо, що такий стан речей жодним чином не сприяв ефективному регулюванню правовідносин у сфері охорони навколишнього природного середовища, а створював підґрунтя для нівелювання регулюючої ролі національних екологічних стандартів та зменшення їх владно-розпорядчої сили [82, с. 47-48].

Наступним кроком в розвитку правового регулювання екологічної стандартизації в Україні можна вважати прийняття Закону України від 01.12.2005 «Про стандарти, технічні регламенти та процедури оцінки

відповідності» [83]. В даному Законі містився окремий розділ II «Процедури розроблення та прийняття стандартів», який був присвячений безпосередньому алгоритму створення національних стандартів. Відповідно, якщо Закон «Про стандартизацію» від 17.05.2001 визначав загальні засади організації стандартизації держави, то Закон «Про стандарти, технічні регламенти та процедури оцінки відповідності» деталізував його в частині процедурних аспектів розроблення та прийняття національних стандартів. Відмінною рисою даного етапу правової регламентації стандартизації було те, що вона як і раніше, здійснювалася центральним органом виконавчої влади з питань стандартизації (яким по чергово була ціла низка органів державної влади).

Саме Закон «Про стандарти, технічні регламенти та процедури оцінки відповідності» ввів у вітчизняне юридичне поле поняття технічного регламенту як одного із ключових інструментів технічного регулювання в державі як складової регуляторної політики. Ст. 13 даного Закону визначила, що «метою розроблення і застосування технічних регламентів є захист життя та здоров'я людини, тварин, рослин, національної безпеки, охорони довкілля та природних ресурсів, запобігання недобросовісній практиці. Відповідність введених в обіг в Україні продукції, процесів та послуг технічним регламентам є обов'язковою. Вимоги, встановлені технічними регламентами, повинні відображати ризики стосовно в тому числі довкілля та природних ресурсів, які створюватиме невідповідність продукції, процесів і послуг» [83].

Ключовим законодавчим актом на сучасному етапі, який є свого роду каркасом національної стандартизації, безумовно, є чинний Закон «Про стандартизацію» від 05.06.2014. Даний закон було прийнято з метою революційної перебудови системи стандартизації України в умовах виконання нею положень Угоди про асоціацію між Україною та ЄС та необхідності поступової гармонізації національного законодавства відповідно до вимог законодавчої бази ЄС.

Ключовими новаціями нового Закону стали:

1) поступове скасування галузевих стандартів України (ГСТУ), галузевих стандартів (ОСТ) та інших прирівняних до них нормативних документів колишнього СРСР (не більше 15 років з дня набрання чинності цим Законом). Таким чином, фактично розпочато процес уніфікації національного фонду нормативних документів із регіональними стандартами ЄС;

2) передача функції національного органу стандартизації від уповноваженого центрального органу виконавчої влади (Державна інспекція з питань захисту прав споживачів) до визнаного органу, яким згідно наказу Міністерства економічного розвитку і торгівлі України стало Державне підприємство «УкрНДНЦ»;

3) остаточне скасування моделі обов'язкової дії стандартів, яке було частково започатковано вже попереднім Законом «Про стандартизацію» 2001 року, і перехід до принципу добровільності національних стандартів (за винятком випадків, передбачених законом). Відповідно, обов'язкову силу мають лише ті стандарти, посилання на які містяться в нормативно-правових актах, в першу чергу, технічних регламентах щодо окремих видів продукції, послуг, способів виробництва і т. д.

Водночас, незважаючи на те, що Закон «Про стандартизацію» від 04.06.2014 встановив презумпцію добровільності національних стандартів, обов'язковість саме стандартів в галузі охорони навколишнього природного середовища встановлювалася й низкою інших законів, які в даному випадку співвідносилися із Законом «Про стандартизацію» як спеціальні і загальний нормативні акти. Очевидно, що при цьому мали застосовуватися положення спеціальних законодавчих актів.

Такими, зокрема, були положення: 1) ст. 8 Закону України «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку», згідно з якою «дотримання норм, правил і стандартів з ядерної та радіаційної безпеки є обов'язковим при здійсненні будь-якого виду діяльності у сфері

використання ядерної енергії» [84]; 2) ст. 35-1 Закону України «Про відходи» [85], згідно з якою поводження з побутовими відходами здійснюється відповідно до державних норм, стандартів і правил; 3) ст. 19 Закону України «Про перевезення небезпечних вантажів», яка визначає, що «транспортні засоби, якими перевозяться небезпечні вантажі, повинні відповідати вимогам державних стандартів, безпеки, охорони праці та екології» [86]; 4) ст. 4 Закону України «Про охорону атмосферного повітря», яка встановлює, що «стандартизація і нормування в галузі охорони атмосферного повітря проводяться з метою встановлення комплексу обов'язкових норм, правил, вимог до охорони атмосферного повітря від забруднення та забезпечення екологічної безпеки» [87].

Подібні норми щодо обов'язкового характеру національних екологічних стандартів встановлювалися й іншими законами України, зокрема, «Про поводження з радіоактивними відходами» (ст. 12, 17, 19 та ін.) [88], «Про видобування і переробку уранових руд» (ст. 11, 15 та ін.) [89], «Про питну воду та питне водопостачання» (ст. 7, 42, 46 та ін.) [90], «Про рибу, інші водні живі ресурси та харчову продукцію з них» (ст. 12) [91], «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів» (ст. 44) [92], «Про альтернативні джерела енергії» (ст. 7, 11) [93], «Про землеустрій» (ст. 28, 61-1) [94], «Про охорону земель» (ст. 28, 35) [95], «Про державний контроль за використанням та охороною земель» (ст. 2) [96], «Про оренду землі» (ст. 24) [97], «Про туризм» (ст. 18, 29, 30) [98], «Про державну експертизу землепорядної документації» (ст. 1, 4, 25 та ін.) [99], «Про екологічний аудит» (ст. 9, 16, 20) [100], «Про благоустрій населених пунктів» (ст. 32, 42 та ін.) [101], «Про хімічні джерела струму» (ст. 7, 14 та ін.) [102], «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів» (ст. 13, 18) [103], «Про газ (метан) вугільних родовищ» (ст. 16) [104], «Про регулювання містобудівної діяльності» (ст. 17, 19, 31 та ін.) [105], «Про основи містобудування» (ст. 5, 25 та ін.) [106], «Про енергозбереження» (ст.

18-19) [24], «Про пестициди і агрохімікати» (ст. 4, 17 та ін.) [107], Кодексом України про надра (ст. 62) [108], Водним кодексом України (ст. 33-34, 58) [109], Земельним кодексом України (ст. 39, 165 та ін.) [110], Кодексом цивільного захисту України (ст. 44, 56, 67 та ін.) [111], іншими нормативними актами.

Саме положення вищевказаних законодавчих актів були механізмом реалізації такого ключового принципу національної стандартизації, як можливість визначення на нормативно-правовому рівні винятків із принципу добровільності національних стандартів. Вони були гарантією того, що норма ст. 32 Закону «Про охорону навколишнього природного середовища» щодо обов'язковості стандартів у галузі охорони навколишнього природного середовища не перетвориться на фікцію, що екологічна безпека не стане заручником позиції центральних органів виконавчої влади (для яких екологічні аспекти, тим більше, не є сферою діяльності, принаймні, основною) щодо визнання або невизнання тих чи інших національних екологічних стандартів такими, що надають презумпцію відповідності вимогам технічних регламентів.

Однак, Законом «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про стандартизацію» від 20.09.2019 № 124-IX було виключено із текстів близько 125 законів будь-яку згадку про обов'язковість державних стандартів (в тому числі екологічних). На думку розробників цього Закону, це дозволить привести національну систему стандартизації у відповідність до міжнародної та європейської практики. Добровільне застосування стандартів начебто відповідає вимогам Угоди про технічні бар'єри в торгівлі СОТ, а також європейським принципам стандартизації. Відповідно ж до європейської практики посилення на певні стандарти в актах законодавства, зокрема директивах ЄС, є поодинокими випадками. Зауважується, що посилення на національні, міждержавні, галузеві стандарти в актах законодавства мають наводитися у крайніх та обґрунтованих випадках, зокрема у разі визначення обов'язковості

застосування відповідних стандартів у актах законодавства ЄС. При цьому мають наводитися позначення відповідних національних або міждержавних стандартів [112]. Цим Законом було повністю виключено будь-які згадки про екологічну стандартизацію як явище, в тому числі виключено статтю 32 Закону «Про охорону навколишнього природного середовища», яка визначає базовий характер стандартів у галузі охорони навколишнього природного середовища як обов'язкових до застосування; виключено такий основоположний принцип охорони навколишнього природного середовища, визначений ст.3 Закону, як обов'язковість додержання екологічних стандартів і т. д [23]. Вважаємо застосований підхід неприпустимим, виходячи з наступного.

В цьому контексті вважаємо, що позиція щодо автоматичного виключення із тексту законодавчих актів норм щодо обов'язковості застосування державних стандартів не повинна була б поширюватися на державні стандарти в галузі охорони навколишнього природного середовища та екологічної безпеки. Тепер єдиним способом включити в подальшому національні чи державні екологічні стандарти до тексту нормативних актів є видання окремими центральними органами виконавчої влади наказів про затвердження переліку національних стандартів, відповідність яким надає презумпцію відповідності продукції вимогам технічних регламентів.

Однак, по-перше, оскільки такі переліки затверджуються органами, сфера діяльності яких не поширюється на довкілля або поширюється лише дотично (наприклад, центральними органами у сфері енергетики чи вугільної промисловості, аграрної політики та сільського господарства), виникає загроза недостатньо ефективної та фахової діяльності в даному напрямі. А, по-друге, системне та комплексне запровадження механізму технічної регламентації на сьогоднішній день знаходиться лише на початковому етапі, а відтак велика кількість видів продукції, послуг та інших об'єктів залишаються нею не охопленими. Внаслідок виключення з вітчизняного нормативного поля посилять на обов'язковість державних екологічних

стандартів виникає небезпека того, що значна кількість питань, пов'язаних з охороною навколишнього природного середовища та екологічною безпекою, залишиться взагалі неврегульованою, що суперечитиме сутності самого підходу про необхідність охорони навколишнього природного середовища.

Отже, на наше глибоке переконання, технічні регламенти, хоч і є основним способом запровадження національних екологічних стандартів у чинне законодавство, однак до завершення реформи технічної регламентації в Україні таке запровадження на перехідному етапі має відбуватися і через пряме посилення на обов'язковість державних та національних екологічних стандартів у інших нормативно-правових актах (в першу чергу, законах).

При цьому твердження авторів зазначеного Закону від 20.09.2019 № 124-ІХ про необхідність посилення на позначення конкретного стандарту в тексті нормативно-правового акту виходячи з європейської практики, на нашу думку, є обґрунтованим, оскільки в протилежному випадку виникає ризик довільного тлумачення тих чи інших стандартів як таких, що підпадають чи не підпадають під дію норми закону. Наприклад, ст. 4 Закону України «Про пестициди і агрохімікати» до внесення у неї змін Законом від 20.09.2019 № 124-ІХ передбачала, що пестициди і агрохімікати вітчизняного, а також іноземного виробництва, що завозяться для використання на територію України, повинні відповідати державним стандартам, санітарним нормам та іншим нормативним документам. Ця норма була досить абстрактною, оскільки в ДК 004-2008 «Український класифікатор нормативних документів» відсутня така класифікаційна категорія стандартів, а отже, могла виникнути ймовірність помилкового поширення ст. 4 даного Закону на той чи інший стандарт, або навпаки, невключення певного стандарту до категорії обов'язкових.

В той же час у зв'язку з тим, що розвиток системи національних та державних стандартів є досить динамічним, вважаємо недоцільним закріплювати посилення на конкретні стандарти на рівні законів, оскільки це призведе до необхідності постійного внесення змін до цих законів у разі

необхідності зміни стандарту, що є досить проблематичним, зважаючи на складну процедуру прийняття такого нормативно-правового акту, як закон. Натомість пропонуємо в законодавчому порядку надати можливість центральним органам виконавчої влади за визначеними сферами діяльності встановлювати за погодженням з центральним органом державної виконавчої влади у сфері екології і природних ресурсів переліки національних та державних екологічних стандартів, додержання яких є обов'язковим в силу вимог того чи іншого закону. Водночас у випадку, якщо приймається технічний регламент, який регулює ті самі екологічні аспекти, що й конкретний закон, і має місце одночасне встановлення центральним органом виконавчої влади переліку національних стандартів під технічний регламент і переліку стандартів під цей закон, застосовуватися має той стандарт, який встановлений під технічний регламент. Одночасно центральний орган виконавчої влади, що встановив екологічний стандарт, що є обов'язковим в силу закону, вживає заходів або щодо скасування його обов'язковості. У випадку, якщо обидва стандарти регулюють різні екологічні аспекти, то одночасно має застосовуватися як стандарт під технічний регламент, так і стандарт під закон. Така модель, на наш погляд, дозволить на період до завершення реформування сфери технічної регламентації та до охоплення цією сферою всіх аспектів охорони навколишнього природного середовища забезпечити субсидіарне застосування законів як джерела обов'язковості національних екологічних стандартів і унеможливити появу так званих «білих плям» у правовому регулюванні екологічної безпеки.

У зв'язку з викладеним, виникає необхідність більш ретельно проаналізувати механізм взаємодії національних екологічних стандартів та технічних регламентів, оскільки саме цей зв'язок визначає алгоритм введення стандартів у правову систему держави. Автор додержується доктринальної точки зору, згідно якої національні стандарти не є специфічним різновидом нормативно-правових актів, оскільки за загальним правилом не є обов'язковими до застосування. Відтак, у них відсутня така онтологічна

ознака законодавчого акту, як його загальнообов'язковий характер, а тому національні стандарти необхідно вважати нормативно-технічними документами, які можуть як запроваджуватися в правову систему держави, так і діяти поза нею.

Як під час дії Закону «Про стандарти, технічні регламенти та процедури оцінки відповідності» (який Законом України «Про стандартизацію» від 05.06.2014 було перейменовано на Закон України «Про технічні регламенти та процедури оцінки відповідності»), так і після прийняття нового Закону від 15.01.2015 «Про технічні регламенти та оцінку відповідності» продовжує функціонувати наступна формула взаємодії національних екологічних стандартів та технічних регламентів: такі стандарти є одним із ключових (хоча і не єдиним) способом забезпечення відповідності продукції вимогам технічних регламентів (наряду із кодексами добросовісної практики, технічними специфікаціями, іншими нормативними документами).

Зокрема, згідно ч. 3 ст. 11 Закону від 15.01.2015 «Про технічні регламенти та оцінку відповідності», «відповідність продукції вимогам технічних регламентів може бути забезпечена шляхом застосування національних стандартів та/або інших технічних специфікацій, посилання на які містяться у відповідних технічних регламентах. У технічному регламенті зазначається, чи відповідність продукції таким національним стандартам та/або іншим технічним специфікаціям є єдиним способом, чи одним із способів задоволення вимог цього технічного регламенту. Посилання в технічних регламентах на зазначені національні стандарти можуть мати форму переліків національних стандартів для цілей застосування відповідних технічних регламентів» [34].

Наприклад, КМУ постановою від 10.03.2017 № 139 [113] затвердив Технічний регламент обмеження використання деяких небезпечних речовин в електричному та електронному обладнанні, в п. 1 якого було встановлено, що його основною метою є забезпечення охорони здоров'я людини і захисту навколишнього природного середовища, включаючи екологічно безпечну

утилізацію та видалення відходів електричного та електронного обладнання. В п. 46 даного Технічного регламенту міститься норма, згідно якої матеріали, компоненти і електричне та електронне обладнання, щодо яких проведені випробування і вимірювання, що доводять їх відповідність вимогам пунктів 9-11 цього Технічного регламенту, або які оцінені згідно із стандартами, включеними до переліку національних стандартів для цілей застосування цього Технічного регламенту, на основі презумпції відповідності вважаються такими, що відповідають вимогам цього Технічного регламенту. Перелік національних стандартів для цілей застосування цього Технічного регламенту затверджується та оприлюднюється відповідно до закону. Відповідність матеріалів, компонентів і електричного та електронного обладнання стандартам з переліку національних стандартів або їх частинам надає презумпцію відповідності таких матеріалів, компонентів і електричного та електронного обладнання вимогам пунктів 9-11 цього Технічного регламенту, які охоплюються такими національними стандартами чи їх частинами.

В подальшому наказом Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України від 18.01.2021 № 84 [114] було затверджено Перелік національних стандартів для цілей застосування Технічного регламенту обмеження використання деяких небезпечних речовин в електричному та електронному обладнанні, сформованого на основі Рішення з імплементації Комісії (ЄС) 2020/659 від 15.05.2020. До цього переліку було внесено національний стандарт ДСТУ EN ІЕС 63000:2020 «Технічна документація для оцінювання електричних та електронних виробів щодо обмеження використання небезпечних речовин».

Отже, на даному прикладі можна чітко прослідкувати, що відповідність продукції національному стандарту ДСТУ EN ІЕС 63000:2020 є одним із двох можливих способів підтвердження відповідності вищевказаному технічному регламенту (разом із проведенням спеціальних випробувань і вимірювань).

Очевидним є те, що за такої моделі взаємодії між технічними регламентами та національними екологічними стандартами мова йде не стільки про обов'язковість екологічних стандартів щодо охорони та безпеки навколишнього природного середовища як нормативних документів, скільки про обов'язковість екологічних вимог, прямо визначених у тексті відповідного Технічного регламенту (у вищевказаному випадку передбачена п.п. 9-11 Технічного регламенту заборона вмісту у електричному та електронному обладнанні таких речовин, як свинець, ртуть, полібромовані біфеніли і т. д. в кількості, що перевищує 0,1 % від маси виробленого матеріалу, крім окремих прямо визначених регламентом винятків). В свою чергу, екологічні стандарти в даному разі містять по суті добровільні вимоги, додержання яких згідно технічного регламенту є лише одним із способів виконання вимог регламенту, від якого виробник цілком може відмовитися (скажімо, на користь проведення випробувань в акредитованому випробувальному центрі відповідного суб'єкта господарювання чи науково-дослідного закладу, що має необхідне технічне обладнання та спеціально підготовлений персонал).

Фактично маємо ситуацію, коли КМУ або центральний орган виконавчої влади, приймаючи технічний регламент має можливість ухилитися від посилення на обов'язкову силу національного екологічного чи державного стандарту і замінити його (нехай навіть і на підставі відповідної директиви чи регламенту ЄС) екологічними вимогами, що із національних екологічних стандартів можуть прямо і не витікати. В перспективі це може призвести, по-перше, до довільного тлумачення тих чи інших екологічних вимог із боку КМУ або центральних органів виконавчої влади, що приймають технічні регламенти, а по-друге, до ігнорування ролі національного органу стандартизації на користь прямого запозичення екологічних вимог із тексту профільних європейських регіональних чи міжнародних стандартів. Іншими словами, мова йде про автоматичну заміну національних регуляторних механізмів міжнародними без їх гармонізації через механізм, передбачений

Законом України «Про стандартизацію». По суті, при цьому повністю ігноруються інтереси всіх сторін, задіяних у процесі національної екологічної стандартизації як через діяльність технічного комітету 82 «Охорона довкілля», так і через роботу в керівній раді національного органу стандартизації (а це органи державної влади та місцевого самоврядування, суб'єкти господарювання та їх громадські об'єднання, організації роботодавців та їх об'єднання, наукові установи та навчальні заклади, науково-технічні та інженерні товариства (спілки), громадські організації споживачів (об'єднань споживачів), інші громадські об'єднання, професійні спілки, провідні науковці і фахівці).

Вважаємо такий підхід невиправданим і у зв'язку з цим пропонуємо доповнити ч.3 ст. 11 Закону «Про технічні регламенти та оцінку відповідності» абзацем 3 наступного змісту: «Посилання на національні стандарти в галузі охорони навколишнього природного середовища в технічних регламентах на продукцію, що може мати негативний вплив на стан довкілля, є обов'язковим. Відповідність продукції вимогам таких стандартів у галузі охорони навколишнього природного середовища надає презумпцію відповідності такої продукції, пов'язаних з нею процесів або методів виробництва чи інших об'єктів вимогам таких технічних регламентів».

Слід зазначити, що на станом на серпень 2025 року згідно Автоматизованої системи «Технічні регламенти», яка ведеться Міністерством економіки, довкілля та сільського господарства України, в Україні діє більше 130 технічних регламентів на різні види продукції та послуг, кожен із яких у тій чи іншій мірі в обов'язковому порядку враховує екологічні вимоги. В той же час особливо важливий вплив на охорону довкілля справляють, зокрема, Технічний регламент закритих джерел іонізуючого випромінювання (затверджений постановою КМУ від 05.12.2007 № 1382), Технічний регламент щодо пакувальних комплектів для зберігання та захоронення радіоактивних відходів (затверджений Постановою КМУ від

17.10.2018 №884), Технічний регламент будівельних виробів (продукції) (затверджений Постановою КМУ від 20.12.2006 №1764), Технічний регламент щодо безпечності хімічної продукції (затверджений постановою КМУ від 23.07.2024 № 847) та деякі інші.

Відповідно до ч. 2 ст. 8 Закону України «Про технічні регламенти та оцінку відповідності» відповідні державні органи, до повноважень яких належить прийняття нормативно-правових актів, у межах своєї компетенції затверджують переліки національних стандартів для цілей застосування технічних регламентів.

Дане положення деталізовано в постанові КМУ від 16.12.2015 № 1057 «Про визначення сфер діяльності, в яких центральні органи виконавчої влади та Служба безпеки України здійснюють функції технічного регулювання» [115]. В ньому, зокрема, визначено, що Міндовкілля здійснює функції технічного регулювання у сфері охорона навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки; лісове господарство, у тому числі вимоги до маркування, етикетування, позначень, пакування продукції лісового господарства (крім видів продукції, які включені до сфер діяльності, в яких функції технічного регулювання здійснюються іншими центральними органами виконавчої влади, і стосовно яких встановлені характеристики щодо її екологічної безпечності). Це означає, що саме Міндовкілля визначено законодавцем як профільний орган, на який покладено повноваження щодо надання обов'язкової сили національним екологічним стандартам через затвердження переліку тих стандартів, відповідність яким означає презумпцію відповідності об'єктів оцінки відповідності вимогам технічних регламентів.

Однак, у такому формулюванні зазначеної постанови, на нашу думку, міститься суттєвий недолік. Міндовкілля є єдиним органом, щодо якого в частині вищевказаного повноваження зроблено виключення — воно затверджує такі переліки лише щодо тих видів продукції, які не включені до сфер діяльності, в яких функції технічного регулювання здійснюються

іншими центральними органами виконавчої влади, і стосовно яких встановлені характеристики щодо її екологічної безпечності. Іншими словами, по суті функція Міндовкілля стає субсидіарною, а говорячи відверто – декларативною, оскільки практично всі види продукції, що мають або можуть мати негативний вплив на довкілля, охоплюються сферами компетенції інших центральних органів виконавчої влади. Наприклад, Держатомрегулювання – щодо безпеки використання ядерної енергії, Міненерго – щодо автомобільних бензинів, дизельного, суднового та котельного палив, Держенергоефективності – щодо вимог до екодизайну, відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива, і т. д.

Виходить, що на думку законодавця, Міндовкілля по суті не має власної предметної компетенції щодо надання обов'язкової сили тим чи іншим національним екологічним стандартам, хоча саме воно має найбільш кваліфікований персонал, інформаційну базу, організаційну структуру для ефективного регулювання суспільних відносин у сфері охорони навколишнього природного середовища. На нашу думку, такий підхід є не виправданим і вимагає відповідних законодавчих коректив.

У зв'язку з викладеним, нами запропоновано доповнити статтю 8 Закону «Про технічні регламенти і оцінку відповідності» частиною 5 наступного змісту: «Переліки національних стандартів, відповідність яким надає презумпцію відповідності продукції, пов'язаних з нею процесів або методів виробництва чи інших об'єктів вимогам технічних регламентів в частині вимог до охорони навколишнього природного середовища та екологічної безпеки, додатково підлягають погодженню з центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища та екологічної безпеки» [116, с. 523].

На сучасному етапі роль технічних регламентів у регулюванні екологічної безпеки та охорони навколишнього природного середовища стає визначальною. Фактично, вони замінили величезну кількість державних,

галузових та республіканських стандартів, які незважаючи на формально добровільний характер їх застосування, у багатьох випадках де-факто залишались обов'язковими, оскільки на них існували посилання в тих чи інших нормативних актах. Замість сотень радянських та пострадянських стандартів, які здебільшого були застарілими, а почасти суперечили один одному, з'явилися кілька десятків сучасних технічних регламентів, які чітко розмежовані між собою та синхронізовані з вимогами відповідних європейських директив та регламентів.

Саме на цьому наголошувалося ще у 2016 році представниками уряду України, говорячи, що завершується величезний етап технічного регулювання. Протягом цього етапу Мінекономрозвитку створило засади для переходу від неефективної і застарілої радянської системи контролю безпечності промислової продукції до сучасної європейської системи. Зазначалося, що європейська система ідеологічно відрізняється від пострадянської. Стара система базувалася на обов'язкових стандартах, ГОСТах, які регулювали абсолютно всі характеристики товару чи послуги. Відповідно, дотримання цих ГОСТів контролювалося шляхом аналізу окремих одиниць товару, які надавали самі виробники. Звісно, такий підхід не давав гарантію, що решта одиниць товару з цієї партії також відповідають ГОСТу. Європейська система, навпаки, надає більше свободи виробнику – він мусить дотримуватися лише загальних вимог щодо безпеки (саме вони й закріплені в технічних регламентах), а характеристики товару виробник може обирати на свій розсуд. При цьому контроль за безпекою товарів в європейській системі здійснюється через ринковий нагляд. Це схоже на метод «таємного покупця» - проводиться контрольна закупка товару в торговельній мережі, і якщо товар не відповідає вимогам безпеки – з продажу вилучається вся партія. Такий спосіб контролю більш ефективний, що підтверджено багаторічним успішним досвідом США і країн ЄС [117].

Не можна не погодитися із висловленою позицією в частині того, що принцип, за яким у радянський та пострадянський період регулювалися

конструктивні та дизайнерські характеристики продукції, є таким, що в умовах сьогодення лише гальмує економічний розвиток і ніяким чином не підвищує ефективність природоохоронної діяльності. Відтак, перехід на принцип технічної регламентації продукції із обов'язковим застосуванням стандартів екологічної безпеки та охорони навколишнього природного середовища є абсолютно виправданим. Водночас слід розуміти, що такий перехід повинен відбуватися поступово з метою недопущення виникнення так званих «білих плям» у правовому та нормативно-технічному регулюванні, коли одночасно скасовуються державні або міждержавні стандарти, але взамін них не приймаються відповідні технічні регламенти, або ж такі регламенти приймаються із запізненням.

Поряд з законодавством, яке безпосередньо врегульовує відносини стандартизації як загалом, так і екологічної стандартизації зокрема, правові відносини щодо стандартизації побічно регулюються також і іншим законодавством, насамперед, щодо технічного регулювання, наприклад тим, яке врегульовує відносини з обов'язкової сертифікації продукції та державного контролю та наглядом за додержанням вимог охорони навколишнього природного середовища.

Так, важливою новацією регуляторної політики, законодавчого регулювання національної екологічної стандартизації стало скасування обов'язкової сертифікації продукції. У зв'язку з припиненням з 01.01.2018 дії Декрету КМУ від 10.05.1993 «Про стандартизацію і сертифікацію» наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 26.01.2018 № 93 «Про визнання такими, що втратили чинність, деяких наказів» [118] було, зокрема, скасовано наказ Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики від 01.02.2005 № 93 «Про затвердження Переліку продукції, що підлягає обов'язковій сертифікації в Україні» [119]. Таким чином, починаючи з 2018 року всі процедури оцінки відповідності за загальним правилом стали добровільними (за винятком тих випадків, коли

вони передбачені як обов'язковий елемент оцінки відповідності у технічних регламентах). Вказане пов'язане з наступним.

Після прийняття в 1993 році Декрету КМУ «Про стандартизацію і сертифікацію» було запроваджено систему обов'язкової державної сертифікації продукції УкрСЕПРО, роботу в якій здійснювали близько 150 органів сертифікації та майже 1000 випробувальних лабораторій. Вона базувалася на перевірці дотримання суб'єктами господарювання ГОСТів та ДСТУ, вимоги яких на той час у переважній більшості випадків були обов'язковими. Однак після прийняття Законів України «Про стандартизацію» від 05.06.2014 та «Про технічні регламенти та оцінку відповідності» від 15.01.2015 № 124-VIII державна політика у сфері національної стандартизації остаточно змінила вектор розвитку в бік добровільності національних стандартів на користь технічної регламентації продукції, робіт та послуг.

Необхідно зазначити, що у Північній Америці, Австралії, Європі давно зрозуміли, що державний контроль сфери сертифікації зі своєю швидкістю не може наздогнати розвиток технологій, і такий підхід буде гальмувати їх розвиток. Тому, обов'язкову державну сертифікацію в цих країнах скасували ще в 80-і роки ХХ століття. Починаючи з середини 2000-х років, профільними технічними комітетами велася робота по переходу вітчизняної системи сертифікації на більш сучасну і гнучку систему оцінки відповідності – модульну систему оцінки відповідності технічним регламентам. З кожним новим введенням в дію технічним регламентом скорочувався перелік продукції, що підлягає обов'язковій сертифікації, а з початком 2018 року цей перелік було, як уже зазначалося, скасований зовсім [120].

При цьому механізм акредитації органів з оцінки відповідності продукції та інших об'єктів вимогам законодавства про охорону навколишнього природного середовища на сучасному етапі визначається Законом України «Про акредитацію органів з оцінки відповідності» від

17.05.2001 [121] та низкою підзаконних актів. Така акредитація здійснюється Національним агентством з акредитації України.

Важливе місце в механізмі регуляторної політики та національного технічного регулювання в екологічній сфері, наряду з екологічною стандартизацією, а також оцінкою відповідності, відіграє державний контроль та нагляд за додержанням вимог охорони навколишнього природного середовища. Він регулюється Законами України «Про загальну безпечність нехарчової продукції» від 02.12.2010 [122] та «Про державний ринковий нагляд і контроль нехарчової продукції» від 02.12.2010 [123], постановою КМУ від 28.12.2016 №1069 «Про затвердження переліку видів продукції, щодо яких органи державного ринкового нагляду здійснюють державний ринковий нагляд» [124], іншими нормативно-правовими актами. В даному контексті предметом цього дослідження не охоплюються аспекти державного нагляду за безпечністю харчової продукції, оскільки відповідно до ч. 2 ст. 2 Закону «Про стандартизацію» від 05.06.2014, дія цього Закону не поширюється, зокрема, на санітарні заходи безпечності харчових продуктів, ветеринарно-санітарні та фітосанітарні заходи.

Так, згідно ст. 1 Закону України «Про загальну безпечність нехарчової продукції» від 02.12.2010 «безпечна нехарчова продукція – будь-яка продукція, яка за звичайних або обґрунтовано передбачуваних умов використання не становить жодного ризику чи становить лише мінімальні ризики, зумовлені використанням такої продукції, які вважаються прийнятними і не створюють загрози суспільним інтересам» [122]. Водночас до складових суспільних інтересів закон відносить, зокрема, безпеку життя та здоров'я людей, а також захист довкілля.

Відповідно до ч. 1, 3 та 4 ст. 5 даного Закону, продукція вважається безпечною, якщо вона відповідає вимогам щодо забезпечення безпечності продукції, встановленим законодавством. Доказом безпечності продукції є її відповідність національним стандартам, що гармонізовані з відповідними європейськими стандартами. Перелік таких гармонізованих національних

стандартів формується центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері стандартизації.

Як бачимо, філософія даного Закону певним чином відрізняється від тієї, що запроваджена Законами України «Про стандартизацію» від 05.06.2014 та «Про технічні регламенти та оцінку відповідності». Зокрема, передбачено, що відповідність продукції національним стандартам, гармонізованим із європейськими, є доказом безпечності нехарчової продукції. Де-факто це означає, що ті стандарти які стосуються безпеки (в тому числі екологічної) є обов'язковими, оскільки вони є доказом відповідності продукції чинним вимогам законодавства. При цьому про необхідність посилення на позначення конкретного національного стандарту в тексті нормативно-правових актів (в першу чергу, технічних регламентів) в даному Законі не йдеться. Це означає, що Закон «Про загальну безпечність нехарчової продукції» якраз і є тим нормативно-правовим актом, що встановлює виключення із принципу добровільності національних стандартів, можливість встановлення якого передбачено п. 4 ч. 2 ст. 4 Закону України «Про стандартизацію» від 05.06.2014 (стосовно питань безпеки, в т. ч. екологічної). Таке формулювання є, безумовно, гарантією обов'язковості національних та державних екологічних стандартів.

Водночас окремі положення Закону України «Про загальну безпечність нехарчової продукції», на наш погляд, вимагають внесення певних коректив. Так, в ч.4 ст.5 даного Закону зазначено, що «у разі відсутності вимог щодо забезпечення безпечності продукції, визначених законодавством, або за відсутності чи незастосуванні національних стандартів, визначених частиною третьою цієї статті, орган державного ринкового нагляду під час доведення того, що продукція є небезпечною, може враховувати в такій послідовності:

- 1) національні стандарти інших держав щодо забезпечення безпечності продукції, гармонізовані з відповідними європейськими та міжнародними стандартами;

- 2) регіональні стандарти щодо забезпечення безпечності продукції відповідно до міжнародних договорів України;
- 3) стандарти України щодо забезпечення безпечності продукції, крім визначених частиною третьою цієї статті;
- 4) кодекси усталеної практики із забезпечення безпечності продукції у відповідних галузях;
- 5) досягнення науки і техніки у сфері безпечності продукції;
- 6) очікування споживачів (користувачів) щодо безпечності продукції за звичайних або обґрунтовано передбачуваних умов її використання (у тому числі щодо строку служби та за необхідності введення в експлуатацію вимог стосовно встановлення і технічного обслуговування)» [122].

Однак положення щодо пріоритетності врахування національних стандартів інших держав (нехай навіть гармонізованих із відповідними європейськими та міжнародними) порівняно із регіональними стандартами відповідно до міжнародних договорів України та стандартами України (крім національних, що гармонізовані з відповідними європейськими), на наше переконання, виглядає дуже спірним.

Іншими словами, законодавець встановив, що стандарти інших держав (незалежно від того, чи укладено з ними Україною відповідні двосторонні угоди) мають для органів державного ринкового нагляду більшу доказову силу, ніж, скажімо, діючі на сьогоднішній день ГОСТи, прийняті в межах Угоди про проведення узгодженої політики в галузі стандартизації, метрології і сертифікації від 13.03.1992 (підписаної Україною в той же день). Це прямо суперечить ч. 1 ст. 9 Конституції України та ст. 19 Закону України від 29.06.2004 «Про міжнародні договори України», згідно яких чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства і застосовуються у порядку, передбаченому для норм національного законодавства. Якщо міжнародним договором України, який набрав чинності в установленому порядку, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у

відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору [125].

Крім того, також вважаємо, що національні стандарти інших держав щодо забезпечення безпечності продукції, гармонізовані з відповідними європейськими та міжнародними стандартами, можуть бути пріоритетними перед стандартами України (крім національних, що гармонізовані з відповідними європейськими) лише в тих випадках, коли Україною з такими державами укладено двосторонню угоду, в якій прямо врегульовано дане питання.

У зв'язку з викладеним вважаємо, що ієрархія доказовості щодо небезпечності нехарчової продукції в частині стандартів, визначена ч. 4 ст. 5 Закону України «Про загальну безпечність нехарчової продукції» має виглядати наступним чином: 1) регіональні стандарти щодо забезпечення безпечності продукції відповідно до міжнародних договорів України; 2) національні стандарти інших держав щодо забезпечення безпечності продукції, гармонізовані з відповідними європейськими та міжнародними стандартами відповідно до міжнародних договорів; 3) стандарти України щодо забезпечення безпечності продукції (крім національних, що гармонізовані з відповідними європейськими). З цією метою необхідно внести відповідні зміни до ч. 4 ст. 5 Закону України «Про загальну безпечність нехарчової продукції».

Закон «Про державний ринковий нагляд і контроль нехарчової продукції» в свою чергу визначає організаційно-функціональний механізм, метою якого є вжиття обмежувальних (корегувальних) заходів щодо продукції, яка становить загрозу суспільним інтересам, в т. ч. у сфері довілля, а також забезпечення продукції, що ввозиться в Україну, встановленим вимогам. Даний Закон прийшов на зміну Декрету КМУ від 08.04.1993 «Про державний нагляд за додержанням стандартів, норм і правил та відповідальність за їх порушення» [126], який наділяв практично монопольною владою щодо такого нагляду центральний орган виконавчої

влади у сфері технічного регулювання та споживчої політики (Державний комітет України з питань технічного регулювання та споживчої політики) і його територіальні органи, який до того ж згідно Закону України «Про стандартизацію» від 17.05.2001 ці стандарти і затверджував.

При цьому державний контроль продукції згідно Закону «Про державний ринковий нагляд і контроль нехарчової продукції» здійснюється митними органами стосовно продукції, що ввозиться на митну територію України.

Згідно постанови КМУ від 28.12.2016 № 1069 «Про затвердження переліку видів продукції, щодо яких органи державного ринкового нагляду здійснюють державний ринковий нагляд» визначено, що органами державного ринкового нагляду в Україні, зокрема, є Укртрансбезпека, Держекоінспекція, Держпродспоживслужба та деякі інші.

Тож, як бачимо, нагляд за додержанням всіх інших технічних регламентів та видами продукції покладено на центральні органи виконавчої влади, для яких охорона навколишнього природного середовища не є профільною функцією. На нашу думку, в основу як розробки і прийняття, так і нагляду за додержанням технічних регламентів (а відповідно і тих екологічних стандартів, відповідність яким означає презумпцію відповідності техрегламентам) має бути покладено не принцип механічного закріплення тих чи інших регламентів виключно за конкретними центральними органами виконавчої влади, а нагляд Держекоінспекцією за всіма регламентами одночасно (щодо питань охорони навколишнього природного середовища). Це дозволить Держекоінспекції комплексно охопити своїми перевітками всю сферу довкілля, підвищити ефективність державного екологічного нагляду, забезпечити проведення таких перевірок висококваліфікованим інспекторським складом.

1.4. Екологічна стандартизація в системі технічного регулювання держави.

Важливу роль у розумінні сутності екологічної стандартизації відіграє аналіз її ролі в системі регуляторної політики та технічного регулювання держави, оскільки стандартизація виступає хоч і ключовою, але не єдиною ланкою такої системи.

Поняття технічного регулювання є надзвичайно дискусійним у науці. Узагальнивши підходи до поняття технічного регулювання Л.І.Сопільник, С.С.Єсімов та М.В. Ковалів зробили висновок, що у правовій літературі технічне регулювання розглядається з декількох сторін, а саме як: 1) вид правового регулювання; 2) основа державного управління промисловістю; 3) форма державного регулювання економіки; 4) форма правового впливу; 5) напрям державного регулювання та контролю виробничої діяльності; 6) самостійна сфера державної діяльності; 7) сукупність вимог, що пред'являються до господарської діяльності і інші. Таке різноманіття підходів, на їх думку, обумовлюється цілями прийняття технічних регламентів, що встановлюють обов'язкові для застосування та виконання вимоги до продукції або до процесів проектування, виробництва, будівництва, монтажу, налагодження, експлуатації, зберігання, перевезення, реалізації та утилізації, принципами технічного регулювання, що визначають зміст правотворчої, правозастосовчої та правоохоронної діяльності у зазначеній сфері [127, с. 190-191].

Слід зауважити, що базисно питання технічного регулювання врегульовувалося на рівні ГКУ. Технічне регулювання (поряд з державним замовленням, ліцензуванням, патентуванням, квотуванням, застосуванням нормативів і лімітів та ін.) відповідно до ч. 2 ст.12 ГКУ було одним із основних засобів регулюючого впливу держави на суб'єктів господарювання. Стаття 15 ГКУ («Технічне регулювання у сфері господарювання») передбачала, що «у сфері господарювання застосовувалися технічні

регламенти, стандарти, кодекси усталеної практики та технічні умови. Застосування стандартів, кодексів усталеної практики чи їх окремих положень було обов'язковим для: суб'єктів господарювання, якщо обов'язковість застосування стандартів чи кодексів усталеної практики було встановлено нормативно-правовими актами; учасників угоди (контракту) щодо розроблення, виготовлення чи постачання продукції, якщо в ній (ньому) були посилення на певні стандарти чи кодекси усталеної практики; виробника чи постачальника продукції, якщо він складав декларацію про відповідність продукції певним стандартам чи застосував позначення цих стандартів у її маркуванні. У разі виготовлення продукції на експорт, якщо угодою (контрактом) було визначено інші вимоги, ніж ті, що встановлено технічними регламентами, дозволялося застосування положень угоди (контракту), якщо вони не суперечили законодавству України в частині вимог до процесу виготовлення продукції, її зберігання та транспортування на території України» [37].

Звичайно, після втрати ГКУ чинності зазначені норми також втратили чинність. Однак, не дивлячись на це, вважаємо, що позицію, закладену ГК, можна використовувати за основу, за відсутності її суперечності з чинними нормативно-правовими актами.

На сьогодні питання технічного регулювання врегульовується вже насамперед, Законом «Про технічні регламенти та оцінку відповідності», згідно зі ст.1 якого технічне регулювання розглядається цим Законом як «правове регулювання відносин у сфері визначення та виконання обов'язкових вимог до характеристик продукції або пов'язаних з ними процесів та методів виробництва, а також перевірки їх додержання шляхом оцінки відповідності та/або державного нагляду (контролю)» [34].

Таким чином, враховуючи зазначені положення, з урахуванням екологічної складової можна зробити висновок, що система технічного екологічного регулювання як складової регуляторної політики включає в себе два основних компоненти: 1) екологічна стандартизація та додержання

та застосування суб'єктами господарювання та іншими суб'єктами економічної діяльності вимог екологічних стандартів у своїй діяльності; б) перевірка додержання екологічних стандартів. Перевірка додержання екологічних стандартів може відбуватися як у вигляді оцінки відповідності, так і у вигляді державного ринкового нагляду і контролю нехарчової продукції.

На наш погляд, насамперед, необхідно встановити *співвідношення між екологічною стандартизацією та екологічною оцінкою відповідності* як хронологічно різними стадіями технічного регулювання.

Слід зазначити, що екологічна оцінка відповідності регулюється на сьогодні цілою низкою нормативних актів, до основних із яких можна віднести Закони України «Про технічні регламенти та оцінку відповідності» [34], «Про акредитацію органів з оцінки відповідності» [121], «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності» [128], постанови КМУ від 13.01.2016 № 95 «Про затвердження модулів оцінки відповідності, які використовуються для розроблення процедур оцінки відповідності, та правил використання модулів оцінки відповідності» [129], від 18.06.2012 №708 «Про затвердження Правил розроблення проектів технічних регламентів, що затверджуються КМУ, на основі актів законодавства Європейського Союзу» [130], технічні регламенти щодо окремих видів продукції (наприклад, Технічний регламент обмеження використання деяких небезпечних речовин в електричному та електронному обладнанні, затверджений постановою КМУ від 10.03.2017 № 139 [113]) та ін.

Така оцінка відповідності може здійснюватися в декількох основних формах, таких як екологічна сертифікація, інспектування, випробування та декларування відповідності. Однак у всіх випадках вона передбачає процес доведення того, що визначені екологічні вимоги, які стосуються продукції, процесу, послуги, системи, особи чи органу, були виконані.

Що стосується *екологічної сертифікації*, то вона є однією з форм оцінки відповідності (слово «сертифікація» походить від лат. «certus» -

правильний і «faciēi» – роблю). Її законодавче визначення міститься в Законі «Про технічні регламенти та оцінку відповідності», згідно ст. 1 якого сертифікація визначається як підтвердження відповідності третьою стороною (особою, яка є незалежною від особи, що надає об'єкт оцінки відповідності, та від особи, що заінтересована в такому об'єкті як споживач чи користувач), яке стосується продукції, процесів, послуг, систем або персоналу.

Визначення екологічної сертифікації на сьогоднішній день, на жаль, відсутнє в нормативному полі, оскільки Технічний регламент з екологічного маркування (затверджений постановою КМУ від 18.05.2011 № 529 [131]), який містив таке визначення, втратив чинність. Згідно п. 3 цього Регламенту екологічна сертифікація представляла собою процедуру, «під час якої визнаний в установленому порядку орган з екологічного маркування документально засвідчує відповідність продукції встановленим екологічним критеріям» [131]. Отже, на сьогоднішній день поняття екологічної сертифікації розкривається суто на науковому рівні.

Зокрема, Р.І.Бойцар, Л.І.Сопільник та В.І.Степник зазначають, що екологічна сертифікація є добровільною формою гігієнічного тестування та висновку про можливість зарахування продукції до екологічної чистоти [132, с. 4]. В свою чергу, Н.М.Зільник розглядає екологічну сертифікацію як процедуру документального підтвердження відповідності третьою стороною (особою, яка є незалежною від особи, що надає об'єкт оцінки відповідності, та від особи, що заінтересована в такому об'єкті як споживач чи користувач) продукції екологічним вимогам, встановленим чинним законодавством та міжнародними стандартами з метою захисту життя, здоров'я та майна громадян і охорони навколишнього природного середовища [133, с. 265]. Загалом з такими науковими положеннями слід погодитися, оскільки вони, на наш погляд, очевидно та повно окреслюють відповідне поняття.

Одним з дієвих інструментів перевірки додержання екологічних стандартів є *здійснення державного ринкового нагляду і контролю нехарчової продукції*. Такий контроль і нагляд здійснюються в межах,

передбачених Законами України «Про загальну безпеку нехарчової продукції» від 02.12.2010 [122], «Про державний ринковий нагляд і контроль нехарчової продукції» від 02.12.2010 [123], постановою КМУ від 28.12.2016 № 1069 «Про затвердження переліку видів продукції, щодо яких органи державного ринкового нагляду здійснюють державний ринковий нагляд» [124]. Зокрема, в п. 21 даного переліку видів продукції визначено, що Державна екологічна інспекція здійснює державний контроль та нагляд за Технічним регламентом щодо вимог до автомобільних бензинів, дизельного, суднових та котельних палив (затвердженого постановою КМУ від 01.08.2013 № 927).

Говорячи про метрологію і її зв'язок із екологічною стандартизацією, слід сказати, що її правовий режим регулюється Законом України «Про метрологію та метрологічну діяльність» від 05.06.2014, згідно ст. 1 якого «метрологія – це наука про вимірювання та їх застосування» [134]. Саме дані метрологічних досліджень дають точне математично обґрунтоване підґрунтя для розроблення проектів екологічних стандартів, оскільки за допомогою метрологічних вимірювань забезпечується вироблення екологічних нормативів і лімітів, що визначають межі допустимого впливу на довкілля тих чи інших антропогенних чинників. Іншими словами, без результатів метрологічних вимірів формування системи екологічних стандартів було би неможливим, оскільки була б відсутня чітка арифметично визначена межа між дозволеним впливом людини на довкілля і шкідливим чи небезпечним впливом.

Зв'язок між поняттями стандартизації, метрології та сертифікації досить чітко сформульовано М.О. Клименком та П.М. Скрипчуком. За словами цих вчених, метрологія як наука забезпечує людство знаннями щодо проведення вимірювань найрізноманітніших параметрів (показників якості продуктів харчування, вмісту забруднюючих речовин у навколишньому природному середовищі тощо). Усі такі операції виконуються лише за стандартними методиками (процедурами). Порівняння отриманих значень з гранично

допустимими концентраціями виконується з допомогою стандартів. Контролюючу функцію сертифікації з метою забезпечення відповідної якості продукції, довкілля, охорони здоров'я тощо здійснюють спеціальні організації, як правило державні органи [135, с. 8].

Отже, метрологія, стандартизація і сертифікація тісно взаємопов'язані між собою і представляють цілісний механізм правового регулювання, об'єднаний спільними цілями та завданнями і спрямований на недопущення погіршення екологічної обстановки. Водночас кожен із цих видів діяльності відрізняється від інших з огляду на його мету, завдання, суб'єкти, об'єкти тощо.

Співвідношення екологічної стандартизації з екологічним нормуванням. Іншою правовою категорією в системі технічного регулювання, тісно пов'язаною з екологічною стандартизацією, виступає екологічне нормування. Оскільки, як в законодавстві, так і в науковій літературі, екологічна стандартизація часто розглядається разом з екологічним нормуванням, слід визначити, за якими критеріями ці поняття співвідносяться між собою. Задля цього вважаємо за необхідне дослідити окремі правові норми, що вже втратили чинність, однак є важливими в окресленні відповідної проблематики. Крім того треба враховувати, що поряд з поняттям екологічного стандарту існує й поняття екологічного нормативу, як норм гранично допустимого шкідливого впливу на довкілля і людину, а також норм і правил природокористування, що приймаються на основі загальних методологічних підходів, комплексного вивчення й аналізу екологічних можливостей екосистем та їх окремих компонентів [136, с. 45].

Так, ще донедавна законодавство розглядало екологічну стандартизацію і нормування як автономні самостійні поняття, які мали, однак, спільні завдання в галузі охорони навколишнього природного середовища. Так, ст.31 Закону «Про охорону навколишнього природного середовища» до її зміни у вересні 2019 року передбачала, що «екологічна стандартизація і нормування проводяться з метою встановлення комплексу обов'язкових норм, правил,

вимог щодо охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки» [4]. При цьому, наступні статті 32 (на сьогодні вже не діючої) та 33 Закону окремо врегульовували особливості стандартів та екологічних нормативів. Недіюча редакція статті 32 Закону «Про охорону навколишнього природного середовища» передбачала, що екологічні стандарти, тобто «державні стандарти в галузі охорони навколишнього природного середовища є обов'язковими для виконання і визначають поняття і терміни, режим використання й охорони природних ресурсів, методи контролю за станом навколишнього природного середовища, вимоги щодо запобігання забрудненню навколишнього природного середовища, інші питання, пов'язані з охороною навколишнього природного середовища та використанням природних ресурсів» [4]. Стаття ж 33 цього Закону визначала, що «екологічні нормативи встановлюють гранично допустимі викиди та скиди у навколишнє природне середовище забруднюючих хімічних речовин, рівні допустимого шкідливого впливу на нього фізичних та біологічних факторів» [4].

Таким чином, можна сказати, що, виходячи з такого нормативно визначеного раніше співвідношення, екологічне нормування охоплювало саме кількісні показники, що містяться в екологічному законодавстві, зокрема: гранично допустимі концентрації забруднюючих речовин, гранично допустимі викиди та скиди забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище тощо. Натомість екологічні стандарти вміщували в себе поняття, терміни, методи контролю за станом навколишнього природного середовища тощо, тобто питання, пов'язані з охороною навколишнього природного середовища та використанням природних ресурсів. Відтак, з цього вбачалося, що поняття стандартизації стосувалося відповідної діяльності, пов'язаної з стандартами, а поняття нормування – відповідної діяльності, пов'язаної з нормативами.

Однак, у 2019 році відповідні статті розділу VII Закону «Нормування в галузі охорони навколишнього природного середовища» зазнали змін. Всі положення, що стосувалися стандартизації та стандартів були виключені з відповідного розділу, через що нормативне співвідношення цих понять стало невизначеним. При цьому, не визначеним стало й те, що нормативотворення є єдиною формою нормування.

Щодо співвідношення понять стандартизації та нормування у науці, то слід констатувати неоднозначність підходів до вирішення цього питання.

Насамперед, у науці екологічного права більшість вчених базуючись на не чинній вже ст. 33 Закону «Про охорону навколишнього природного середовища» розглядали нормування у вузькому розумінні, включаючи до його змісту переважно нормативотворчий аспект. Зокрема, автори навчального посібника «Екологічне право України» під редакцією В.І.Курила визначали екологічне нормування як один із головних елементів управління екологічною безпекою, що полягає у введенні обмежень негативного антропогенного навантаження (діяльності господарських об'єктів) на довкілля, через встановлення обов'язкових гранично допустимих нормативів (норм, правил, вимог) такого впливу, які гарантують екологічну безпеку населення, збереження генофонду, забезпечують раціональне використання і відтворення природних ресурсів [137, с. 250]. Таким є підхід і Ю.А.Краснової, яка визначає екологічне нормування «як діяльність спеціально уповноважених державних органів у галузі охорони навколишнього природного середовища, інших центральних органів виконавчої влади щодо розроблення та затвердження меж допустимого впливу на довкілля хімічного забруднення, фізичних, біологічних та інших шкідливих факторів, що походять від стаціонарних та пересувних джерел, а також меж використання природних ресурсів та дозволених природо-перетворюючих заходів» [138, с. 158].

Однак, існує й думка про те, що нормування є більш загальною категорією по відношенню до стандартизації, яка включає в себе останню,

або ж що ці поняття є синонімами [139, с. 21]. Крім того, висловлені й думки, що поняття «стандарт» є більш загальною категорією по відношенню до понять «норми», «нормативи» та «правила» [140, с. 39], або ж що стандартизація є однією із форм здійснення нормування, а відповідні нормативи (якісні та кількісні показники) можуть отримувати правове закріплення у стандартах (нормативних документах зі стандартизації) [141, с. 78].

На наш погляд, вирішуючи питання про співвідношення стандартизації та нормування, слід виходити з такого.

Загальне визначення нормування в цілому та екологічного нормування зокрема на сучасному етапі відсутнє. Існують лише певні казуальні зразки нормативного визначення поняття нормування у певних сферах правовідносин, а саме поняття нормування у будівництві (Закон «Про будівельні норми» [25]) та нормування праці (КЗпП [142]).

Враховуючи вказане, у науковому обігу вживаються здебільшого галузеві поняття «нормування термінів», «нормування у будівництві», «нормування у сфері охорони навколишнього середовища» і т.д. Зокрема, у вищезгаданому Законі «Про будівельні норми» його стаття 1 визначає нормування у будівництві як діяльність із розроблення, погодження, перевірки, затвердження, внесення змін, скасування або визнання такими, що втратили чинність, будівельних норм, а у статтях 85, 86 КЗпП міститься визначення нормування праці, яке полягає в запровадженні, заміні і перегляді норм праці.

Як впливає із наведених визначень, нормування як організаційний процес полягає не лише у створенні нормативів, але і в розробці інших норм, правил, нормативних документів, тобто є більш широким поняттям, ніж нормативотворення, оскільки охоплює також нормативно-правову (законотворчу) діяльність. З огляду на те, що екологічний стандарт не завжди є обов'язковим для застосування, а через це не завжди містить загальнообов'язкові норми, екологічна стандартизація як діяльність,

спрямована на створення екологічного стандарту, не завжди є складовою екологічного нормування. Однак, у тих випадках, коли результатом екологічної стандартизації є створення обов'язкового для застосування екологічного стандарту, така стандартизація є складовою відповідного екологічного нормування. Що ж стосується екологічних нормативів, то нормативи містяться тільки у нормативно – правових актах і їх правова природа є однозначною – екологічні нормативи є обов'язковими до виконання. Відтак, екологічна нормативотворча діяльність завжди є проявом екологічного нормування.

Задля повного і правильного окреслення співвідношення екологічної стандартизації та екологічного нормування доцільним є проведення порівняльного аналізу понять екологічного стандарту та нормативу і з'ясування їх спільних та відмінних ознак. Такими ознаками, зокрема, на наш погляд, є:

1) Будь-який екологічний стандарт виступає документом, який має встановлену законом процедуру прийняття, розробляється і приймається визначеним колом суб'єктів (в першу чергу, технічними комітетами стандартизації та національним органом стандартизації – ДП «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості»). Норматив же сам по собі взагалі не є документом, він є граничним кількісним показником негативного антропогенного впливу на довкілля, в основі якого лежить вимірювання балансу екологічних і економічних інтересів людини. Правовою формою, в якій фіксуються нормативи, зазвичай виступають накази галузевих міністерств, зокрема, у сфері захисту довкілля та природних ресурсів, охорони здоров'я, та інших уповноважених державних органів, що підтверджується ч. 7 ст. 33 Закону «Про охорону навколишнього природного середовища». Так, наприклад, наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України від 30.07.2012 № 471 затверджено Нормативи екологічної безпеки водних об'єктів, що використовуються для потреб рибного господарства, щодо

гранично допустимих концентрацій органічних та мінеральних речовин у морських та прісних водах (біохімічного споживання кисню (БСК-5), хімічного споживання кисню (ХСК), завислих речовин та амонійного азоту) [143].

Отже, екологічні стандарти і нормативи відрізняються за суб'єктивним складом та порядком їх прийняття.

2) Екологічні стандарти приймаються на основі консенсусу, яким відповідно до ст. 1 Закону «Про стандартизацію» є «загальна згода, що характеризується відсутністю серйозних заперечень з суттєвих питань у більшості заінтересованих сторін та досягається в результаті процедури, спрямованої на врахування думки всіх сторін і зближення розбіжних поглядів» [2]. Принцип досягнення консенсусу при прийнятті екологічних стандартів проявляється в ст. 18 Закону (в частині розгляду національним органом стандартизації пропозицій заінтересованих сторін щодо проведення робіт з національної стандартизації), ст. 20 Закону (в частині надання коментарів заінтересованих сторін щодо проектів національних стандартів чи змін до них) і т.д.

В свою чергу, порядок розробки та затвердження екологічних нормативів визначається КМУ. Так, на даний час діють постанови КМУ від 13.03.2002 № 299 «Про Порядок розроблення та затвердження нормативів екологічної безпеки атмосферного повітря» [144], від 28.12.2001 № 1780 «Про затвердження Порядку розроблення та затвердження нормативів граничнодопустимих викидів забруднюючих речовин із стаціонарних джерел» [145], від 11.09.1996 № 1100 «Про Порядок розроблення і затвердження нормативів гранично допустимого скидання забруднюючих речовин та перелік забруднюючих речовин, скидання яких нормується» [146] та ін. Зокрема, в п.7 Порядку розроблення та затвердження нормативів екологічної безпеки атмосферного повітря зазначено, що нормативи затверджуються Міндовкіллям [144].

Таким чином, використання консенсусу при розробленні та затвердженні екологічних нормативів, на відміну від екологічних стандартів, не передбачено.

3) Екологічні стандарти та нормативи відрізняються за своїм змістом та масштабом. Якщо стандарт охоплює певну сукупність правил, настанов і характеристик діяльності чи її результатів, то норматив є окремо взятим кількісним показником негативного антропогенного впливу на довкілля і за своєю функціональною природою є значно вужчим.

Водночас, незважаючи на наявність значних відмінностей, очевидно, що з точки зору досягнення мети екологічної політики держави екологічна стандартизація та екологічне нормування є взаємопов'язаними і знаходяться в одному логічному ряду. Зокрема, Н.Малишева розглядає екологічну стандартизацію та нормування в нерозривному зв'язку, зазначаючи, що стандартизація та нормування є «функцією державного управління в галузі охорони навколишнього природного середовища» [11, с. 213].

Висновок про спільність мети екологічної стандартизації і нормування випливає і з позиції А.П.Гетьмана, який зазначає, що «складовою мети стандартизації в Україні є забезпечення раціонального використання природних ресурсів» [12, с. 106]. Такі ж цілі переслідує і екологічне нормування в Україні.

При цьому, якщо державний екологічний стандарт є обов'язковим для використання та застосування, то будь-який державний орган при розробці і прийнятті екологічних нормативів зобов'язаний враховувати його вимоги. Отже, якщо екологічний стандарт встановлює певну науково обґрунтовану модель забезпечення екологічної безпеки (через сукупність термінів і понять, встановлення режиму використання і охорони природних ресурсів, вимоги до процесу виробництва та ін.), то екологічний норматив регулює граничні межі негативного впливу на довкілля, за яких такий стандарт вважається дотриманим. Екологічний норматив не може суперечити

загальнообов'язковому стандарту, він приймається на його виконання і з метою його захисту.

Таким чином, екологічні стандарти та нормативи взаємодоповнюють одне одного, створюють нерозривний правовий режим, спрямовані на досягнення єдиних завдань і на практиці досить часто не можуть функціонувати роздільно. Дисбаланс та неузгодженість між екологічною стандартизацією та нормуванням неодмінно призведуть до порушення системи екологічної безпеки держави та зруйнують основоположні засади національної екологічної політики. Наявність окремих розбіжностей між даними правовими категоріями є в більшій мірі теоретичною проблемою, що не породжує необхідності перегляду загальноприйнятого наукового підходу до екологічної стандартизації та нормування як спільних і взаємопов'язаних правових інститутів екологічного права. По суті система екологічних стандартів та нормативів є єдиним органічним утворенням, покликаним забезпечити повноцінну охорону та захист навколишнього природного середовища від правопорушень в екологічній сфері [147, с. 518].

Висновки до розділу 1.

1. Екологічні стандарти є родовою категорією, що включає в себе три основні підсистеми (види): 1) стандарти в галузі забезпечення екологічної безпеки; 2) стандарти в галузі охорони навколишнього природного середовища; 3) стандарти в галузі використання природних ресурсів.

2. Ознаками екологічного стандарту є такі: 1) екологічний стандарт є нормативним документом; 2) екологічний стандарт заснований на консенсусі; 3) екологічний стандарт приймається лише визнаним органом; 4) екологічний стандарт зазвичай не є нормативно-правовим актом та не є обов'язковим для застосування. Екологічний стандарт є обов'язковим для

застосування лише тоді, коли обов'язковість його застосування встановлена нормативно-правовими актами.

3. Під екологічним стандартом слід розуміти необов'язковий для виконання нормативний документ, який містить інформацію стосовно режиму використання й охорони природних ресурсів, методів контролю за станом навколишнього природного середовища, вимог щодо запобігання забрудненню навколишнього природного середовища, інших питань, пов'язаних з охороною навколишнього природного середовища та використанням і відтворенням природних ресурсів чи екологічної безпеки, є таким, що розроблений на основі консенсусу та затверджений уповноваженим органом, і встановлює призначені для загального і багаторазового використання інструкції, правила або характеристики, який, однак, стає обов'язковим для виконання у разі встановлення його обов'язковості нормативно-правовими актами, зокрема, коли посилання на нього містяться у відповідних технічних регламентах.

4. Екологічні стандарти можна поділити на види залежно від: 1) рівня суб'єкта стандартизації, який приймає екологічний стандарт на: а) національні екологічні стандарти, прийняті національним органом стандартизації та б) екологічні стандарти, прийняті підприємствами, установами та організаціями, що здійснюють стандартизацію; 2) предмета регулювання екологічного стандарту на: а) стандарти в галузі охорони навколишнього природного середовища; б) стандарти в галузі забезпечення екологічної безпеки; в) стандарти в галузі використання природних ресурсів; 3) обов'язковості застосування екологічних стандартів на а) екологічні стандарти, які застосовуються на добровільній основі; б) екологічні стандарти, обов'язковість застосування яких встановлена нормативно-правовими актами.

5. Правильне розуміння правової природи екологічної стандартизації та надання визначення поняття екологічної стандартизації у правовому його вимірі потребує дослідження функціональної складової екологічної

стандартизації, а саме мети її проведення та функцій, суб'єктів, принципів здійснення, розуміння стандартів як результатів стандартизації тощо.

6. Кінцевою метою екологічної стандартизації є охорона навколишнього природного середовища, раціональне використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки. Спеціальними функціями екологічної стандартизації слід вважати природоохоронну, антропозахисну, функцію відновлення (реконструкції) знищених чи пошкоджених об'єктів природи, керованого розвитку природи.

7. Екологічною стандартизацією у правовому її значенні є сукупність еколого-правових правовідносин, які регулюються нормами екологічного процесуального права, послідовно виникають між визначеними законодавством суб'єктами (центральною органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері стандартизації та реалізує її, національним органом стандартизації, технічними комітетами стандартизації, підприємствами, установами та організаціями) у зв'язку з їх діяльністю щодо установавання нормативних положень і спрямовані на досягнення оптимального ступеня впорядкованості об'єктів екологічного права.

8. Екологічна стандартизація є різновидом галузевого екологічного процесу, який за своїми характеристиками є неюрисдикційним юридичним процесом, різновидом нормотворчого екологічного процесуального провадження.

9. Принципами екологічної стандартизації є принципи стандартизації загалом з певною своєю специфікою. Не можна вважати принципом екологічної стандартизації доцільність та ефективність технологічних процесів для виробника. Основним та визначальним принципом екологічної стандартизації є пріоритет екологічного інтересу над економічним інтересом.

10. Особливістю регуляторної політики у сфері стандартизації в Україні в радянський період було функціонування трирівневої системи стандартів: 1) державні стандарти (ГОСТ), які були загальнообов'язковими на території

всього СРСР; 2) галузеві стандарти на продукцію, що затверджувалися міністерствами і відомствами СРСР, які були головними по видах продукції, що випускається, і обов'язкові для підприємств, організацій і установ незалежно від їх відомчої підпорядкованості; 3) республіканські стандарти (РСТ УРСР), які розроблялися на продукцію республіканського і місцевого значення, якщо на цю продукцію були відсутні державні та галузеві стандарти або технічні умови міністерств і відомств, які є головними по видах продукції, що випускається.

11. Функції ключового законодавчого акту у сфері національної стандартизації у різні періоди незалежності України виконували такі акти: 1) Декрет КМУ «Про стандартизацію і сертифікацію» від 10.05.1993 – у період з початку незалежності України та до 2001 року. Державна система стандартизації, визначена цим Декретом, передбачала обов'язковість державних стандартів та була спрямована на забезпечення охорони навколишнього природного середовища; 2) Закон України «Про стандартизацію» від 17.05.2001 – у період з 2001 та до 2014 року. Цей Закон заклав основи сучасної організаційно-правової та функціональної моделі стандартизації; 3) Закон України «Про стандартизацію» від 05.06.2014 – період з 2014 року та по даний час. Цей Закон заклав положення про добровільність стандартів та визначає необхідність поступової гармонізації національного законодавства відповідно до вимог законодавчої бази ЄС.

12. У період з 1991 року по 2019 рік правовідносини екологічної стандартизації безпосередньо врегульовувалися Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25.06.1991. Цей Закон передбачав в тих чи інших проявах положення про екологічну стандартизацію як явище та обов'язковість до застосування стандартів у галузі охорони навколишнього природного середовища. Подібні норми щодо обов'язкового характеру національних екологічних стандартів встановлювалися у цей період також й багатьма іншими законами України.

13. Основним способом запровадження національних екологічних стандартів у чинне законодавство на сьогодні є технічні регламенти. Однак, до завершення реформи технічної регламентації в Україні втілення в життя екологічних стандартів має відбуватися і через пряме посилення на обов'язковість державних та національних екологічних стандартів у інших нормативно-правових актах (в першу чергу, законах).

14. Існуюча модель взаємодії технічних регламентів та національних екологічних стандартів є недосконалою. За такої моделі мова йде не стільки про обов'язковість екологічних стандартів щодо охорони та безпеки навколишнього природного середовища як нормативних документів, скільки про обов'язковість екологічних вимог, прямо визначених у тексті відповідного технічного регламенту.

15. Правовідносини щодо екологічної стандартизації побічно регулюються також і іншим законодавством, насамперед, щодо технічного регулювання, наприклад тим, яке врегульовує відносини з обов'язкової сертифікації продукції та державного контролю та наглядом за додержанням вимог охорони навколишнього природного середовища.

16. Ієрархія доказовості щодо небезпечності нехарчової продукції в частині стандартів, визначена ч. 4 ст. 5 Закону України «Про загальну безпечність нехарчової продукції», має виглядати наступним чином: 1) регіональні стандарти щодо забезпечення безпечності продукції відповідно до міжнародних договорів України; 2) національні стандарти інших держав щодо забезпечення безпечності продукції, гармонізовані з відповідними європейськими та міжнародними стандартами відповідно до міжнародних договорів; 3) стандарти України щодо забезпечення безпечності продукції (крім національних, що гармонізовані з відповідними європейськими). З цією метою необхідно внести відповідні зміни до ч. 4 ст. 5 Закону України «Про загальну безпечність нехарчової продукції».

17. Стандартизація є не єдиною ланкою системи технічного регулювання держави. Важливу роль у розумінні сутності екологічної

стандартизації відіграє аналіз її ролі в системі технічного регулювання держави та співвідношенні з екологічною оцінкою відповідності, екологічною сертифікацією, здійсненням державного ринкового нагляду і контролю нехарчової продукції, метрологією, екологічним нормуванням.

18. Метрологія, стандартизація і сертифікація тісно взаємопов'язані між собою і представляють цілісний механізм технічного правового регулювання, об'єднаний спільними цілями та завданнями та спрямований на недопущення погіршення екологічної обстановки. Водночас кожен із цих видів діяльності відрізняється від інших з огляду на його мету, завдання, суб'єкти, об'єкти тощо.

19. Відмінними ознаками екологічних стандартів та нормативів є такі: 1) будь-який екологічний стандарт виступає документом, який має встановлену законом процедуру прийняття, розробляється і приймається визначеним колом суб'єктів. Норматив же сам по собі взагалі не є документом, а є граничним кількісним показником негативного антропогенного впливу на довкілля, в основі якого лежить вимірювання балансу екологічних і економічних інтересів людини; 2) при розробленні та затвердженні екологічних нормативів використання консенсусу, на відміну від екологічних стандартів, не передбачено; 3) екологічні стандарти та нормативи відрізняються за своїм змістом та масштабом. Якщо стандарт охоплює певну сукупність правил, настанов і характеристик діяльності чи її результатів, то норматив є окремо взятим кількісним показником негативного антропогенного впливу на довкілля і за своєю функціональною природою є значно вужчим.

20. Сформовано такі пропозиції по вдосконаленню законодавства:

- доповнити ч.3 ст. 11 Закону України «Про технічні регламенти та оцінку відповідності» абзацем 3 такого змісту: «Посилання на національні стандарти в галузі охорони навколишнього природного середовища в технічних регламентах на продукцію, що може мати негативний вплив на стан довкілля, є обов'язковим. Відповідність продукції вимогам таких

стандартів у галузі охорони навколишнього природного середовища надає презумпцію відповідності такої продукції, пов'язаних з нею процесів або методів виробництва чи інших об'єктів вимогам таких технічних регламентів»;

- доповнити статтю 8 Закону України «Про технічні регламенти і оцінку відповідності» частиною 5 такого змісту: «Переліки національних стандартів, відповідність яким надає презумпцію відповідності продукції, пов'язаних з нею процесів або методів виробництва чи інших об'єктів вимогам технічних регламентів в частині вимог до охорони навколишнього природного середовища та екологічної безпеки, додатково підлягають погодженню з центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища та екологічної безпеки».

РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЕКОЛОГІЧНОЇ СТАНДАРТИЗАЦІЇ В УКРАЇНІ.

2.1. Організаційно-правовий механізм екологічної стандартизації в Україні

Ключовою складовою механізму екологічної стандартизації в Україні виступає його організаційно-правова складова, тобто сукупність суб'єктів, які здійснюють таку стандартизацію, їх функціональної сфери, а також взаємозв'язки між такими суб'єктами в процесі створення та організації функціонування системи екологічних стандартів.

Основні організаційно-правові засади екологічної стандартизації нашої держави сформульовано в Розділі II «Організація стандартизації» Закону «Про стандартизацію». Зокрема, у ст. 8 даного Закону вказано, що «суб'єктами стандартизації є: 1) центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері стандартизації; 2) центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері стандартизації; 3) національний орган стандартизації; 4) технічні комітети стандартизації; 5) підприємства, установи та організації, що здійснюють стандартизацію» [2].

При цьому, якщо попередні суб'єкти функціонують саме в системі національної стандартизації, то окремі підприємства, установи та організації представляють другий, локальний рівень стандартизації, щодо якого заборонено будь-яке нормативне та управлінське регулювання з боку держави.

1. Центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політики у сфері стандартизації. Органом, який одночасно формує і реалізує державну політику у сфері стандартизації на сучасному етапі, є Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства України.

Згідно з п.п.1, 3 Положення про Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства України, затвердженого постановою КМУ від 21 липня 2025 р. № 903 Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства України (Мінекономіки) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується КМУ. Мінекономіки є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері технічного регулювання, стандартизації, метрології та метрологічної діяльності [148]. Таким чином, Мінекономіки зосереджує в собі повноваження не лише щодо формування і реалізації державної політики у сфері стандартизації, а і у сфері технічного регулювання, метрології та метрологічної діяльності. Зазначене, безумовно, сприяє більш комплексному підходу до здійснення технічного регулювання, яке є одним із основних засобів регулюючого впливу держави на діяльність суб'єктів господарювання.

Згідно зі ст.9 Закону «Про стандартизацію» до повноважень Мінекономіки як центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері стандартизації, належить: «1) забезпечення нормативно-правового регулювання у сфері стандартизації; 2) визначення пріоритетних напрямів розвитку у сфері стандартизації; 3) інформування та надання роз'яснень щодо реалізації державної політики у сфері стандартизації; 4) узагальнення практики застосування законодавства у сфері стандартизації, розроблення пропозицій щодо його вдосконалення та внесення на розгляд в установленому порядку проектів законодавчих актів, актів Президента України, КМУ; 5) погодження програми робіт з національної стандартизації. Мінекономіки виконує також інші повноваження згідно із законами» [2].

Відповідно ж до ст.10 Закону «Про стандартизацію» до повноважень Мінекономіки як центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері стандартизації, належить: «1) вжиття обґрунтованих заходів для прийняття і дотримання суб'єктами стандартизації

Кодексу добродійної практики з розробки, прийняття та застосування стандартів відповідно до Угоди СОТ про технічні бар'єри у торгівлі, що є додатком до Марракеської Угоди про заснування СОТ від 15 квітня 1994 року; 2) здійснення контролю за дотриманням національним органом стандартизації процедур у сфері стандартизації відповідно до принципів, норм і вимог, установлених цим Законом та іншими нормативно-правовими актами. Мінекономіки також виконує й інші повноваження згідно із законами» [2].

В свою чергу, Положення про Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства України в п. п. 148-174 деталізує вищевказані статті Закону і визначає повноваження Мінекономіки в контексті загальної сфери діяльності Міністерства.

Ключовою новацією Закону України «Про стандартизацію» 2014 року стало розмежування функції щодо безпосереднього створення та скасування національних стандартів, у т. ч. екологічних, та функції щодо формування і реалізації державної політики у сфері стандартизації, контролю за стандартизацією між новоствореним органом національної стандартизації (яким стало Державне підприємство «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості») та центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері стандартизації. Зазначене нововведення спрямоване на забезпечення об'єктивності, незалежності та неупередженості процедур у сфері національної стандартизації. Концентрація в межах одного центрального органу виконавчої влади взаємовиключних функцій із розроблення стандартів та одночасного контролю за цим процесом раніше зумовлювала виникнення дисбалансу на користь виключно державних інтересів. Така інституційна модель не лише провокувала суттєві корупційгенні ризики, а й загрожувала ігноруванням законних інтересів суб'єктів господарювання під час розробки стандартів.

Нагадаємо, що вперше організаційно-правові засади стандартизації в Україні, в т. ч. екологічної, було врегульовано в Концепції державних систем стандартизації, метрології та сертифікації (схваленої постановою КМУ від 25.05.1992 № 269 [149]), в якій містився окремий розділ «Органи і служби стандартизації». В подальшому аж до прийняття Закону України «Про стандартизацію» від 25.06.2014 функціонувала модель стандартизації, за якої уповноважений центральний орган виконавчої влади здійснював як повноваження щодо формування і реалізації державної політики у сфері стандартизації, так і повноваження національного органу стандартизації в частині прийняття та схвалення державних та національних стандартів.

Так, зокрема, такими органами почергово були Державний комітет України по стандартизації, метрології та сертифікації (що діяв на підставі Положення, затвердженого Указом Президента України від 24.05.1996 №375/96 [150]), Державний комітет стандартизації, метрології та сертифікації України (діяв на підставі Положення, затвердженого Указом Президента України від 26.07.2000 № 926/2000 [151]), Державний комітет України з питань технічного регулювання та споживчої політики (діяв на підставі Положення, затвердженого Указом Президента України від 18.03.2003 № 225/2003 [152]), Державна служба технічного регулювання України (була створена на підставі Указу Президента України від 09.12.2010 № 1085/2010 «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» [153]).

Починаючи з 2011 року функції щодо формування та реалізації державної політики у сфері технічного регулювання, зокрема і царині стандартизації, остаточно перейшли до Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, що було закріплено Положенням про Міністерство економічного розвитку і торгівлі України (затвердженим Указом Президента України від 31.05.2011 № 634/2011 [154]). Саме на цьому етапі було завершено практику функціонування відокремленого центрального органу виконавчої влади, для якого сфера технічного регулювання виступала

виключним вектором діяльності. Після нетривалого періоду функціонування Державної служби технічного регулювання України було ухвалено рішення про її ліквідацію з подальшою передачею відповідних повноважень до компетенції поліфункціонального МЕРТ. У структурі останнього з цією метою було утворено Департамент технічного регулювання. Зазначена інституційна модель у своїх концептуальних рисах залишається незмінною й дотепер.

2. Національний орган стандартизації. Однією з ключових новацій Закону «Про стандартизацію» 2014 року стало те, що згідно його ч.1 ст.11 функції національного органу стандартизації виконує державне підприємство, що не підлягає приватизації, утворене центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері стандартизації [2].

Відповідно до Розпорядження КМУ від 26.11.2014 № 1163 «Про визначення державного підприємства, яке виконує функції національного органу стандартизації» [155] таким підприємством було визначено державне підприємство «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості». Зазначене підприємство було створено ще у 2003 році згідно з Постановою КМУ від 21 серпня 2003 року № 1337 «Про утворення Українського науково-дослідного і навчального центру проблем стандартизації, сертифікації та якості» [156], однак тривалий час здійснювало діяльність виключно у науково-дослідній та навчальній сфері.

Вбачається, що особливістю запровадженої організаційно-правової складової механізму екологічної стандартизації в Україні є те, що вперше у вітчизняному законодавстві було розмежовано суто управлінську функцію у сфері стандартизації і технічну діяльність щодо розроблення, прийняття, перевірки, перегляду, скасування та відновлення дії національних стандартів. Однак ще більш революційним стало те, що національним органом стандартизації, який переважно виконує управлінські функції, було

визначено державне підприємство, яке є суб'єктом господарювання і на яке поширюються норми цивільного законодавства.

Частина 2 ст. 11 Закону «Про стандартизацію» передбачає, що до повноважень національного органу стандартизації поряд з деякими іншими повноваженнями належать, зокрема: 1) організація та координація діяльності щодо розроблення, прийняття, перевірки, перегляду, скасування та відновлення дії національних стандартів, кодексів усталеної практики та змін до них відповідно до цього Закону; 2) прийняття, скасування та відновлення дії національних стандартів, кодексів усталеної практики та змін до них відповідно до цього Закону; 3) вжиття заходів щодо гармонізації національних стандартів та кодексів усталеної практики з відповідними міжнародними, регіональними стандартами та кодексами усталеної практики; 4) розроблення за погодженням з центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері стандартизації, національних стандартів та змін до них щодо: а) процедур розроблення, прийняття, перевірки, перегляду, скасування та відновлення дії національних стандартів, кодексів усталеної практики та змін до них; б) критеріїв, форми і процедур розгляду пропозицій щодо проведення робіт з національної стандартизації; в) процедур створення, діяльності та припинення діяльності технічних комітетів стандартизації; 5) забезпечення відповідності національних стандартів та кодексів усталеної практики законодавству; 6) підготовка та затвердження програми робіт з національної стандартизації; 7) прийняття рішень щодо створення та припинення діяльності технічних комітетів стандартизації, визначення сфери їх діяльності та координація такої діяльності; 8) участь у підготовці міжнародних, регіональних стандартів та кодексів усталеної практики, що розробляються відповідними міжнародними та регіональними організаціями стандартизації, членом яких є національний орган стандартизації чи з якими він співпрацює згідно з положеннями таких організацій або відповідними договорами тощо [2].

Системний аналіз повноважень ДП «УкрНДНЦ» як національного органу стандартизації дозволяє кваліфікувати їх як прояв загальної функції щодо безпосереднього створення системи вітчизняних стандартів. Водночас дослідження сутнісних характеристик кожного з цих повноважень окремо дає підстави стверджувати, що за своєю правовою природою вони є державно-управлінськими повноваженнями у сфері стандартизації, притаманними суб'єктам владних повноважень.

Нормативно-технічне регулювання у сфері охорони довкілля виступає іманентною складовою регуляторної політики та державного регулювання загалом. Зокрема, В.Я.Шевчук вважає, що екологічна стандартизація є однією із загальних функцій державного екологічного управління, яке здійснюється в особі державних, законодавчих, виконавчих і правових органів і метою якого є запобігання виснаженню природного потенціалу і яке спрямоване на недопущення перевищення несучої ємності біосфери – це завдання-мінімум [157, с. 155-158]. Із цим погоджується й А.П.Гетьман, який відносить екологічну стандартизацію саме до функцій управління у сфері охорони довкілля, під якими слід розуміти «основні напрями діяльності органів державної виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, громадських об'єднань стосовно забезпечення організації раціонального використання природних ресурсів, їх відтворення та захисту, охорони навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки» [12, с. 86]. Відтак, навіть історично вже так склалося, що функція національної стандартизації завжди розглядалася як функція державного екологічного управління (публічного адміністрування), що відіграє вкрай важливе значення в регулюванні суспільного життя.

У зв'язку з цим, наш погляд, тут відразу виникають питання щодо того, чи можливе делегування функції публічного адміністрування у сфері екології суб'єкту господарювання, нехай навіть і державної форми власності?

Дослідження доцільності делегування функцій щодо формування національної системи стандартів суб'єкту господарювання актуалізує

необхідність з'ясування потенційних ризиків, пов'язаних із передачею державою своїх повноважень підприємству. Вирішення цього наукового завдання безпосередньо залежить від детального аналізу специфіки правового статусу державного підприємства, а також від встановлення об'єктивних причин та передумов, які зумовили вибір саме такої організаційно-правової форми для прийняття національних стандартів.

ДП «УкрНДНЦ» є державним унітарним підприємством, статус яких після скасування Законом України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб» від 09.01.2025 № 4196-IX [158] дії ГКУ здійснюється ст.9-2 Закону «Про управління об'єктами державної власності» від 21.09.2006 № 185-V [159], згідно з якою майно державного унітарного підприємства перебуває у державній власності і передається такому підприємству на речовому праві на державне майно, передбаченому законом. У разі перетворення державного унітарного підприємства в господарське товариство майно, внесене як вклад до статутного капіталу такого товариства, є його власністю, якщо інше не визначено законом. Державне унітарне підприємство не несе відповідальності за зобов'язаннями власника і органу державної влади, до сфери управління якого воно належить.

Відповідно, державне підприємство, наділене статусом самостійної юридичної особи, відокремленим майном та власними банківськими рахунками, провадить некомерційну господарську діяльність у законодавчо визначених межах. З огляду на це, зазначений суб'єкт господарювання функціонує на засадах самоокупності, а за умов несприятливої ринкової кон'юнктури підпадає під дію загальних економічних ризиків, що може призвести до втрати ним платоспроможності або ж навіть ініціювання процедури банкрутства.

Зокрема, відповідно до положень п.4.5 Статуту ДП «УкрНДНЦ», підприємство функціонує на засадах повної господарської самостійності та самоокупності. Підприємство наділене прерогативою самостійного

планування своєї діяльності, а також самостійно несе юридичну відповідальність за її результати та за виконання зобов'язань перед державними цільовими фондами, бюджетами всіх рівнів і контрагентами [160].

У зв'язку з цим актуалізується наукова проблема щодо спроможності виконання функцій національного органу стандартизації у разі ініціювання процедури банкрутства вказаного суб'єкта. Крім того, це зумовлює необхідність з'ясування юридичного механізму наступництва або передачі зазначених повноважень іншому суб'єкту в процесі припинення діяльності підприємства.

Оскільки екологічні стандарти у сфері охорони навколишнього природного середовища є обов'язковими, виникає загроза того, що у випадку санації або банкрутства ДП «УкрНДНЦ» весь процес розробки та прийняття стандартів буде паралізовано, що призведе до завдання величезної шкоди, в тому числі і стану регулювання суспільних відносин у сфері охорони довкілля. Очевидно, що оскільки Законом України «Про стандартизацію» на Мінекономіки покладено обов'язок щодо створення державного підприємства, яке буде виконувати функції національного органу стандартизації, навіть у випадку банкрутства ДП «УкрНДНЦ» його функції перейдуть до іншого державного підприємства, однак така процедура є досить важкою і тривалою і не може бути здійснена безболісно для регулювання питань національної стандартизації. Зокрема, у випадку ліквідації підприємства його кредитори мають право на задоволення своїх вимог, в тому числі за рахунок всього майна, на яке може бути звернено стягнення, і т. д. Все це, безумовно, необхідно враховувати при визначенні організаційно-правової форми суб'єкта прийняття національних стандартів, а всі наведені проблеми врегулювати на рівні законодавства.

Оцінюючи доцільність делегування функцій із створення національної системи стандартів суб'єкту господарювання, необхідно виходити з того, що державне втручання в економічні процеси має обмежуватися розумними й

доцільними межами, уникаючи як надмірного регулювання, так і надмірної свободи. З огляду на загальний принцип добровільності стандартів, обґрунтованим видається виведення національного органу стандартизації з безпосереднього підпорядкування органам державної влади. При цьому владний вплив доцільно опосередкувати через окремі інструменти корпоративного управління діяльністю державного підприємства (зокрема, призначення та звільнення керівного складу, затвердження щорічної звітності тощо). Такий підхід дозволив би змістити вектор ухвалення рішень у сфері стандартизації в бік паритетного врахування інтересів усіх стейкхолдерів (споживачів, суб'єктів господарювання тощо), а не лише державних суб'єктів. Наслідком цього буде зниження адміністративного тиску та стимулювання розвитку підприємництва.

Враховуючи наведене, констатуємо відсутність імперативної потреби в покладенні функцій із розроблення та скасування національних стандартів на центральні органи виконавчої влади, що підтверджує виправданість наділення ДП «УкрНДНЦ» статусом національного органу стандартизації.

Водночас у межах досліджуваної моделі необхідно зважати на те, що за певних умов національні екологічні стандарти набувають імперативного характеру. Це створює передумови для виникнення правової колізії, за якої держава в особі Міністерства економіки України, будучи позбавленою дискреційних повноважень щодо безпосереднього затвердження національного екологічного стандарту та прямого вирішального впливу на його розробку, може не погоджуватися з окремими його положеннями або ж загальною концепцією стандарту. Не маючи легальних альтернатив, окрім схвалення такого стандарту за процедурою, регламентованою Законом України «Про стандартизацію», уповноважений орган виконавчої влади постає перед дилемою. За необхідності імплементації екологічних вимог держава змушена або ж надавати загальнообов'язкової сили вимогам, розробленим державним підприємством як національним органом стандартизації (попри наявні заперечення Міністерства), або здійснювати

правове регулювання цих відносин на суто нормативному рівні без залучення інструментів стандартизації (що нівелює потенціал технічних комітетів та унеможлиблює паритетне врахування інтересів стейкхолдерів, або ж залишати відповідні суспільні відносини поза правовим полем, що створює істотні екологічні ризики й загрози для стану навколишнього природного середовища.

Вказана проблема ускладнилася тим, що внаслідок внесення до Закону «Про охорону навколишнього природного середовища» змін була виключена ст.32 Закону, яка передбачала положення щодо обов'язковості екологічних стандартів. У зв'язку з цим, на сьогодні держава має можливість надати обов'язкової сили стандарту в галузі охорони навколишнього природного середовища лише через посилання на нього, наприклад, у технічному регламенті. Ситуація, в якій держава вимушена буде оперувати тими екологічними стандартами, які вона не схвалювала і щодо яких має серйозні зауваження, навряд чи може бути визнана задовільною.

Задля вирішення усіх цих питань пропонуємо відновити у Законі «Про охорону навколишнього природного середовища» норми щодо особливостей обов'язковості національних стандартів у галузі охорони навколишнього природного середовища та додатково закріпити на рівні Закону «Про стандартизацію» норму щодо обов'язковості погодження із органом, що реалізує державну політику у сфері стандартизації, проектів тих стандартів, які регулюють питання такої охорони та забезпечення екологічної безпеки.

Іншою важливою проблемою, пов'язаною з діяльністю національного органу стандартизації, є питання контролю за здійсненням такої стандартизації.

Контроль у правовій науці визначається як один з найбільш поширених і дієвих засобів забезпечення законності. Контроль є системою спостереження й перевірки процесу функціонування та фактичного стану об'єкта управління з метою оцінки обґрунтованості, ефективності ухвалених управлінських рішень, результатів їх виконання, виявлення відхилень від вимог таких

рішень, усунення несприятливих ситуацій, повідомлення про такі факти компетентним органам [161, с. 32]. Він є діяльністю уповноважених органів або посадових осіб, спрямована на перевірку відповідності діяльності суб'єктів встановленим нормам, правилам і стандартам з метою забезпечення належного виконання завдань і функцій [162, с. 309].

За організацією взаємозв'язку контролюючого суб'єкта і контрольованого об'єкта контроль може бути: внутрівідомчий (внутрішній), надвідомчий (зовнішній, позавідомчий), міжвідомчий (функціональний) контроль; за терміном дії – на повсякденний та безперервний [163, с. 85-86]. Фактично на сьогодні в Україні існує лише контроль за дотриманням підприємствами, установами та організаціями вимог обов'язкових стандартів та технічних регламентів у порядку, передбаченому Законом України «Про технічні регламенти та оцінку відповідності» від 15.01.2015 [34]. Такий контроль здійснюється органами із сертифікації, органами з інспектування, акредитованими випробувальними лабораторіями виробників, визнаними незалежними організаціями. Його, на наш погляд, можна було б вважати більше внутрівідомчим (внутрішнім).

Водночас інституційний інструментарій контролю за функціонуванням національного органу стандартизації, зокрема у формі надвідомчого (зовнішнього, позавідомчого) контролю, на сучасному етапі залишається фрагментарним та недостатньо розвиненим. Актуальність модернізації цієї контрольної діяльності посилюється з огляду на те, що статус національного органу стандартизації де-юре покладено на державне підприємство, а останнє наділене власною вертикаллю управління, відокремленою майновою та фінансовою базою і здійснює некомерційне господарювання на засадах самоокупності. За таких умов єдиним законодавчо закріпленим механізмом зовнішнього контролю виступає передбачене ст.14 Закону України «Про стандартизацію» [2] право заінтересованих осіб на оскарження рішень, дій чи бездіяльності національного органу стандартизації до комісії з апеляцій, а в разі незгоди з її рішенням – у судовому порядку.

Згідно п. 6 Положення про комісію з апеляцій (затвердженого наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 09.02.2015 №103 [164]), склад комісії затверджується внутрішнім наказом Мінекономіки організаційно-розпорядчого характеру. В той же час комісія позбавлена цілої низки важливих контрольних повноважень, властивих органам державної виконавчої влади: можливість самостійно ініціювати перевірки в порядку Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» [165]; виносити обов'язкові акти реагування та ін. Те саме стосується і повноважень керівної ради як дорадчо-наглядового органу національного органу стандартизації. Вказане різко знижує ефективність державного контролю у сфері національної стандартизації.

У зв'язку з викладеним виникає нагальна необхідність надати Мінекономіки повноваження щодо здійснення державного нагляду (контролю) за діяльністю національного органу стандартизації в порядку і засобами, передбаченими Законом України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності».

На наш погляд, саме зазначені вище проблеми правового становища ДП «УкрНДНЦ», яке, залишаючись державним підприємством, виконує державні функції, викликало необхідність так званого «ребрендингу» підприємства, а фактично втілення у практиці неофіційної назви підприємства як «Українське агентство зі стандартизації». Створивши у 2017 році сайт з зазначеним найменуванням, як зазначала генеральний директор підприємства Г.Лісіна, ДП «УкрНДНЦ» не просто змінює назву на «Українське агентство зі стандартизації» (УАС) (по суті неофіційну, оскільки юридичне найменування підприємства залишається без змін), а створює повністю нову ідеологію підприємства. За словами посадовця, тепер УАС позиціонує себе як європейську сучасну організацію, переходить на новий рівень розвитку, що має формувати нове ставлення до процесів стандартизації [166].

З огляду на те, що у теорії та практиці публічного адміністрування України агентства розглядаються як органи державної влади, вбачається, що таким чином підприємство хоче надати собі неофіційно, бодай в очах пересічних українців чи інших суб'єктів правовідносин, статус державної установи. Однак, на наш погляд, вирішення проблем зі статусом ДП «УкрНДНЦ» потрібно шукати у правовій площині, а не шляхом такого роду «ребрендингу».

При аналізі ДП «УкрНДНЦ» як суб'єкта організаційно-правового механізму екологічної стандартизації в Україні варто вказати також і на правове становище керівної ради ДП «УкрНДНЦ» як фактично самостійного суб'єкта. Варто погодитися з висловленою у науці думкою, що правове становище Керівної ради має певну відмінність та певну схожість з наглядовими радами, що створюються в господарських товариствах. Відмінність між ними полягає в тому, що Керівна рада є органом нагляду тоді як наглядові ради є органом контролю. Схожість же полягає в тому, що в своєму широкому функціональному призначенні як Керівна рада, так і наглядові ради є органами забезпечення балансу інтересів [167, с. 21].

3. Технічні комітети. Основною організаційною формою, в якій розробляються і погоджуються національні стандарти, є діяльність технічних комітетів. Зокрема, у сфері довкілля на сьогодні функціонує ТК 82 «Охорона довкілля», створений в 1993 році спільним наказом Мінекобезпеки та Держспоживстандарту України від 07.09.1993 № 125/80.

До повноважень даного комітету, згідно з ч. 3 ст.15 Закону «Про стандартизацію», належать: «1) участь у роботі відповідних технічних комітетів стандартизації міжнародних і регіональних організацій стандартизації; 2) розроблення і погодження національних стандартів, кодексів усталеної практики та змін до них; 3) участь у формуванні програми робіт з національної стандартизації; 4) перевірка і перегляд національних стандартів та кодексів усталеної практики, розробниками яких вони є; 5)

погодження і надання пропозицій щодо скасування та відновлення дії національних стандартів, кодексів усталеної практики та змін до них» [2].

Структурно технічний комітет 82, згідно із ч. 2 ст.15 Закону «Про стандартизацію» побудовано на засадах пропорційного представництва органів виконавчої влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, суб'єктів господарювання та їх громадських об'єднань, організацій роботодавців та їх об'єднань, наукових установ та навчальних закладів, науково-технічних та інженерних товариств (спілок), громадських організацій споживачів (об'єднань споживачів), інших громадських об'єднань, професійних спілок, провідних науковців і фахівців [2].

Так, згідно наказу ДП «УкрНДНЦ» від 26 лютого 2025 р. № 31 визначено перелік членів ТК 82 «Охорона довкілля» (колективних членів ТК 82 та їх повноважних представників та індивідуальних членів ТК 82), серед яких є представники різних як державних, так і громадських інституцій, зокрема, Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, Державної екологічної інспекції, Всеукраїнської громадської організації «Жива планета», Наукового центру превентивної токсикології, харчової та хімічної безпеки імені академіка Л.І. Медведя МОЗ України, ДУ «Інститут громадського здоров'я ім. О.М. Марзеєва НАМН України» та інших колективних та індивідуальних членів [168].

Функції секретаріату даного технічного комітету з 2005 року виконує Державний заклад «Державна екологічна академія післядипломної освіти та управління» Міністерства екології та природних ресурсів України. Внутрішню структуру ТК 82 складають окремі підкомітети за визначеними напрямками діяльності: 1) ПК 1 «Системи екологічного управління та аудиту»; 2) ПК 2 «Управління відходами та хімічна безпека»; 3) ПК 3 «Екологічне маркування та оцінка життєвого циклу»; 4) ПК 5 «Оцінка впливу на довкілля»; 5) ПК 6 «Звітність та інформація щодо сталого розвитку» [169].

Саме на ТК 82 в межах процедури, передбаченої Законом «Про стандартизацію» лягає основне навантаження щодо розробки національних екологічних стандартів. Наприклад, Програмою робіт з національної стандартизації на 2025 рік, зокрема, передбачено розробку проектів таких нормативних документів у сфері екології, як 13.020.40 «Забруднення, контроль забруднення та охорона природи. Терміни та визначення у сфері моніторингу довкілля. Розроблення національного НД», 13.020.30 «Захист довкілля. Зелені конструкції. Метод випробування тепломасообмінних процесів у рослинних шарах. Розроблення національного НД», 13.020.01 «Захист довкілля. Зелені конструкції. Технічні умови. Розроблення національного НД» та інші.

Крім того, до середини 2017 року в Україні функціонував ТК 93 «Системи управління якістю, довкіллям та безпечністю харчових продуктів», в структурі якого діяв підкомітет ПК 2 «Системи екологічного управління». Саме діяльність цього підкомітету виражала екологічну складову діяльності зазначеного технічного комітету за наступними сферою та об'єктами стандартизації: 13.020.10 «Екологічне керування/управління»; 13.020.50 «Екологічне маркування». Втім фактично даний підкомітет не здійснював активної діяльності, реально ж функціонував лише єдиний підкомітет - ПК 1 «Системи управління якістю». Саме тому у вересні 2017 року керівною радою ДП «УкрНДНЦ» було прийнято рішення про припинення діяльності технічного комітету 93 у зв'язку з тим, що на його черговому засіданні не було сформовано достатній кворум присутніх членів для прийняття рішення [170].

Водночас, незважаючи на те, що на засіданні ТК 93 в червні 2017 року було вирішено зацікавленим сторонам подати пропозиції щодо створення нових технічних комітетів або розширення сфери діючих ТК, зокрема, за напрямком «навколишнє середовище», у вересні 2017 року на засідання керівної ради ДП «УкрНДНЦ» пропозиції щодо створення такого технічного комітету так і не надійшли.

На сьогодні сфера діяльності колишнього підкомітету ПК 2 «Системи екологічного управління» ТК 93 «Системи управління якістю, довкіллям та безпечністю харчових продуктів» визначена за ПК 1 «Системи екологічного управління та аудиту» ТК 82 «Охорона довкілля». Така структура діяльності є абсолютно виправданою, оскільки паралельне існування двох технічних комітетів з однаковими сферою та об'єктами стандартизації призвела б до дублювання повноважень, одночасного створення однопредметних проектів національних екологічних стандартів, зайвої плутанини та неузгодженості, в результаті – зниження ефективності робіт зі стандартизації.

Самостійного наукового осмислення потребує проблема міжінституційного співвідношення та розмежування повноважень між національним органом стандартизації та технічними комітетами.

Так, відповідно до ч.3 ст.15 Закону України «Про стандартизацію» саме на технічні комітети покладено функції з розроблення й погодження національних стандартів, змін до них, а також систематичної перевірки та перегляду розроблених ними стандартів. Своєю чергою, технічний комітет функціонує як незалежний орган, до складу якого не залучаються представники національного органу стандартизації і який формується на засадах паритетного й пропорційного представництва органів публічної влади, представників приватного сектору економіки, об'єднань роботодавців, науково-дослідних установ та громадських організацій споживачів і т.д.

Натомість, у цій системі національний орган стандартизації наділений виключною прерогативою щодо безпосереднього прийняття, скасування або відновлення чинності національних стандартів.

Резюмуючи, слід зазначити, що компетенція технічних комітетів та національного органу стандартизації розмежована за стадійним принципом: перші забезпечують розроблення, верифікацію та модифікацію проектів стандартів, тоді як другий здійснює їх завершальне прийняття чи скасування.

Водночас наявна проблема щодо наявності у національного органу стандартизації організаційно-розпорядчих повноважень стосовно самих

технічних комітетів. Зокрема, йдеться про його прерогативу затверджувати положення про комітети, визначати їхній персональний склад, а також визначати юридичних осіб-резидентів для виконання функцій секретаріатів.

Зважаючи на те, що за умови відсутності профільного технічного комітету його функції законодавчо дозволено перебирати на себе національному органу стандартизації, виникає ризик його незацікавленості у розвитку мережі таких комітетів унаслідок конфлікту повноважень. Зазначена деструктивна конструкція посилюється потенційними корупціогенними чинниками у структурі національного органу стандартизації. З огляду на недоліки чинного механізму та відсутність зустрічних важелів впливу з боку технічних комітетів, вважаємо за доцільне передати вказані розпорядчі функції безпосередньо до компетенції Міністерства економіки, довкілля та сільського господарства України чи, принаймні, до повноважень керівної ради національного органу стандартизації.

4. Підприємства, установи та організації. Другим локальним рівнем двоєдиної системи екологічної стандартизації в Україні виступає стандартизація на рівні окремих підприємств, установ та організацій. Правове підґрунтя функціонування цього децентралізованого сегмента стандартизації регламентовано положеннями ст.16 Закону України «Про стандартизацію», яка безпосередньо визначає компетенцію та повноваження зазначених суб'єктів у зазначеній сфері, зокрема: 1) розробка, прийняття, перевірка, перегляд та скасування стандартів, встановлення відповідних процедур; 2) участь у роботі спеціалізованих міжнародних та регіональних організацій стандартизації; 3) створення та ведення фонду нормативних документів і видача їх каталогів для забезпечення своєї діяльності та інформаційного обміну; 4) видача і розповсюдження прийнятих стандартів, документів спеціалізованих міжнародних організацій стандартизації, членами яких вони є [2], та ін.

Серед визначальних правових і функціональних характеристик екологічних стандартів, створених підприємствами, установами та організаціями, доцільно виділити такі: а) добровільність їх застосування; б) правовий режим цих стандартів, а саме належність зазначених стандартів відповідним суб'єктам на праві власності.

Інтеграція таких екологічних стандартів у практику діяльності підприємств виступає базовим елементом системи екологічного менеджменту. Останній трактується як управлінська діяльність, спрямована на стратегічний розвиток суб'єктів господарювання шляхом проектування та впровадження природовідновлювальних процесів і технологій [171, с. 10].

Безумовно, дане визначення екологічного менеджменту не є універсальним. Наприклад, Д.Шушпанов та Н.Кривокульська визначають його як системну, цілеспрямовану і результативну діяльність органів державної влади й органів місцевого самоврядування, громадськості, інституцій ринкової інфраструктури, а також добровільну й ініціативну діяльність економічних суб'єктів, спрямовану на екологізацію економіки, виробничих процесів, управлінської діяльності з урахуванням принципів екоефективності та екосправедливості [172, с. 92]. З іншого боку, на думку А.В.Ковалю та В.Б.Томліна-Татаренко, екологічний менеджмент – це добровільна ініціативна діяльність економічних суб'єктів, спрямована на реалізацію їх власних екологічних цілей, проектів і програм, розроблених на основі принципів ефективності та екосправедливості. Основні цілі і відповідні критерії оцінки їх досягнення в екологічному менеджменті пов'язані з процесами постійного поліпшення й удосконалення по всіх екологічно значущим аспектам діяльності економічних суб'єктів [173, с. 3].

Безумовно, екологічна стандартизація є важливим, але не єдиним напрямом екологічного менеджменту економічних суб'єктів. Вона має розглядатися в сукупності та взаємозв'язку з іншими напрямами, якими наприклад, можуть бути: екологічний моніторинг та екологічна паспортизація; екологічний аудит; екологічна експертиза та оцінка впливу на

довкілля; управління відходами; екологічне страхування; екологічний маркетинг та екологічне маркування; екологічна стандартизація та сертифікація; забезпечення повноти, публічності та доступності екологічної інформації; публічно-приватне партнерство [30, с. 18].

Водночас слід наголосити, що екологічна стандартизація має наскрізний (системний) характер у контексті функціонування підприємств, установ та організацій, діяльність яких потенційно або фактично може мати негативний вплив на довкілля. Зазначений інструментарій орієнтований на нормативно-технічне забезпечення всіх напрямів екологічного менеджменту, інтегруючись у загальну структуру господарської та організаційно-розпорядчої діяльності суб'єктів економіки. Саме рівень та якість імплементації екологічних стандартів детермінують кінцеву ефективність мінімізації антропогенного навантаження на навколишнє природне середовище.

Проте на сучасному етапі розвитку правовідносин в Україні процес впровадження механізмів локальної екологічної стандартизації залишається фрагментарним. Тривалий досвід функціонування командно-адміністративної економічної системи та централізований підхід до формування загальнообов'язкових державних стандартів сформували пасивну модель поведінки суб'єктів господарювання. Останні орієнтувалися виключно на задані державою еталони, обмежуючись виконанням встановленого нормативного мінімуму.

Натомість система екологічного менеджменту володіє принципово іншою правовою та функціональною природою, оскільки орієнтована на автономну та ініціативну діяльність суб'єктів господарювання, спрямовану на підвищення рівня екологічної відповідальності. Цей підхід передбачає перевищення імперативно встановлених вимог у сфері охорони довкілля та трансформацію парадигми від базового забезпечення екобезпеки до цілеспрямованого формування сприятливого навколишнього природного середовища, що виступає найвищим щаблем екологічно орієнтованої

політики. Реалізація зазначеної концепції вимагає від держави створення дієвих організаційно-правових умов для запровадження екологічних стандартів на локальному рівні, адже така діяльність у короткостроковій перспективі далеко не завжди є рентабельною для бізнесу. Вона часто супроводжується додатковим фінансовим навантаженням, зумовленим як прямими витратами на імплементацію стандартів (зокрема, на розбудову внутрішніх систем публічного адміністрування у сфері екології), так і необхідністю кардинальної модернізації виробничої структури та залучення потужних капіталовкладень.

Попри вказані деструктивні чинники, екологічний менеджмент не можна вважати апріорі не вигідним для суб'єктів впливу на довкілля. У правовій доктрині значний масив дослідників цілком обґрунтовано наголошує на вагомих преференціях та позитивних аспектах інтеграції сучасних екологічних стандартів у господарську практику.

Зокрема, як правильно зазначає С.В.Берзіна, запровадження такого продукту екологічної стандартизації, як системи екологічного управління, є економічно корисним і доцільним завдяки таким факторам, як: економія виробничих витрат і ресурсів; конкурентна перевага перед споживачами у зв'язку із поліпшенням екологічних характеристик продукції; послаблення адміністративного тиску на підприємство з боку органів державного контролю (нагляду); розширення ринків збуту продукції; вихід на новий рівень технологічного розвитку та інновацій [174, с. 7].

Однак необхідно розуміти, що економічна доцільність запровадження екологічних стандартів на конкретному економічному суб'єкті визначається в кожному індивідуальному випадку в залежності від низки економічних чинників: вартості обладнання, курсів валют, загальних фінансових можливостей суб'єкта господарської діяльності, пріоритетів у політиці такого суб'єкта, ступеня шкідливості впливу на довкілля і т. д. Відтак, запровадження екологічних стандартів в своїй основі має не стільки економічний, скільки соціальний ефект, який важко виміряти в абсолютних

величинах. Досягнення такого ефекту є прерогативою в першу чергу органів державної влади та місцевого самоврядування, які виходячи із пріоритетності забезпечення здорового та сприятливого довкілля мають вибудовувати систему заохочувальних заходів для підприємств, установ та організацій на відповідній території або в масштабах всієї держави [175, с. 441].

2.2. Система екологічних стандартів в Україні як правовий результат екологічної стандартизації

Змістовною основою та кінцевим результатом процесу національної екологічної стандартизації виступає система національних екологічних стандартів, які безпосередньо регулюють технічні, організаційні, процедурні аспекти, пов'язані із охороною навколишнього природного середовища та забезпеченням екологічної безпеки. Саме від ефективності побудови цієї системи безпосередньо залежить стан довкілля, саме на її створення та функціонування спрямована вся діяльність у сфері екологічної стандартизації.

Фундаментальні засади національної стандартизації, в тому числі в сфері охорони навколишнього природного середовища, встановлені комплексом національних стандартів, які входять до НК 004:2020 «Український класифікатор нормативних документів», затвердженого наказом Міністерства економіки України від 18.05.2020 №905 [176], а саме до групи 01.120 «Стандартизація. Загальні правила».

До них відносяться, в першу чергу, ДСТУ 1.1:2015 «Національна стандартизація. Стандартизація та суміжні види діяльності. Словник термінів», ДСТУ 1.2:2024 «Національна стандартизація. Правила проведення робіт з національної стандартизації», ДСТУ 1.5: 2015 «Національна стандартизація. Правила розроблення, викладання та оформлення

національних нормативних документів», ДСТУ 1.7:2015 «Національна стандартизація. Правила та методи прийняття міжнародних і регіональних нормативних документів», ДСТУ 1.8:2022 «Національна стандартизація. Правила розроблення Програми робіт з національної стандартизації», ДСТУ 1.14:2024 «Національна стандартизація. Процедури створення, діяльності та припинення діяльності технічних комітетів стандартизації» та ін.

Зазначені стандарти по суті конкретизують положення Закону «Про стандартизацію» від 05.06.2014 і розроблені на його виконання акти. Вони замінили низку застарілих національних стандартів, що приймалися під час дії попереднього Закону «Про стандартизацію» від 17.05.2001 і встановили принципово нову систему стандартизації, орієнтовану на передовий європейський і світовий досвід. Ці національні стандарти співвідносяться з національними екологічними стандартами як родове і видове поняття, оскільки визначають загальноорганізаційні, функціональні, методологічні засади безпосередньо національної екологічної стандартизації.

Що стосується стандартизації у сфері довкілля, то вперше комплексний підхід до створення системи екологічних стандартів на території України було запроваджено ще в радянський період при створенні системи стандартів в галузі охорони природи (ССОП). Вона була розроблена Всесоюзним науково-дослідним інститутом стандартизації (ВНДІС) в м. Москва і в обмеженому вигляді існує по сьогоднішній день. Із цим погоджуються В.К.Хільчевський, М.Р.Забокрицька та Р.Л.Кравчинський, визнаючи, що «стандартизація у сфері охорони навколишнього природного середовища для країн СНД розпочалася за часів колишнього Радянського Союзу в середині 70-х рр. XX ст.» [78, с. 35]. Фактично, лише з цього часу з'явилася впорядкована та класифікована сукупність стандартів, узгоджених між собою, основною метою яких було встановлення обов'язкових вимог до продукції, процесів та методів виробництва в частині дотримання вимог щодо охорони довкілля.

Так, В.В.Тарасова, А.С.Малиновський та М.Ф.Рибак вважають, що «система ССОП спрямована на вирішення таких завдань: 1) збереження природних комплексів і бережне використання всіх видів природних ресурсів; 2) забезпечення рівноваги між розвитком виробництва та стійкістю навколишнього природного середовища і раціональне використання надр; 3) організацію та управління навколишнім природним середовищем; 4) охорону та створення природно-заповідного фонду, збереження генофонду рослинного та тваринного світу, в тому числі рідкісних і зникаючих видів та ін.» [177, с. 65].

Центральним стандартом даного комплексу став ГОСТ 17.0.0.01-76 «Система стандартов в области охраны природы и улучшения использования природных ресурсов. Основные положения». Саме в ньому було сформульовано загальні вимоги, структуру, об'єкти та класифікацію системи стандартів у сфері охорони природи. Так, п. 1.4 даного стандарту визначив, що дана система має сприяти:

- обмеженню надходжень в навколишнє природне середовище промислових, транспортних, сільськогосподарських надлишкових стічних вод та викидів для зниження вмісту забруднюючих речовин у атмосфері, природних водах та ґрунтах до кількостей, що не перевищують гранично допустимі концентрації. Як бачимо, в даному положенні чітко розкривається залежність і комплексна взаємодія між державними стандартами і нормативами, так як останні виступають по суті конкретним кількісним мірилом, тією межею, визначеною в т. ч. метрологічними засобами, на недопущення перевищення якої спрямоване функціонування системи екологічних стандартів;

- раціональному використанню та охороні водотоків, внутрішніх водойм та морів, їх водних та біологічних ресурсів;

- впорядкуванню землевпорядних робіт, охороні та раціональному використанню землі, дотриманню оптимальних нормативів відводу земель для потреб будівництва, промисловості і транспорту;

- збереженню і раціональному використанню біологічних ресурсів;
- забезпеченню відтворення диких тварин, підтриманню у сприятливому стані умов їх проживання;
- збереженню генофонду рослинного і тваринного світу, в тому числі рідкісних і таких, що зникають видів.

За галузевою ознакою, відповідно до п.2.1 ГОСТ 17.0.0.01-76 всі стандарти було розподілено на наступні групи: 1) організаційно-методичні стандарти; 2) стандарти в галузі охорони і раціонального використання вод; 3) стандарти в галузі захисту атмосфери; 4) стандарти в галузі охорони і раціонального використання ґрунтів; 5) стандарти в галузі поліпшення використання земель; 6) стандарти в галузі охорони флори; 7) стандарти в галузі охорони фауни; 8) стандарти в галузі охорони і раціонального використання надр.

Стандарти комплексу ССОП функціонували на теренах України починаючи із 1976 року, коли було запроваджено базовий стандарт ГОСТ 17.0.0.01-76 і поряд з державними екологічними стандартами, прийнятими після здобуття Україною незалежності в 1990-2010 роки, незважаючи на те, що як Декретом КМУ «Про стандартизацію і сертифікацію», так і Законом «Про стандартизацію» від 10.04.2001 наголошувалося на їх тимчасовому характері (до їх заміни на державні, а в подальшому національні екологічні стандарти). Однак після прийняття Закону «Про стандартизацію» від 05.06.2014 було взято форсований курс на скасування стандартів системи ССОП у зв'язку з переходом на регулювання питань охорони навколишнього природного середовища і екологічної безпеки на підставі технічних регламентів.

Так, тільки у 2015 році було скасовано дію 15 773 ГОСТів, прийнятих до 1992 року. Цей процес продовжився і в наступні роки.

Не стала виключенням і екологічна сфера: із 01.01.2018 відповідно до наказів ДП «УкрНДНЦ» скасовані такі ГОСТи системи ССОП, як: ГОСТ 17.0.0.02-79 «Охрана природы. Метрологическое обеспечение контроля

загрязненности атмосферы, поверхностных вод и почвы. Основные положения»; ГОСТ 17.6.1.01-83 «Охрана природы. Охрана и защита лесов. Термины и определения»; ГОСТ 17.6.3.01-78 «Охрана природы. Флора. Охрана и рациональное использование лесов зеленых зон городов. Общие требования»; ГОСТ 17.8.1.01-86 «Охрана природы. Ландшафты. Термины и определения» та ГОСТ 17.8.1.02-88 Охрана природы. Ландшафты. Классификация». Із 01.01.2019 припинили свою дію такі стратегічно важливі екологічні стандарти, як ГОСТ 17.0.0.01-76 «Система стандартов в области охраны природы и улучшения использования природных ресурсов. Основные положения» та ГОСТ 17.0.0.04-90 «Охрана природы. Экологический паспорт промышленного предприятия. Основные положения». Втім, у зв'язку з цим виникає декілька питань, пов'язаних із необхідністю недопущення появи так званих «білих плям» у правовому регулюванні, коли певний аспект екологічної безпеки опиняється неврегульованим як на рівні законодавства, так і на рівні національних екологічних стандартів. Прослідкуємо це на прикладі регуляторної політики та правового регулювання сфери лісів.

Наприклад, на сьогодні діє Постанова КМУ від 23.07.2008 № 665 «Про затвердження такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісу» [178]. Проте у даному нормативному акті зосереджено увагу переважно на кількісних показниках шкоди і розмірах санкцій, але не сформульовано чіткий і зрозумілий механізм вирахування таких показників.

Іншою проблемою є недосконалий порядок ведення державного лісового кадастру, який функціонує на підставі глави 9 «Державний лісовий кадастр та облік лісів» Лісового кодексу, а також Порядку ведення державного лісового кадастру та обліку лісів, затвердженого Постановою КМУ від 20.06.2007 №848. Для лісового кадастру передбачено лише наявність відомостей про якісний стан лісів, необхідних лише для забезпечення їх використання та охорони, однак не передбачено включення якісних показників у контексті можливого негативного впливу самих цих

лісів (якщо вони, наприклад, є забрудненими) на екологічну безпеку. Крім того, на відміну від Державного земельного кадастру, механізм ведення лісового кадастру не є публічним, оскільки його відомості складають службову інформацію, а сам кадастр є досить неповним і фрагментарним, оскільки в Україні належним чином не налагоджена система лісовпорядкування.

Недосконалість діючого лісового законодавства посилюється практично повною відсутністю екологічних стандартів у даній сфері. До останнього часу діяли лише ГОСТ 17.6.1.01-83 «Охрана и защита лесов. Термины и определения», затверджений Постановою Державного комітету СРСР зі стандартів від 19.12.1983, та ГОСТ 17.6.3.01-78 «Флора. Охрана и рациональное использование лесов зеленых зон городов. Общие требования», затверджений Постановою Державного комітету СРСР зі стандартів від 10.07.1978.

Так, ГОСТ 17.6.1.01-83 застосовувався в комплексі зі стандартами СТ СЭВ 383-87 «Пожарная безопасность в строительстве. Термины и определения» (який прийшов на зміну стандарту СТ СЭВ 383-76) і ГОСТом 12.1.033-81 «Пожарная безопасность. Термины и определения», затвердженим постановою Державного комітету СРСР зі стандартів від 17.08.1981. Останні два стандарти, що стосуються пожежної безпеки, хоча й були тісно пов'язані із ГОСТ «Охрана и защита лесов. Термины и определения», однак безпосередньо не врегульовували питання ведення лісового господарства. Що ж стосується охорони та захисту лісів, то пожежна безпека виступає лише одним із елементів такої охорони, а інші елементи, зокрема такі, як запобігання та протидія лісовим правопорушенням, боротьба зі шкідниками та несприятливим впливом природних явищ та ін., під дію зазначених стандартів не підпадали. Крім того, дані стандарти містили лише термінологічну базу і не стосувалися самого процесу та організації роботи у сфері лісових ресурсів.

У свою чергу, ГОСТ 17.6.1.01-83 визначав лише терміни та поняття у сфері охорони і захисту лісів, при цьому жодним чином не стосуючись системи та алгоритму такої охорони. ГОСТ 17.6.3.01-78 поширював свою дію виключно на зелені зони міст, розташованих в лісорослинних зонах, проте не регламентував охорону лісів поза межами міст, хоча саме вони складають найбільшу частину лісового фонду.

Не дивлячись на те, що, як зазначається у правовій науці, екологічні нормативи та екологічні стандарти є юридичними критеріями екологічної безпеки [179, с. 21], починаючи із 01.01.2018 як ГОСТ 17.6.1.01-83, так і ГОСТ 17.6.3.01-78 в Україні не діють. Натомість на зміну їм не прийнято жодного національного стандарту, який би регулював аспекти, пов'язані з охороною лісових ресурсів у нашій державі. Іншими словами екологічна сфера позбавилася навіть того незначного масиву стандартів, присвяченому охороні лісів, який існував із радянського періоду (в т. ч. щодо раціонального використання і охорони лісів зелених зон міст), так і не набувши нічого взамін. Більше того, клас 13 НК 004-2020 «Довкілля. Охорона здоров'я. Безпека» взагалі не передбачає такої групи екологічних стандартів, які б регулювали питання раціонального використання і охорони лісових екосистем (як флори, так і фауни).

На необґрунтованому скасуванні екологічних стандартів та нормативів за відсутності відповідних вітчизняних аналогів, які мали б бути прийнятими на заміну скасованим, акцентує увагу А.С.Євстігнєєв. На його погляд, навіть не беручи до уваги застарілість переважної більшості стандартів та нормативів, внаслідок чого їх параметри не поширюються на значну кількість сучасних екологічних загроз, останні тенденції до скасування значної кількості таких нормативів та стандартів, закріплених в тому числі в актах санітарного законодавства, прийнятих за радянських часів, ігнорувати не можна [180, с. 92].

Зазначене твердження є цілком обґрунтоване, оскільки, наприклад, запровадження системи стандартів FSC (Лісової опікунської ради) в Україні

на сьогоднішній день знаходиться лише на початковому етапі, а самі ці міжнародні стандарти не інтегровані у вітчизняну систему екологічних стандартів національним органом стандартизації.

Таким чином, єдиного комплексного екологічного стандарту в лісовій сфері на сьогодні не існує, що різко погіршує стан екологічної безпеки на даному напрямі, призводить до диспропорцій у розвитку лісового господарства та спричиняє різке збільшення рівня правопорушень. В той же час даний напрям є особливо важливим і специфічним, оскільки згідно ст. 1 Лісового кодексу України [181], ліс є екосистемою, у якій поєднуються переважно деревна та чагарникова рослинність з відповідними ґрунтами, трав'яною рослинністю, тваринним світом, мікроорганізмами та іншими природними компонентами, що взаємопов'язані у своєму розвитку, впливають один на одного і на навколишнє природне середовище.

У зв'язку із викладеним, пропонуємо подати на розгляд ДП «УкрНДНЦ» пропозиції щодо розроблення технічним комітетом 82 «Охорона довкілля» проекту комплексного національного стандарту «Система охорони та захисту лісових ресурсів в Україні». На наш погляд, зазначений стандарт має містити: 1) оновлену екологічну та лісову термінологію; 2) основні засади системи управління в лісовій сфері; 3) основні механізми раціонального та екологічно обґрунтованого ведення лісового господарства; 4) алгоритм визначення шкоди, завданої лісовому фонду з використанням спеціальних формул та коефіцієнтів, що максимально враховують якісні та кількісні показники лісових ресурсів; 5) передові способи боротьби зі спробами неправомірної експлуатації лісу; 6) показники площі лісових ділянок, кількості дерев, їх висоти та довжини, відстані між кронами дерев, ярусності коріння, обсягу листяного покриву та інших характеризуючих даних, яким має відповідати лісовий фонд України.

Особливо важливим є визначення в новому національному екологічному стандарті з питань охорони лісових ресурсів чітких не лише юридичних, а і технічних критеріїв, за якими відбувається віднесення певної території до

земель лісового фонду. Вказане пов'язано із тим, що в Україні існують землі (особливо в межах деяких населених пунктів), які густо вкриті деревною рослинністю і повнота цих насаджень складає такий показник, який із лісотехнічної точки зору дозволяє віднести їх до лісовкритих площ. І хоча планово-картографічними матеріалами лісовпорядкування вони визначаються саме як землі лісогосподарського призначення, водночас на них розташовані об'єкти інженерно-транспортної та соціальної інфраструктури, а згідно відомостей Державного земельного кадастру ці території переважно відносяться до земель житлової та громадської забудови. Відтак, в новому національному екологічному стандарті повинні бути визначені такі критерії віднесення певної території до земель лісового фонду, як мінімальна площа земельної ділянки, кількість дерев, їх висота та довжина, відстань між кронами дерев, ярусність коріння, обсяг листяного покриву та інші характеризуючі дані [182, с. 399-400].

Окремої уваги у зв'язку з викладеним заслуговує перспектива прийняття Екологічного кодексу України та його співвідношення із запропонованим екологічним стандартом «Система охорони та захисту лісових ресурсів в Україні».

Як зазначає Ю.С.Шемшученко, необхідність систематизації зумовлюється множинністю актів, що їх видають правотворчі органи з відповідного кола питань, швидкими змінами, що відбуваються в законодавстві, та виникненням прогалин, дублюючих положень у ньому тощо. Здійснення систематизації у цій сфері пов'язано також з необхідністю поліпшення правореалізації, наданням допомоги правозастосовчим органам оперативно знаходити та правильно тлумачити норми права [183, с. 23].

Вважаємо, що прийняття Екологічного кодексу України є виправданим кроком, оскільки він стане цілісним кодифікованим актом, який визначить основоположні принципи, суб'єктний та об'єктний склад, правовий режим, засади юридичної відповідальності за порушення екологічного законодавства та інші ключові питання природоохоронної сфери України. Водночас

комплексний екологічний стандарт у лісовій сфері має максимально деталізувати Екологічний кодекс України в частині процедурних та технологічних аспектів діяльності у сфері лісових ресурсів і бути обов'язковим до застосування.

Таким чином, максимальний рівень узагальнення нормативного матеріалу повинен мати саме Екологічний кодекс України, оскільки він поширює свою дію на всі галузі природоохоронного законодавства: лісове, водне, законодавство про надра, про відходи, про атмосферне повітря і т.д. Лісовий кодекс в широкому аспекті регулює відносини у сфері лісового господарства та охорони лісових ресурсів, а екологічний стандарт «Система охорони та захисту лісових ресурсів в Україні» має деталізувати положення Лісового кодексу України в частині конкретних показників, алгоритмів, розрахунків шкоди та інших компонентів лісового господарства.

При цьому екологічні стандарти ГОСТ 17.6.1.01-83 «Охрана и защита лесов. Термины и определения» та ГОСТ 17.6.3.01-78 «Флора. Охрана и рациональное использование лесов зеленых зон городов. Общие требования», на наше переконання, мають діяти до прийняття у встановленому порядку відповідних національних стандартів України. Зазначені кроки дозволять уніфікувати систему екологічних стандартів у сфері лісових ресурсів, оновити їх відповідно до сучасних змін у розвитку науки і техніки та законодавстві, усунути існуючі суперечності.

Після здобуття Україною незалежності в 1991 році було розпочато роботу щодо створення системи державних екологічних стандартів України, а після прийняття 10.04.2001 Закону «Про стандартизацію» – національних екологічних стандартів України. На сучасному етапі розроблено та запроваджено значну кількість стандартів, які разом із чинним законодавством, в першу чергу, системою технічних регламентів, складають основу нормативного та нормативно-технічного регулювання у сфері довкілля. Дані стандарти входять до класу 13 «Довкілля. Охорона здоров'я. Безпека» національного класифікатора НК 004:2020 «Український

класифікатор нормативних документів», затвердженого наказом Міністерства економіки України від 18.05.2020 №905 [176].

Український класифікатор нормативних документів розроблено для структурування каталогів міжнародних, регіональних і національних стандартів й інших нормативних документів, а також для класифікування стандартів і нормативних документів у базах даних, бібліотеках тощо. І хоча зовні здається, що зміст НК 004:2020 та ідеї, які він втілює, не мають правового значення, насправді це не так. Вважаємо, що зміст НК 004:2020 в багатьох випадках є основою формування й тієї системи стандартів загалом та екологічних стандартів, зокрема, які й стають нормативно-правовими документами.

Клас 13 «Довкілля. Охорона здоров'я. Безпека» містить у собі, зокрема, такі групи екологічних стандартів: 13.020 «Охорона довкілля», 13.030 «Відходи», 13.040 «Якість повітря», 13.060 «Якість води», 13.080 «Якість ґрунту. Ґрунтознавство», 13.200 «Запобігання аваріям і катастрофам», 13.280 «Протирадіаційний захист», 13.300 «Захист від небезпечних вантажів». Крім того, в цьому класі стандартів розташовані ті групи стандартів, які хоча й не є суто екологічними за своїм змістом, але містять у собі також і екологічну складову. До таких груп відносяться: 13.140 «Вплив шуму на людину», 13.160 «Вплив вібрації та удару на людину», 13.220 «Захист від пожеж», 13.230 «Вибухозахист».

Водночас окремі дослідники відносять до системи екологічних стандартів також і інші групи стандартів. Так, А.П.Войцицький, М.Ф.Рибак і С.Б.Шваб визначають систему стандартів з безпеки праці, згрупованих у групі 13.100 «Професійна безпека. Промислова гігієна» як такі, що по своїй суті також є екологічними [184, с. 44-46].

В.В.Тарасова, А.С.Малиновський та М.Ф.Рибак ідуть ще далі і відносять до системи екологічних стандартів також групи 13.110 «Безпечність машин і механізмів», 13.120 «Побутова безпека», 13.180 «Ергономіка», 13.240

«Захист від надмірного тиску», 13.260 «Захист від ураження електричним струмом» [177, с. 65].

Таким чином, виникає питання щодо того, які зі стандартів, визначених класом 13 НК 004-2020, можна віднести до екологічних, а які напряму не пов'язані із охороною навколишнього природного середовища та забезпеченням екологічної безпеки. Дане питання не можна розглядати як виключно теоретичне, оскільки ще зовсім нещодавно від його вирішення залежало те, які з цих стандартів матимуть загальнообов'язкову силу при здійсненні екологічно небезпечної чи шкідливої діяльності.

Наприклад, виникає питання, чи містять екологічну складову стандарти групи 13.240 «Захист від надмірного тиску» або групи 13.180 «Ергономіка». Так, ергономікою є наука, яка комплексно вивчає особливості виробничої діяльності людини в системі «людина-техніка-довкілля» задля уможливлення її ефективності, безпеки та комфорту [185]. Іншими словами, завданням даної науки є підвищення продуктивності роботи працівника та охорона його здоров'я в умовах взаємодії не лише із технікою та виробничим середовищем, а і з навколишнім природним середовищем у цілому в контексті впливу такого середовища на людину. Відтак, ергономіка містить у собі екологічну складову, оскільки вочевидь зрозуміло, що шкідливе довкілля негативно впливає на здоров'я людини і обмежує її працездатність.

Під цим кутом зору стає зрозумілим, чому нормативні документи, в першу чергу, стандарти в галузі довкілля та його захисту, здоров'я людини та безпеки були розміщені в одному класі нормативних документів, а саме класі 13 в межах НК 004-2020. За своєю правовою та сутнісною природою вони досить тісно пов'язані: здоров'я людини напряму залежить від якісного стану навколишнього природного середовища, в той же час питання безпеки інтегрують у собі різні складові, в тому числі не лише впливу людського чинника на виробничу безпеку, безпеки від протиправних посягань і т. д., а і забезпечення екологічної безпеки. Водночас, на нашу думку, клас 13 НК 004-2020 хоча й базується в першу чергу на екологічному критерії, але містить у

собі і ті групи документів, які екологічними за своєю природою не є. В цьому контексті вимушені не погодитися з низкою науковців, які відносять до екологічних такі групи стандартів, як 13.110 «Безпечність машин і механізмів», 13.240 «Захист від надмірного тиску», 13.260 «Захист від ураження електричним струмом» та деякі інші, оскільки ці стандарти пов'язані не стільки із взаємодією між людиною та навколишнім природним середовищем, скільки із взаємодією між людиною та продукцією її власної діяльності (техногенним середовищем). При цьому незалежно від впливу такого техногенного середовища на людину, цей вплив аж ніяким чином не є результатом безпечного або небезпечного довкілля (в розумінні екологічної складової), а відтак, на нашу думку, не повинен охоплюватися предметом дослідження екологічного права [186, с. 64].

В основі класифікації діючої в Україні системи стандартів мають лежати два критерії: історичний та функціональний.

I. За історичною хронологією прийняття всі екологічні стандарти в Україні поділяються на два основних блоки:

1) стандарти радянської доби, які продовжують діяти в Україні (ГОСТ; ОСТ та прирівняні до них документи колишнього СРСР; республіканські стандарти УРСР);

2) стандарти Української держави (ДСТУ; ГСТУ; СОУ і т. д.).

II. За джерелом прийняття та правовим статусом:

1. Стандарти, прийняті спеціально уповноваженими органами зі стандартизації, масштаб дії яких має наскрізний та міжгалузевий характер:

А) Національні стандарти, прийняті в період дії Законів «Про стандартизацію» від 10.05.2001 та «Про стандартизацію» від 05.06.2014. До таких стандартів відносяться, наприклад, стандарти ДСТУ 7137:2009 «Угіддя сільськогосподарські радіоактивно забруднені. Методи оцінювання придатності до реабілітації», ДСТУ ISO 14001:2015 «Системи екологічного

управління. Вимоги та настанови щодо застосовування» (ISO 14001:2015, IDT) і т.д.;

Б) Державні стандарти України, прийняті в період між 1992 роком (коли було прийнято Постанову КМУ від 25.05.1992 № 269 «Про організацію роботи, спрямовану на створення державних систем стандартизації, метрології та сертифікації» [149]) та 2001 роком.

Ці стандарти, поряд з національними екологічними стандартами, складають основу чинної на сьогоднішній день системи екологічних стандартів. Такими стандартами, наприклад, є ДСТУ 3928-99 «Охорона природи. Гідросфера. Токсикологія води. Терміни та визначення», ДСТУ 3041-95 «Система стандартів у галузі охорони навколишнього середовища та раціонального використання ресурсів. Гідросфера. Використання і охорона води. Терміни та визначення» та ін. Більшість із цієї групи стандартів не є синхронізованими зі стандартами ISO та CEN.

В) Міждержавні стандарти (ГОСТ), що діяли на момент набрання чинності Угодою про проведення узгодженої політики в галузі стандартизації, метрології і сертифікації від 13.03.1992.

Вказані стандарти були наріжним каменем стандартизації в СРСР і поширювали свою дію на всю територію СРСР, будучи загальнообов'язковими для всіх міністерств, відомств, підприємств, організацій та установ. Вони приймалися Державним комітетом СРСР по стандартах і Держбудом СРСР (за закріпленою номенклатурою). Стандарти даної групи застосовуються як національні стандарти до їх заміни на національні стандарти чи скасування в Україні.

Слід наголосити, що в п. 2 однієї з Програм діяльності КМУ (затвердженій Постановою Верховної Ради України від 11.12.2014 № 26-VIII [187]) як однією з основних цілей Уряду було визначено припинення протягом 2015 року дії на території України стандартів колишнього СРСР. Протягом наступних років ДП «УкрНДНЦ» прийняло низку наказів, якими поетапно скасовувалася дія конкретних міждержавних стандартів.

Наприклад, лише Наказом ДП «УкрНДНЦ» від 14.12.2105 № 185 було скасовано дію 275 ГОСТ та 24 національних стандартів України, розроблених на основі ГОСТ. Згідно з п. 2 розділу VI Закону «Про стандартизацію» міждержавні стандарти (ГОСТ), що діяли на момент набрання чинності Угодою про проведення узгодженої політики в галузі стандартизації, метрології і сертифікації від 13 березня 1992 року, будуть застосовуватися як національні стандарти до їх заміни на національні стандарти чи скасування в Україні.

Г) Республіканські стандарти УРСР (РСТ УРСР).

Республіканські стандарти розроблялися на продукцію республіканського і місцевого значення, якщо на цю продукцію були відсутні державні та галузеві стандарти або технічні умови міністерств і відомств СРСР. Згідно Постанови Ради Міністрів УРСР від 29.03.1985 № 137 «Про порядок затвердження республіканських стандартів на продукцію, головних і базових організацій із стандартизації» [188], вони затверджувалися Держпланом УРСР і Держбудом УРСР (згідно затвердженої номенклатури). Слід зазначити, що в силу того, що РСТ за правовим статусом займали підпорядковане положення відносно ГОСТ та ОСТ, вони безпосередньо не регулювали питання охорони довкілля – даний стратегічно важливий напрям був врегульований на рівні міждержавних стандартів комплексом стандартів ССОП. Однак республіканські стандарти деталізували та доповнювали вимоги ГОСТ та ОСТ щодо окремих видів продукції місцевого значення, в т. ч. і щодо екологічних аспектів.

Так само, як і щодо міждержавних стандартів, дія республіканських стандартів в Україні носить тимчасовий характер. Відповідно до п. 2 розділу VI Закону «Про стандартизацію» 2014 року республіканські стандарти УРСР (РСТ УРСР) застосовуються як національні стандарти до їх заміни на національні стандарти чи скасування в Україні.

2. Галузеві нормативні документи, прийняті на рівні окремих центральних органів виконавчої влади, вимоги яких поширюються лише на

певний вид однорідної продукції, процеси та методи виробництва в межах сфери діяльності таких органів.

Чинним Законом «Про стандартизацію» 2014 року вперше у вітчизняному законодавстві було введено норму, яка встановила необхідність припинення дії галузевих нормативних документів України, до яких згідно п. 3 Прикінцевих та перехідних положень даного Закону, відносяться:

1) стандарти, кодекси усталеної практики та технічні умови, прийняті центральними органами виконавчої влади до набрання чинності цим Законом (наприклад, СОУ ЖКГ 04.06-021:2014 «Критерії та методи оцінки відповідності з утримання об'єктів благоустрою населених пунктів», затверджений наказом Мірегіонбуду від 02.06.2014 № 161; КНД «Гідросфера. Відбір проб для визначення складу і властивостей стічних та технологічних вод. Основні положення», затверджений наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 28.12.1994 № 125, та ін.);

2) галузеві стандарти (ОСТ) та прирівняні до них інші нормативні документи колишнього СРСР (наприклад, ОСТ 17-983-85 «Виробничі процеси підприємств з виробництва технологічної оснастки текстильного обладнання. Вимоги безпеки (НПАОП 29.54-7.14-85)»; ОСТ 41-01-244-85 «Установки геологорозвідувальні бурові» і т. д.).

Стандарти даного виду відповідно до п.п.4 та 5 постанови Ради Міністрів УРСР від 04.02.1985 № 49 «Про організацію робіт по стандартизації в Українській РСР» затверджувалися міністерствами і відомствами СРСР, які були головними (провідними) по видах продукції, що випускається, і стосувалися тих груп однорідної продукції або конкретної продукції, щодо яких не було передбачено розробку ГОСТ. Ці стандарти займали в триєдиній системі радянських стандартів проміжне місце між ГОСТ, що мали найвищу силу, і РСТ окремих республік, та були обов'язковими для підприємств, організацій та установ незалежно від їх відомчої підпорядкованості;

3) галузеві стандарти України (ГСТУ) (наприклад, ГСТУ 34.004-96 «Води виробничі теплових електростанцій. Метод відбору проб»; ГСТУ 32.001-94 «Викиди забруднюючих речовин з відпрацьованими газами тепловозних дизелів. Норми та методи визначення. Зміна № 1», затверджений Наказом Міністерства інфраструктури України від 25.05.2015 № 179 і т. д.).

Галузеві нормативні документи мають припинити свою дію в Україні не пізніше, ніж через 15 років із дня набрання чинності Законом України «Про стандартизацію» від 05.06.2014, тобто не пізніше 03.01.2030. При цьому протягом даного періоду центральні органи виконавчої влади мають право їх переглядати, перевіряти і скасовувати, однак не мати права їх розробляти і затверджувати. Ключовою їх особливістю є те, що вони застосовуються на добровільній основі, крім випадків, якщо обов'язковість їх застосування встановлена нормативними актами.

Зокрема, згідно ст. 11 Закону України від 05.11.2009 «Про будівельні норми» [25], застосування будівельних норм або їх окремих положень є обов'язковим для всіх суб'єктів містобудування. У разі якщо будівельні норми містять посилання на національні стандарти, що стосуються вимог до виготовлення містобудівної, проектної, науково-проектної та робочої документації, методів проектування, процесів виконання будівельних робіт, методів випробувань, конструктивних та інженерних систем, такі стандарти є обов'язковими до застосування. Таким чином, якщо у тексті ДБН або ГБН є посилання на той чи інший галузевий екологічний стандарт, такий стандарт стає обов'язковим до застосування.

Очевидно, що поступове скасування галузевих нормативних документів є позитивним зрушенням і дозволить синхронізувати діючу в Україні базу стандартів, унеможлививши ймовірність неузгодженості між стандартами в силу їх прийняття різними органами (національним органом стандартизації з одного боку та центральними органами виконавчої влади – з іншого). Вся діяльність щодо створення стандартів у державі буде розподілена на двох

рівнях – національні стандарти та стандарти, прийняті підприємствами, установами та організаціями, що здійснюють стандартизацію. Що ж стосується тих сфер діяльності, в яких ті чи інші центральні органи виконавчої влади створювали галузеві стандарти, дана функція має перейти до новостворених технічних комітетів за відповідним профілем діяльності.

Отже екологічні стандарти можуть затверджуватись на різних рівнях та мати різну юридичну силу, в сукупності усі вони входять до системи екологічних стандартів України та використовуються для оцінки стану природного середовища і її компонентів, регламентують діяльність виробничо-господарських об'єктів з метою охорони природи, раціонального використання природних ресурсів, забезпечення оптимальної якості навколишнього природного середовища на основі правильного поєднання екологічних і економічних інтересів суспільства в умовах господарської чи рекреаційної діяльності тощо [189, с. 475].

2.3. Юридична відповідальність у сфері екологічної стандартизації в Україні.

Одним із важливих питань, які визначають ефективність та глибину регулюючого впливу екологічної стандартизації на суспільні відносини в Україні, роль екологічних стандартів у механізмі охорони навколишнього природного середовища та забезпеченні екологічної безпеки, є юридична відповідальність за правопорушення у сфері екологічної стандартизації. Ефективність регулювання відносин у сфері екологічної стандартизації безпосередньо детермінується рівнем досконалості нормативно-правового забезпечення, що закріплює фундаментальні засади юридичної відповідальності за екологічні правопорушення. Це передбачає повноту й достатність охоплення відповідних суспільних відносин імперативними нормами, які чітко визначають склади правопорушень та кореспондуючі їм

санкції. Відсутність організаційно й функціонально структурованого, збалансованого механізму юридичної відповідальності робить досягнення кінцевої мети екологічної стандартизації малоімовірним, якщо взагалі можливим. Зазначені обставини зумовлюють об'єктивну необхідність проведення комплексних наукових досліджень інституту юридичної відповідальності у сфері екологічної стандартизації.

Питання щодо правової природи юридичної відповідальності у сфері екологічної стандартизації не виглядає безспірним, що пояснюється існуючою у правовій науці дискусією про існування спеціального виду правової відповідальності – екологічної відповідальності.

Так, ще у 80-х роках минулого століття В.В. Петров висловив думку про необхідність виділяти екологічно-правову відповідальність. На його погляд, екологічно-правова відповідальність – це комплексний міжгалузевий правовий інститут різних галузей права, що складається з двох груп норм і відповідних правовідносин: а) які виникають з приводу порушення норм природоохоронного законодавства; б) які тривають у зв'язку із застосуванням санкцій (кримінальної, адміністративної, цивільної відповідальності) за допущені порушення. Отже, якщо за правопорушення в галузі екології застосовуються традиційні види відповідальності (кримінальна, адміністративна, майнова чи дисциплінарна), то сукупність цих видів відповідальності, як вважає В.В.Петров, можна назвати екологічно-правовою відповідальністю [140, с. 215].

Однак, на наш погляд, слід погодитися з думкою Н.В.Ільків, що застосування чинних форм юридичної відповідальності у будь-якому їх поєднанні не утворює нової форми відповідальності [190, с. 3]. Безперечно, у цьому контексті йдеться не про виокремлення нової самостійної форми юридичної відповідальності, а про специфічну інтеграцію охоронних норм у межах конкретного інституту екологічного права. Оскільки еколого-правова відповідальність традиційно реалізується через норми різних галузей права, зберігаючи при цьому внутрішню концептуальну єдність, вона обґрунтовано

може кваліфікуватися як комплексний міжгалузевий правовий інститут екологічного права. Своєю чергою, юридичну відповідальність у сфері екологічної стандартизації доцільно визначати як застосування до суб'єкта, що вчинив правопорушення у сфері екологічної стандартизації, передбачених правовими нормами або екологічними стандартами заходів державного чи службового примусу, які виражаються у формі обмежень особистого, організаційного або майнового характеру.

У контексті дослідження правової природи юридичної відповідальності у сфері екологічної стандартизації суттєве значення має встановлення співвідношення між загальними підставами юридичної відповідальності за екологічні правопорушення загалом та специфічними підставами відповідальності у сфері екологічної стандартизації зокрема. На наше переконання, між цими категоріями наявна істотна відмінність, зумовлена специфікою регулятивних інструментів у сфері екології. Вказана особливість полягає в тому, що нормативно-правові акти (і відповідні правові норми як їхня складова), з одного боку, та екологічні стандарти – з іншого, попри часткове змістовне накладення, функціонують як автономні регулятивні системи.

Водночас класичною правовою підставою юридичної відповідальності за екологічні правопорушення виступає нормативно-правовий акт як загальнообов'язковий для суб'єкта владний припис. Він передбачає обов'язкову заборону вчиняти ті чи інші юридично значущі дії і передбачає вжиття до правопорушника певних засобів юридичного реагування, які призводять до настання для нього негативних наслідків. Таким чином, недопущення скоєння таких правопорушень визнається з боку держави обов'язковим, у випадку ж коли особа вчиняє таке порушення, вона зобов'язана зазнати для себе певних майнових або особистих обмежень.

Дещо іншою виглядає правова підстава відповідальності у сфері екологічної стандартизації, регулятором відносин у якій є екологічний стандарт. Статтею 4 Закону «Про стандартизацію» визначено презумпцію

добровільності стандартів, якщо інше не передбачено нормативно-правовими актами.

На підставі аналізу законодавства про стандартизацію можна констатувати, що обов'язковими для застосування в Україні фактично є лише деякі стандарти, зокрема, і деякі з тих, які пов'язані із охороною навколишнього природного середовища. У зв'язку з цим очевидно, що застосування юридичної відповідальності за порушення стандартів, які розглядаються як необов'язкові для застосування нормативні акти, є абсурдним. Оскільки обов'язковими є не всі екологічні стандарти, можемо зробити висновок щодо наявності в чинному законодавстві України юридичної відповідальності лише за невиконання тих стандартів щодо охорони навколишнього природного середовища та екологічної безпеки, які є обов'язковими.

Наведені положення дозволяють сформулювати й низку інших наукових висновків. Екстраполяція зазначених теоретичних засад на механізм юридичної відповідальності у сфері екологічної стандартизації дає підстави для диференціації у межах вітчизняного правового поля відповідальності за безпосереднє порушення стандартів та відповідальності за невиконання приписів нормативно-правових актів. При цьому у другому випадку окремі стандарти також можуть бути нормативним підґрунтям притягнення суб'єкта до відповідальності. Проте їхня роль є не основною (як у правовій нормі, що безпосередньо порушується), а субсидіарною. Застосування стандарту у такому випадку є необхідним для деталізації кваліфікації протиправного діяння, оскільки відповідна диспозиція норми права має відсилочний характер і є недостатньою для повноцінного встановлення складу правопорушення.

В теорії права виходячи з конституційних положень загальновизнаною вважається позиція щодо поділу юридичної відповідальності на такі форми, як адміністративна, кримінальна, дисциплінарна і цивільна.

Дана позиція є притаманною й екологічному законодавству та знаходить своє відображення у ч.1 ст. 68 Закону «Про охорону навколишнього природного середовища», згідно з якою порушення законодавства України про охорону навколишнього природного середовища тягне за собою встановлену цим Законом та іншим законодавством України дисциплінарну, адміністративну, цивільну і кримінальну відповідальність [4]. Безумовно, що цілком правильним буде розглядати ці види юридичної відповідальності і у сфері екологічної стандартизації.

1. Адміністративна відповідальність. У науці адміністративна відповідальність розглядається як вид юридичної відповідальності, що полягає у реакції держави та органів державної влади, їх посадових осіб на правопорушення у вигляді адміністративних стягнень щодо фізичних та або юридичних осіб, які вчинили адміністративне правопорушення [191, с. 689]. Виходячи з існуючих у науці підходів до адміністративної відповідальності [192, с. 167], можна зробити висновок, що під адміністративною відповідальністю у сфері екологічної стандартизації можна розуміти накладення на осіб, які порушують загальнообов'язкові правила, які діють у державному управлінні, та екологічні стандарти, адміністративних стягнень, що тягнуть за собою для цих осіб обтяжливі наслідки матеріального чи морального характеру.

КУпАП [193] є єдиним нормативно-правовим актом, який встановлює відповідальність не лише за правопорушення у сфері охорони природи і використання природних ресурсів (глава 7), а і безпосередньо за порушення стандартів, у т. ч. екологічних (на відміну від ККУ [194], який не містить складів злочинів за порушення стандартів як нормативно-технічних документів).

Так, Б.В.Коваленко цілком обґрунтовано зазначає, що адміністративна відповідальність за порушення вимог стандартів, зміст яких або посилання на які є в законодавстві, може наставати насамперед за складами правопорушень, передбаченими главами 7 «Адміністративні

правопорушення у сфері охорони природи, використання природних ресурсів, охорони культурної спадщини», 8 «Адміністративні правопорушення в промисловості, будівництві та у сфері використання паливно-енергетичних ресурсів» та 13 «Адміністративні правопорушення в галузі стандартизації, якості продукції, метрології та сертифікації» КУпАП, зокрема: стаття 57 «Порушення вимог щодо охорони надр; стаття 59. Порушення правил охорони водних ресурсів», стаття 96 «Порушення вимог законодавства, будівельних норм, стандартів і правил під час будівництва», стаття 167 «Введення в обіг або реалізація продукції, яка не відповідає вимогам стандартів» [8, с. 52]. Однак, досліджуваному нами блоку правопорушень присвячено статті 167 та 168-1 глави 13 «Адміністративні правопорушення в галузі стандартизації, якості продукції, метрології та технічного регулювання» КУпАП [193]. Слід звернути увагу, що законодавець включив до цього розділу по суті всі адміністративні правопорушення у сфері технічного регулювання, в першу чергу пов'язані з невідповідністю продукції, робіт та послуг вимогам стандартів та з оцінкою відповідності таким вимогам.

Так, ст. 167 КУпАП передбачено адміністративну відповідальність за введення в обіг або реалізацію продукції, яка не відповідає вимогам стандартів, норм, правил і зразків (еталонів) щодо безпечності, якості, комплектності та упаковки (за винятком випадків, передбачених законодавством України) [193]. Наступна стаття 168-1 КУпАП присвячена відповідальності за виконання робіт та надання послуг громадянам-споживачам, що не відповідають вимогам стандартів, норм і правил [193].

Водночас очевидним є те, що в КУпАП відсутні будь-які санкції за скоєння правопорушень у процесі самої стандартизації, тобто під час розробки, прийняття, перевірки, перегляду та скасування національних стандартів.

Аналіз чинного законодавства свідчить, що вітчизняний законодавець обмежив сферу застосування адміністративної відповідальності лише тими

порушеннями, які вчиняються суб'єктами господарювання в процесі здійснення господарської діяльності щодо відповідності продукції, робіт та послуг вимогам обов'язкових стандартів. На наше переконання, подібний підхід є надмірно спрощеним, що стає особливо очевидним у контексті дослідження стандартів у галузі охорони навколишнього природного середовища.

За умов, коли національний екологічний стандарт набуває загальнообов'язкового характеру, суб'єкти правовідносин позбавлені можливості диспозитивного вибору і змушені беззастережно виконувати його приписи. У зазначеній ситуації визначального значення набувають якісні параметри самого документа, його відповідність актуальному рівню науково-технічного прогресу, а також повнота інтеграції вимог екологічної безпеки. Якщо у процесі прийняття національного стандарту технічним комітетом або національним органом стандартизації будуть допущені порушення законодавства, це закономірно призведе до дефектності кінцевого тексту документа. У подальшому вказані недоліки деструктивно відобразяться на всій системі нормативно-технічного регулювання відповідних суспільних відносин, зокрема й екологічних.

Як приклад, можна привести ч. 3 ст. 21 Закону України «Про стандартизацію», яка передбачає, що у разі досягнення консенсусу щодо проекту національного стандарту та змін до нього національний орган стандартизації приймає його та визначає строк набрання ним чинності з урахуванням періоду підготовчих заходів [2].

Очевидно, що недосягнення в процесі розробки та прийняття стандарту консенсусу, неврахування позиції ключових заінтересованих сторін може призвести до нівелювання всієї суті національного стандарту, його односторонності, відхилень щодо одного або кількох критеріїв якості стандарту (наприклад, таких, як наукова обґрунтованість, прийнятність для споживачів та виробників тощо). Як наслідок, вважаємо, що встановлення юридичної відповідальності за порушення, допущені у процесі національної

стандартизації, безумовно, сприятиме більш ефективному регулюванню правовідносин у сфері національної стандартизації, виступатиме додатковим стимулюючим чинником для посадових осіб національного органу стандартизації та технічних комітетів, працівників інших суб'єктів національної стандартизації під час виконання ними передбачених законом обов'язків.

З врахуванням наведеного, нами пропонується включити до глави 13 КУпАП «Адміністративні правопорушення в галузі стандартизації, якості продукції, метрології та технічного регулювання» окрему статтю з назвою «Порушення порядку здійснення робіт із національної стандартизації» такого змісту:

«Порушення посадовою особою національного органу стандартизації, фізичною особою - членом технічного комітету стандартизації, представником юридичної особи-члену технічного комітету стандартизації вимог чинного законодавства України у сфері стандартизації, -

тягне за собою накладення штрафу від тридцяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян».

Вважаємо за доцільне надати повноваження щодо складення протоколів про адміністративні правопорушення у справах даної категорії уповноваженим працівникам Міністерства економіки, довкілля та сільського господарства України, а розгляд справ даної категорії віднести до підвідомчості районних, районних у містах, міських та міськрайонних судів [195, с. 388].

З екологічними стандартами у сфері охорони навколишнього природного середовища та екологічної безпеки пов'язані також статті глави 7 КУпАП «Адміністративні правопорушення у сфері охорони природи, використання природних ресурсів, охорони культурної спадщини». В даній главі містяться окремі склади правопорушень в різних сферах охорони довкілля: земельній, водній, лісовій та ін.

Незважаючи на те, що в цих складах правопорушень іде мова не про порушення стандартів у сфері охорони довкілля, а про порушення вимог чинного природоохоронного законодавства, тим не менше вимоги законодавства в ряді випадків деталізуються саме в таких стандартах.

Наприклад, в процесі притягнення до відповідальності винних осіб за ст.52 «Псування і забруднення сільськогосподарських та інших земель» КУпАП виникає необхідність застосовувати стандарти групи 13.080 «Якість ґрунту. Ґрунтознавство», зокрема, такі як ДСТУ 7875:2015 «Охорона ґрунтів. Екологічне нормування антропогенного навантаження на ґрунтовий покрив. Основні положення» [196], ДСТУ ISO 18589-2:2015 «Вимірювання радіоактивності у довкіллі. Ґрунт. Частина 2. Настанови щодо вибору стратегії відбирання проб, відбирання та попереднього обробляння проб» [197] тощо.

Таким чином, як вбачається, саме стандарти в галузі охорони навколишнього природного середовища деталізують поряд з окремими законодавчими актами (як-то такси та методики для обчислення розміру шкоди, заподіяної окремим видам природних ресурсів; нормативи) частину складів адміністративних правопорушень, які не можуть бути застосовані прямо для визначення розміру заподіяної шкоди та обсягів шкідливого антропогенного впливу на довкілля в силу своєї абстрактності.

2. Кримінальна відповідальність за порушення стандартів у галузі охорони навколишнього природного середовища та екологічної безпеки передбачено статтями Розділу VIII «Кримінальні правопорушення проти довкілля» ККУ [194]. Істотною відмінністю кримінальних правопорушень від адміністративних деліктів виступає розмір заподіяної шкоди та тяжкість завданих наслідків. Таким чином, на ту частину складів злочинів, яка вимагає для встановлення розміру шкоди застосування екологічних стандартів, поширюється дія тих самих стандартів, які застосовуються при здійсненні адміністративного провадження.

Наприклад, у ч. 1 ст. 243 ККУ передбачено відповідальність за забруднення моря в межах внутрішніх морських чи територіальних вод України або в межах вод виключної (морської) економічної зони України матеріалами чи речовинами, шкідливими для життя чи здоров'я людей, або відходами внаслідок порушення спеціальних правил, якщо це створило небезпеку для життя чи здоров'я людей або живих ресурсів моря чи могло перешкодити законним видам використання моря, а також незаконне скидання чи поховання в межах внутрішніх морських чи територіальних вод України або у відкритому морі зазначених матеріалів, речовин і відходів [194].

Зазначена стаття відсилає до спеціальних правил, які в цьому випадку містяться в ДСТУ 4462.3.02:2006 «Охорона природи. Поводження з відходами. Пакування, маркування і захоронення відходів. Правила перевезення відходів. Загальні технічні та організаційні вимоги» [198].

У доктрині кримінального права та процесу слушно наголошується, що на етапі оцінювання наявності правових підстав для відкриття кримінального провадження, а також під час безпосереднього розслідування кримінальних правопорушень проти довкілля обов'язковому врахуванню та застосуванню підлягають стандарти якості навколишнього природного середовища [199, с. 82]. З огляду на специфіку цієї категорії правопорушень, слідчі як суб'єкти досудового розслідування повинні володіти відповідними спеціальними знаннями, зокрема, необхідними знаннями стандартів якості навколишнього природного середовища, так, як екологічні стандарти встановлюють гранично допустимі нормативи шкідливого антропогенного впливу на навколишнє середовище, перевищення яких створює екологічні загрози збереження оптимальних умов існування людини та її зовнішнього оточення [200, с. 521].

Для нас очевидним є те, що попри відсутність у ККУ [194] статей, які б встановлювали пряму відповідальність за порушення стандартів охорони навколишнього природного середовища і екологічної безпеки, для вірної

кваліфікації того чи іншого діяння як кримінально караного щодо частини складів злочинів, передбачених Розділом VIII ККУ [194], застосування стандартів є необхідним. Відтак, мова хоча й не йде про відповідальність за порушення самих стандартів, однак опосередковано порушення таких стандартів залежно від тяжкості наслідків і розміру шкоди стають підставою для притягнення особи до кримінальної відповідальності.

Слід також зауважити, що кримінальну відповідальність за порушення екологічних стандартів можна опосередковано вбачати і в окремих екологічних злочинах, що визначаються також іншими розділами та статтями ККУ. Таким, наприклад, є надзвичайно небезпечний злочин екоциду, який вже неодноразово було скоєно російською федерацією під час агресії проти України [201, с. 17-19].

3. Дисциплінарна відповідальність також є одним з різновидів юридичної відповідальності у сфері екологічної стандартизації.

Чинне законодавство України не містить визначення ні дисциплінарної відповідальності, ні дисциплінарного проступку як її підстави. Водночас на науковому рівні даній проблематиці присвячено достатньо багато досліджень, які можуть бути покладені і в основу вивчення дисциплінарної відповідальності у сфері екологічної стандартизації.

Дисциплінарна відповідальність передбачена за вчинення дисциплінарного проступку, який в науці визначається як винне, протиправне діяння (бездіяльність), яке посягає на трудову дисципліну у відповідному організованому колективі (підприємстві, установі) шляхом невиконання чи неналежного виконання своїх трудових обов'язків, і за яке передбачено застосування дисциплінарних санкцій, визначених чинним законодавством [202, с. 128] або ж як винне невиконання або неналежне виконання працівником покладених на нього законодавством про працю, колективним і трудовим договорами трудових обов'язків [203, с. 413].

Згідно ч. 1 ст. 147 КЗпП за порушення трудової дисципліни до працівника може бути застосовано тільки один з таких заходів стягнення: 1)

догана; 2) звільнення [142]. Відповідно до ч. 1 ст. 147-1 КЗпП України, дисциплінарні стягнення застосовуються органом, якому надано право прийняття на роботу (обрання, затвердження і призначення на посаду) даного працівника [142].

Таким чином, дисциплінарна відповідальність за правопорушення у сфері екологічної стандартизації, на відміну від адміністративної та кримінальної, полягає в застосуванні заходів стягнення саме із боку роботодавця, а не уповноважених органів державної влади та місцевого самоврядування. Зазначена відповідальність регламентується внутрішніми (локальними) нормативними актами конкретних підприємств, установ та організацій, насамперед тих, чий виробничий профіль пов'язаний із підвищеним екологічним ризиком або справлянням деструктивного впливу на довкілля. Відповідно, правове регулювання дисциплінарної відповідальності перебуває у безпосередньому зв'язку з концепцією екологічного менеджменту. У межах цієї системи заходи дисциплінарного впливу виступають імперативним інструментом забезпечення виконавської дисципліни та вагомим елементом реалізації ефективної екологічної політики суб'єкта господарювання.

Особливістю дисциплінарної відповідальності у сфері екологічної стандартизації є те, що вона може застосовуватися з урахуванням вимоги екологічного стандарту ДСТУ ISO 14001:2015 «Системи екологічного керування. Вимоги та настанови щодо застосування» (ISO 14001:2015, IDT), зокрема, його розділу 9 «Оцінювання дієвості» [204].

4. Цивільна відповідальність за порушення у сфері у сфері екологічної стандартизації обумовлюється можливим завданням правопорушеннями у сфері екологічної стандартизації майнової шкоди суб'єктам правовідносин. Основою застосування цивільної відповідальності є ст. 69 Закону «Про охорону навколишнього природного середовища» [4].

Так, ч.ч.1, 2 ст.69 Закону передбачають, що шкода, заподіяна внаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного

середовища, підлягає компенсації в повному обсязі. Особи, яким завдано такої шкоди, мають право на відшкодування неoderжаних прибутків за час, необхідний для відновлення здоров'я, якості навколишнього природного середовища, відтворення природних ресурсів до стану, придатного для використання за цільовим призначенням [4].

Вважаємо, що цивільна відповідальність за порушення у сфері екологічної стандартизації є різновидом цивільної відповідальності в екологічній сфері, яка за справедливим твердженням Т.К. Оверковської та Н.М.Опольської обумовлюється особливостями об'єкта правопорушення, способами обчислення і доведення шкоди, а також іншими екологічними факторами й обставинами вчинення правопорушення [205, с. 62]. Відтак сутність цивільно-правової відповідальності за порушення у сфері екологічної стандартизації, як і цивільно-правова відповідальність за екологічні правопорушення, полягає в накладенні на особу, винну у порушення екологічного законодавства й здійснення екологічного правопорушення, несприятливих для неї майнових санкцій, тобто обов'язку для правопорушника відшкодувати майнову або моральну шкоду, заподіяну внаслідок порушення норм екологічного законодавства [205, с. 62].

Однією з обов'язкових передумов для цивільної відповідальності за порушення у сфері екології є наявність шкоди. В науці екологічного права таку шкоду розглядають як екологічну шкоду, яка зумовлює погіршення якісного стану навколишнього природного середовища в цілому та окремих природних ресурсів. Ця шкода може проявлятися у таких формах як забруднення навколишнього природного середовища, виснаження окремих природних ресурсів, шкоді, завданій здоров'ю і майну фізичних і юридичних осіб, завданні збитків власникам і користувачам природних ресурсів. Екологічна шкода може бути зумовлена також дією стихійних сил природи (землетруси, повені, зсуви ґрунту тощо) чи збройним конфліктом, військовими діями [206, с. 43]. На наше переконання, наявність такої шкоди має бути обов'язковою передумовою (елементом деліктного складу)

цивільно-правової відповідальності за порушення у сфері екологічної стандартизації. При цьому, попри те, що у межах екологічних правовідносин заподіяння шкоди традиційно зумовлюється функціонуванням джерела підвищеної небезпеки та пов'язане з завданням шкоди природним об'єктам [207, с. 436-439], така шкода може стати результатом впровадження неякісного стандарту. З огляду на це, збитки, завдані внаслідок недоліків такого стандарту, підлягають відшкодуванню на загальних підставах, визначених цивільним законодавством.

2.4. Напрями вдосконалення екологічної стандартизації в Україні

Безумовно, існуюче правове регулювання екологічної стандартизації в Україні не є бездоганним, через що воно потребує свого вдосконалення.

Вважаємо, що комплексно удосконалення екологічної стандартизації в Україні можна розглянути в аспекті дослідження сукупності певних напрямів, яким є: 1) удосконалення екологічної стандартизації з урахуванням міжнародного досвіду окремих міжнародних організацій та країн; 2) удосконалення екологічної стандартизації, спрямованої на приведення законодавства України до стандартів ЄС; 3) удосконалення екологічної стандартизації з урахуванням вітчизняного досвіду. Розглянемо окремо кожний з цих напрямів.

1. Удосконалення екологічної стандартизації з урахуванням міжнародного досвіду окремих міжнародних організацій та іноземних країн. Виокремлення зазначеного напрямку є наслідком зробленого у науці висновку, що процес розробки та впровадження екологічних стандартів є надзвичайно важливим елементом гармонізації національного законодавства з міжнародними екологічними нормами [208, с. 744]. При цьому також особливої ваги набуває питання імплементації міжнародних стандартів у національні правові системи [209].

Ключовими суб'єктами, що складають організаційно-правову основу міжнародної екологічної стандартизації, є Міжнародна організація стандартизації (ISO - International Organization for Standardization) та Міжнародна електротехнічна комісія (IEC - International Electrotechnical Commission).

Історично першою організаційною структурою, на яку було покладено функції щодо міжнародної стандартизації, стала ІЕС. Вона була створена ще в 1906 році і на первісному етапі до неї увійшли 13 країн світу. Основне завдання даної організації полягало в тому, що вона здійснювала стандартизацію у сфері електричних та суміжних технологій. На сьогоднішній день до складу ІЕС входять 89 країн-членів, з них – 62 дійсних та 27 асоційованих [210].

В структурі ІЕС головне місце посідає Рада, в якій представлено національні комітети окремих держав світу. В основі бюджету організації лежать внески держав-членів та прибутки від реалізації міжнародних стандартів. Технічна підсистема ІЕС складається з 204 технічних комітетів, та підкомітетів, а також 568 робочих груп, частина з яких розробляє міжнародні стандарти загальнотехнічного та міжгалузевого характеру, а інша – міжнародні стандарти на конкретні види продукції (побутова радіоелектронна апаратура, трансформатори, вироби електронної техніки тощо) [211].

Саме завдяки ІЕС на сьогоднішній день більшість електротехнічних виробів марковано спеціальними екологічними написами «eco-friendly» «climate neutral». Оскільки у процесі виготовлення електротехнічних та електронних виробів застосовується велика кількість потенційно небезпечних речовин, у тому числі таких, як ртуть, кадмій, свинець та ін., використання яких підлягає технічному регулюванню і реєстрації, а також ураховуючи сумарний вплив на екологію глобальної промисловості, ІЕС у 2004 році було створено технічний комітет 111 «Стандартизація екологічних

характеристик електротехнічних і електронних виробів і систем» (Environmental standardization for electrical and electronic products and systems).

До основних завдань даного комітету входять: 1) підготовка необхідних рекомендацій, основних та горизонтальних стандартів, включаючи технічні звіти, в екологічній галузі в тісній співпраці з технічними комітетами ІЕС, які залишаються автономними, хоча й такими, що здійснюють діяльність в тому числі щодо екологічних аспектів; 2) взаємодіяти з технічними комітетами щодо розробки екологічних вимог відносно продукції, щоб сприяти загальним технічним підходам та рішенням для подібних проблем і таким чином гарантувати послідовність стандартів ІЕС; 3) кооперуватися з АСЕА (Асоціацією європейських виробників автомобілів) та ТК 207 Міжнародної організації стандартизації (ISO); 4) контролювати тісно узгоджені регіональні дії щодо стандартизації у всьому світі, щоб стати центром обговорення відносно стандартизації і т. д. [212].

Електротехнічні пристрої протягом свого життєвого циклу здійснюють вплив на навколишнє середовище, починаючи від закупівлі сировини, виробництва виробів, розподілу, експлуатації, технічного обслуговування і закінчуючи повторним використанням та утилізацією компонентів, причому на кожному з цих етапів пристрій може перетинати національні кордони окремих держав. Враховуючи цей факт, у 2009 році технічний комітет ТЗ 111 опублікував стандарт ІЕС 62430 «Проектування електротехнічних і електронних виробів з урахуванням охорони екології» (Environmentally conscious design for electrical and electronic products). У цьому стандарті визначено основні принципи і процедури проектування екологічно орієнтованого дизайну (environmentally conscious design, ECD) як засобу зниження негативного впливу на навколишнє середовище.

ТЗ 111 опублікував також стандарт ІЕС 62474 «Декларація матеріалів для продукції електротехнічної промисловості» (Material Declaration for Products of and for the Electrotechnical Industry). Даний міжнародний стандарт служить меті гармонізації вимог на всьому ланцюгу поставок і підвищення

економічної ефективності. Його завдання – скорочення несприятливих впливів на оточуюче середовище продукції протягом усього її життєвого циклу. Даний стандарт є невід’ємною частиною існуючого процесу проектування. Він визначає вимоги та процедури, щоб інтегрувати екологічні аспекти в процеси проектування і розробки електричних та електронних приладів. Це забезпечує виконання низки вимог до процесу завершення робіт, що відображає зміст Керівництва ІЕС 114 та ISO/TR 14062. У даному стандарті визначені вимоги до обміну даними про склад продукції і вимоги до декларації матеріалів. Стандарт ІЕС 62474 встановлює вимоги до звітності щодо речовин і матеріалів, стандартизації протоколів, спрощення передачі та обробки даних. Даний міжнародний стандарт допомагає виробникам детально і узгоджено відстежувати та декларувати дані про склад виробів і вміст речовин обмеженого застосування. Він дозволяє гарантувати відповідність виробів вимогам законодавства, і тим самим сприяє розвитку торгівлі та зниженню потенційного негативного впливу на навколишнє середовище електротехнічних компонентів і пристроїв.

Суб’єктами застосування стандарту ІЕС 62474 є всі, хто проектує або розробляє електричні та електронні прилади, всі сторони в системі постачання, незалежно від організаційного типу, розміру, місцезосташування та складності. Існування цього екологічного стандарту не перешкоджає створенню в конкретних галузях власних, більш деталізованих стандартів чи рекомендацій. Однак застосування ІЕС 62474 є бажаним для гарантування послідовності в усьому електротехнічному секторі [213].

Ще однією організацією, яка є складовою організаційно-правової основи міжнародної екологічної стандартизації, є Міжнародна організація стандартизації (ISO).

Після завершення Другої світової війни виникла об’єктивна потреба в утворенні універсального загальносвітового багатопрофільного органу стандартизації. Так у 1946 році 25 країн під егідою ООН створили ISO, яка успішно діє і сьогодні [214]. ISO є всесвітньою федерацією національних

органів зі стандартизації, що налічує більше 170 членів. ISO є неурядовою організацією, а відтак розроблені нею стандарти не є обов'язковими. Але той факт, що стандарти розробляються згідно з потребами сучасності у всіх галузях, гарантує їх широке використання і визнання [78, с. 20-22].

Структура ISO складається із двох підсистем: керуючих та робочих органів. Керуючі органи включають Генеральна асамблея, Рада, Технічне керуюче бюро. В свою чергу, до робочих органів відносяться технічні комітети, підкомітети, робочі групи. В підпорядкуванні Ради ISO знаходиться низка комітетів: STACO (комітет із вивчення наукових принципів стандартизації), CASCO (комітет із підтвердження відповідності), COPOLCO (комітет із політики у сфері споживачів), DEVCO (комітет із допомоги країнам, що розвиваються), INFCO (комітет із питань інформації), ISONET (комітет інформаційної мережі), REMCO (комітет із стандартних зразків), а також ISO Online (інформаційна служба) [215, с. 154].

ISO має багатогранний підхід до задоволення потреб усіх зацікавлених сторін з бізнесу, промисловості, урядових та неурядових організацій, а також споживачів у сфері охорони довкілля, раціонального природокористування та екологічної безпеки. Дана організація розробляє стандарти, що допомагають організаціям займати активну позицію в управлінні екологічними аспектами: стандарти серії ISO 14000 «Системи екологічного управління» можуть бути впроваджені в організації будь-якого типу в державному або приватному секторі – від приватних компаній до органів державної влади чи комунальних підприємств. ISO допомагає розв'язувати проблеми зміни клімату завдяки стандартам у сфері обліку, верифікації та торгівлі парниковими газами, а також для розрахунку вуглецевого сліду продукції. Вона також розробляє нормативні документи, що сприяють об'єднанню ділових та екологічних цілей, заохочуючи включення екологічних аспектів у дизайн продукту. Міжнародна організація стандартизації пропонує широкий спектр стандартів для відбору проб та методів тестування для розв'язання конкретних екологічних проблем. На сьогодні розроблено близько 570

міжнародних стандартів для екологічного моніторингу стану об'єктів довкілля, таких як якість повітря, води та ґрунту, а також шум, випромінювання та контроль за транспортуванням небезпечних вантажів. ISO також співпрацює з урядами різних країн із метою створення методологічної бази для розробки екологічних нормативів [174, с. 14-15].

Розробка екологічних стандартів здійснюється в межах таких технічних комітетів Міжнародної організації стандартизації: ISO/TK 146 «Якість повітря», ISO/TK 147 «Якість води», ISO/TK 176 «Управління якістю і забезпечення якості», ISO/TK 190 «Якість ґрунтів», ISO/TK 207 «Управління навколишнім середовищем».

Саме економічне обґрунтування і законодавче утвердження норм у сфері охорони навколишнього природного середовища реалізовується ISO при розробці стандартів у сфері екології. Створення технічного комітету ISO/TK 207 «Управління навколишнім середовищем» стало початком великої роботи у сфері охорони довкілля. Проте екологічні питання не є новими для ISO, якими вона займалась у рамках ТК 43 «Акустика». У рамках ТК 207 створено робочі групи з питань: 1) дослідження викликів майбутнього; 2) комунікацій та зобов'язань; 3) дослідження споживачів; 4) вартісної оцінки впливу на навколишнє середовище; 5) розробки рекомендацій відносно визначення витрат та переваг заходів щодо охорони навколишнього середовища; 6) застосування архітектури 14001 до екологічних аспектів тематичного охоплення (екологічний менеджмент); 7) життєвого циклу продукції та ін.

Робочі групи розробляють, зокрема, такі питання: екологічні вимоги для включення їх до стандартів на продукцію, стандарти на форму та зміст документів з оцінки впливу на довкілля і т. д. [78, с. 20-22].

Каркас системи міжнародних екологічних стандартів, що розробляються ISO, формують стандарти серії ISO 14000. Саме їх запровадження у систему вітчизняних екологічних стандартів покладено Україною в основу національної політики у сфері екологічної стандартизації. У реалізації стандартів ISO серії 14000 на сьогодні добровільно беруть участь десятки

тисяч компаній світу. У сфері сертифікації систем екологічного менеджменту визначну роль грають такі країни як Китай, Італія, Великобританія, Японія, Іспанія, США та ін.

При цьому слід зазначити, що системне запровадження системи стандартів ISO 14000 в розвинених державах світу базується на вигідності виробництва екологічно чистої продукції за умови інтеграції екологічної політики підприємства в його загальну економічну політику.

Зокрема, показовою є інформація відносно розвитку «екологічної індустрії» як висококонкурентного сектора зовнішньої торгівлі Швеції. Зокрема, у 2003 році в ній працювало 528 компаній, що експортували продукцію екологічного призначення і які сформували динамічну експортну часту товарообміну держави з іншими країнами. Ця частка склала 1,6 % від загального експорту Швеції із середньорічними темпами у 8,4 %. [216, с. 126].

Основний досвід та напрацювання системи стандартів ISO 14000, які можуть бути активно втілюватися в Україні, полягають в тому, що система стандартів ISO 14000 орієнтована не на кількісні параметри (обсяг викидів, концентрацію речовин і т. ін.) і не на технології (вимога використовувати чи не використовувати визначені технології, вимога використовувати «найкращу доступну технологію»), а на систему екологічного менеджменту як основний їх предмет.

Типові положення цих стандартів полягають у тому, що в організації повинні бути введені і дотримані визначені процедури, підготовлені визначені документи, призначені відповідальні за окремі галузі екологічно значимої діяльності. Основний документ серії ISO 14001 не містить ніяких «абсолютних» вимог до впливу організації на навколишнє середовище, за винятком того, що організація в спеціальному документі повинна оголосити про своє прагнення відповідати національним стандартам. Такий характер стандартів обумовлений, з одного боку, тим, що ISO 14000 як міжнародні стандарти не повинні втручатися в сферу національних нормативів. З іншого

боку, попередником ISO є «організаційні» підходи до якості продукції (наприклад, концепція «усеосяжного менеджменту якості» (total quality management), згідно з якою ключем досягнення якості є вибудовування належної організаційної структури і розподіл відповідальності за якість продукції і послуг [171, с. 22-23].

Центральним стандартом серії ISO 14000 є стандарт ISO 14001:2015 «Системи екологічного управління. Вимоги та настанови щодо застосовування». Він покликаний замінити стандарт ISO 14001:2004 і розпочав свою дію в Україні з 01.07.2016 (водночас до 15.09.2018 продовжувала діяти попередня редакція стандарту).

В контексті аналізу системи міжнародних стандартів ISO 14000 та запровадження в Україні основних їх положень важливим є встановлення співвідношення між поняттями «екологічне управління» та «екологічний менеджмент».

У ст. 16 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» вказано, що «управління охороною навколишнього природного середовища полягає у здійсненні в цій галузі функцій спостереження, дослідження, стратегічної екологічної оцінки, оцінки впливу на довкілля, контролю, прогнозування, програмування, інформування та іншої виконавчо-розпорядчої діяльності» [4]. «Метою управління в галузі охорони навколишнього природного середовища є реалізація законодавства, контроль за додержанням вимог екологічної безпеки, забезпечення проведення ефективних і комплексних заходів щодо охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання природних ресурсів, досягнення узгодженості дій державних і громадських органів у галузі охорони навколишнього природного середовища» [4].

В контексті цитованої законодавчої норми Н.Р.Малишева розглядає екологічний менеджмент як більш вузьке поняття щодо екологічного управління, оскільки він здійснюється лише на рівні суб'єктів

господарювання, у той час як екологічне управління включає як діяльність суб'єктів господарювання, так і діяльність державних органів [11, с. 188].

Подібної думки дотримуються також М.Михайлова та О.Костенко, які зазначають, що у вітчизняній літературі, а також у перекладі документів ISO 14000 поняття «екологічний менеджмент» замінюється терміном «управління якістю навколишнього середовища», а в деяких випадках – «екологічне управління». Проте ці поняття не є тотожними. Зокрема, незважаючи на спільність мети та предмета регулювання, по своїй суті дані правові категорії відрізняються – якщо екологічне управління передбачає діяльність не лише економічних суб'єктів, а і державних органів, спрямовану на дотримання обов'язкових вимог природоохоронного законодавства, то екологічний менеджмент здійснюється виключно економічними суб'єктами і базується на добровільних заходах, в основу яких покладено заохочувальні стимули, а не адміністративно-командні інструменти [217, с. 183].

Загалом можна погодитися із вищевказаними позиціями науковців, оскільки у своїй основі вона базується на аналізі статті 16 Закону України «Про охорону навколишнього середовища». По суті у більшості перекладів міжнародних стандартів серії ISO 14000 простежується термінологічна плутанина, оскільки поняття екологічного менеджменту підміняється поняттям екологічного управління, хоча по своїй суті дані стандарти регулюють саме добровільні аспекти діяльності організацій, дотримання яких носить рекомендаційний характер. В свою чергу, обов'язкові до виконання вимоги містяться в актах законодавства окремих держав, таких, як, наприклад, регламенти та директиви ЄС. Враховуючи це, варто будувати систему вітчизняних стандартів на чіткій термінологічній основі, позбавленій такої плутанини, основою чого можуть та мають бути відповідні вітчизняні наукові напрацювання.

Всі стандарти серії ISO 14000 згруповані відповідно до так званої моделі Демінга – циклічно повторюваного процесу прийняття рішення, яке використовується в управлінні якістю: планування – дія – перевірка –

корегування (PDCA: Plan-Do-Check-Out). Плануванням є встановлення цілей та процесів, необхідних для досягнення цих цілей, планування робіт із досягнення цілей та задоволення споживача, планування виділення та розподілу необхідних ресурсів. Після виконання запланованих робіт настає стадія перевірки – збір інформації та контроль результату на основі ключових показників ефективності (KPI), який отримано в ході виконання процесу, виявлення та аналіз відхилень, встановлення причин відхилень. Під коригуванням у свою чергу необхідно розуміти вжиття заходів щодо усунення причин відхилень від запланованого результату, зміни у плануванні і розподілі ресурсів [218].

Зокрема, до категорії «Планування» входять такі міжнародні стандарти, як ISO 14001:2015 «Системи екологічного управління. Вимоги та настанови щодо застосовування», ISO 14004:2016 «Системи екологічного управління. Загальні настанови щодо запровадження» і т. д.

Розділ «Виконання» містить наступні стандарти: ISO 14040:2006 «Екологічне управління. Оцінювання життєвого циклу. Принципи та структура», ISO 14045:2012 «Екологічне управління. Оцінювання екологічної ефективності продуктивних систем. Принципи, вимоги та настанови» та ін.

Категорія «Перевірка» включає такі міжнародні стандарти, як ISO 14015:2001 «Екологічне керування. Екологічне оцінювання виробничих об'єктів та організацій», ISO 14031:2013 «Екологічне управління. Оцінювання екологічної дієвості. Настанови» і т. д.

До розділу «Коригування» включаються такі стандарти, як ISO 14020:2000 «Екологічні маркування та декларації. Загальні принципи», ISO 14021:2016 «Екологічні маркування та декларації. Екологічні самодекларації (екологічне маркування типу II)» та ін.

Іншим критерієм, за яким міжнародні стандарти, розроблені Міжнародною організацією стандартизації, класифікуються на групи, є предметний критерій. Наприклад, група стандартів 14010 визначає «принципи аудиту системи екологічного управління, серія 14040 визначає

методологію оцінювання життєвого циклу, яка може використовуватися при оцінюванні екологічних дій, пов'язаних із продукцією організації» [219]. Що ж стосується стандарту ISO 14001:2015 та похідної від нього лінійки стандартів, то вони безпосередньо встановлюють вимоги та настанови щодо створення та функціонування систем екологічного управління в організаціях.

Система стандартів ISO 14000 створена на основі стандартів ISO 9000. Лінійка ISO 9000 хоча й не регулює напряму питання охорони довкілля, але в стандартах цієї серії містяться вимоги, що сприяють покращенню стану навколишнього середовища. ISO є серією міжнародних стандартів, які включають вимоги до систем менеджменту якості організацій у цілому. Вони розроблені ТК 176 ISO і базуються на теорії загального менеджменту (TQM). Під час розробки системи стандартів ISO 9000 було використано британський стандарт BS 5750, розроблений Британським інститутом стандартів (BSI), який у свою чергу базувався на галузевих стандартах військово-промислового комплексу [220]. При цьому ISO 9000 має явну схожість із сімейством стандартів ISO 14000: і той, і інший відносяться до процесу виробництва продукції, а не до самої продукції; щодо відповідності обом сертифікація здійснюється третіми організаціями, а не Міжнародною організацією стандартизації. Так, стандарт ISO 14001:2015 успадкував велику кількість норм від стандарту ISO 9000, що став основою для структури ISO 14001:2015, відповідно вони обидва можуть запроваджуватися одночасно. Так само як ISO 9000, стандарти серії ISO 14000 можуть виступати як внутрішньоорганізаційним інструментом менеджменту, так і маркетинговим шляхом демонстрації екологічної відповідальності перед споживачами.

На сьогодні система стандартів ISO є основою здійснення стандартизації в Україні та повинна враховувати усі передові напрацювання системи стандартів ISO.

Цікавим із точки зору формування засад екологічної стандартизації в Україні може бути не лише вивчення міжнародного досвіду діяльності ISO, а

і вивчення досвіду окремих розвинених країн, наприклад, таких як Сполучені Штати Америки.

Так, у США діє складна, децентралізована і багатогранна система стандартизації. В Сполучених Штатах стандарти – основна, але не єдина форма технічного регулювання. Зокрема, у сфері охорони навколишнього середовища, поряд із стандартами, екологічні вимоги закріплюються в кодексах про будівництво будівель. У зв'язку з цим використовуються поняття «зелені стандарти» (green codes) і «зелене будівництво» (green construction, sustainable building).

Діють два типи стандартів: добровільні (Voluntary Consensus Standards) і обов'язкові (Mandatory Standards). В залежності від рівня затвердження, обов'язкові стандарти діляться на: національні (федеральні), стандарти окремих штатів, регіональні та муніципальні.

При цьому ключове значення мають федеральні природоохоронні стандарти, хоча природоохоронні стандарти штатів є невід'ємною частиною нормативно-технічного регулювання, спрямованого на підтримання належної якості навколишнього середовища. Більше того, в області екології особливо важливе практичне значення має принцип: обов'язкові федеральні стандарти закріплюють мінімум вимог до якості довкілля і потенційних джерел її погіршення, що дозволяє штатам закріплювати у своїх обов'язкових стандартах більш високі вимоги і нормативи.

Більшість діючих стандартів у США є добровільними. Їх загальна кількість – десятки тисяч. Ще більше так званих стандартів de-facto – тобто таких, що створені стихійно, в результаті широкого застосування. Не дивлячись на чіткий «правовий водорозділ», для системи екологічної стандартизації США характерно, що межі між добровільною і обов'язковою стандартизацією досить рухливі. Це проявляється перш за все в тому, що добровільні стандарти є, як правило, базою для прийняття обов'язкових екологічних стандартів.

Національним органом стандартизації у США є Американський інститут стандартизації (ANSI). В 2004 році у складі ANSI було утворено комітет, що займається розробкою національної стратегії в області стандартизації. Водночас у цілому система екологічної стандартизації у США є децентралізованою. Це проявляється у великій кількості державних органів, що затверджують обов'язкові стандарти. Але набагато більше організацій, що розробляють добровільні стандарти. В США цим займаються сотні переважно приватних організацій. Багато з національних стандартів США отримали статус міжнародних. Така децентралізація екологічної стандартизації за умови належного вивчення відповідного питання може бути частково запроваджені і в Україні.

2. Удосконалення екологічної стандартизації з урахуванням законодавства ЄС та приведенням законодавства України до стандартів ЄС.

Хоча міжнародні екологічні стандарти й відіграють дуже важливу роль у забезпеченні екологічної безпеки України, однак пріоритетного значення набуває саме адаптація національного законодавства до стандартів ЄС у сфері довкілля [221, с. 50]. Це обумовлюється тим, що Україна протягом тривалого часу докладає значних зусиль для набуття статусу рівноправного члена Європейського Союзу, що стало особливо помітним після офіційного отримання статусу країни-кандидата на вступ до ЄС 23 червня 2022 року [222, с. 5].

Охорона природи є тією сферою правовідносин, в якій повноваження щодо їх регулювання розподілені між ЄС та державами членами. В ЄС діє принцип, що у разі, коли законодавство ЄС не містить норм, які регулюють ті чи інші відносини у окремих сферах довкілля, держави-члени самостійно їх врегульовують. Основою такого врегулювання, поміж тим, є все ж законодавство ЄС, яке має верховенство перед законодавством окремих країн. ЄС є учасником багатьох міжнародних конвенцій, укладених Союзом відповідно до ст. 228 Договору про Європейське Співтовариство.

Система законодавства ЄС складається з чотирьох основних груп правових актів: директиви, рішення, регламенти, рекомендації та резолюції. Серед них основним видом акту є директиви, які зобов'язують країни-члени ЄС узгоджувати вітчизняні правові системи з цими директивами упродовж визначеного часового терміну. Директиви з питань навколишнього середовища охоплюють собою питання система інформації про стан довкілля; моніторинг рівнів забруднення та оцінка стану природного довкілля; стале, ефективне та екологічно безпечне виробництво та використання енергії; боротьба з локальним, регіональним і транскордонним забрудненням атмосферного повітря та води; захист лісів; зменшення обсягів, утилізація та безпечне знищення відходів; збереження біологічної розмаїтості, раціональне використання біологічних ресурсів та управління ними; глобальні кліматичні зміни; застосування економічних і фінансових важелів; екологічна освіта і виховання тощо.

Систему Директив ЄС у сфері охорони довкілля можна проаналізувати через укладену між Україною, з однієї сторони, та ЄС, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони Угоди про асоціацію від 27.06.2014, додаток XXX до якої містить зобов'язання України щодо наближення національного законодавства до законодавства ЄС у секторі «Охорона природи» та імплементувати у законодавство низку таких директив, а саме:

- Директиву № 2011/92/ЄС про оцінку впливу окремих державних і приватних проектів на навколишнє середовище (кодифікація);.
- Директиву № 2001/42/ЄС про оцінку впливу окремих планів та програм на навколишнє середовище;
- Директиву № 2003/4/ЄС про доступ громадськості до екологічної інформації та про скасування Директиви № 90/313/ЄЕС;
- Директиву № 2003/35/ЄС про забезпечення участі громадськості у підготовці окремих планів та програм, що стосуються навколишнього

середовища, та внесення змін і доповнень до Директив №№ 85/337/ЄС та 96/61/ЄС про участь громадськості та доступ до правосуддя:

- Директиву № 2008/50/ЄС про якість атмосферного повітря та чистіше повітря для Європи;

- Директиву № 2004/107/ЄС про миш'як, кадмій, ртуть, нікель і поліциклічні ароматичні вуглеводні у атмосферному повітрі:

- Директиву № 98/70/ЄС про якість бензину та дизельного палива та внесення змін і доповнень до Директиви № 93/12/ЄС, що доповнена Директивами №№ 2000/71/ЄК, 2003/17/ЄК та 2009/30/ЄК і Регламентом (ЄС) № 1882/2003;

- Директиву № 1999/32/ЄС про зменшення вмісту сірки у деяких видах рідкого палива та внесення змін і доповнень до Директиви № 93/12/ЄС зі змінами і доповненнями, внесеними Регламентом (ЄС) № 1882/2003 та Директивою № 2005/33/ЄС;

- Директиву № 94/63/ЄС про контроль викидів летючих органічних сполук (ЛОС), що виникають зі сховищ нафти та при її транспортуванні з терміналів до сервісних станцій зі змінами та доповненнями, внесеними Регламентом (ЄС) № 1882/2003 та багато інших [31; 223].

Екологічна стандартизація є надзвичайно важливим організаційно-правовим способом регулювання у сфері виробництва та є найбільш розробленим інструментом захисту навколишнього середовища в межах ЄС. Багато актів вторинного права ЄС присвячено саме екологічній стандартизації. У ЄС екологічні стандарти впливають на екологічну складову виробництва принаймні в декільком аспектах – по-перше, у зв'язку з тим, що в більшості випадків в процесі створення стандартів екологічним аспектам продукції приділяється вкрай мало уваги, а це призводить до того, що інновації можуть не відповідати чинним стандартам. Наявність стандартів вимагає обов'язкового врахування їх; по-друге, стандарти є засобом забезпечення відповідності вимогам законодавства ЄС, а це в низці випадків є дуже проблематичним, коли справа стосується екологічного законодавства.

Досвід ЄС свідчить, що держава не в змозі відслідковувати та оперативно реагувати на розвиток новітніх технологій та зміни в зовнішньому середовищі, а отже постійно буде відставати в розробці актуальних та сучасних стандартів. Як наслідок, в європейських країнах розробкою стандартів та наданням сертифікатів, що підтверджують відповідність якості продукції, займаються приватні структури. Конкуренція на ринку надання таких послуг є сприяє тому, що сертифікати, що видаються європейськими організаціями, мають високий рівень довіри, оскільки видання сертифікату на неякісну продукцію є дуже вагомим ударом по репутації установи, яка його видасть [224, с. 69]. З урахуванням того, що було сказано вище про стандартизацію в США, для нас очевидним є те, децентралізація у прийнятті екологічних стандартів стане одним з напрямків вдосконалення вітчизняного законодавства України про стандартизацію.

Одним з прикладів належної уваги до екологічної стандартизації у ЄС є історія створення єдиного екологічного стандарту, який би врегулював викиди різних забруднюючих атмосферу речовин під час експлуатації транспортних засобів. Створення такого стандарту розпочалося ще в 1950-і роки минулого століття та на сьогодні впродовж усього цього часу було реалізовано шість його редакцій. Як справедливо зазначає А.О.Зюзько, європейські екологічні стандарти встановлюють суворе обмеження на допустиму кількість викиду різних забруднюючих атмосферу речовин. Кожен новий «Euro» стандарт ще сильніше посилює ці обмеження, знижуючи інтенсивність забруднення навколишнього середовища [225]. На даний час європейські стандарти «Євро» є досить популярними у світі, а не лише в країнах ЄС.

Досить важливе положення, яке наявне в ЄС в аспекті екологічної стандартизації, є принцип «забруднювач платить». Згідно з цим принципом стандарти та штрафи є головними інструментами дій, доступних державним органам влади з метою уникнення забруднення. Стандарти включають:

– стандарти якості навколишнього середовища, що мають обов'язкову юридичну силу і встановлюють допустимі рівні забруднення, які не можна перевищувати [226, с. 88];

– стандарти товарів (продукції), що встановлюють рівні забруднювачів, які не можна перевищувати в складі товарів чи їх викидах, або визначають якості чи характеристики дизайну товарів, шляхи їх використання. Коли доцільно, стандарти продуктів включають особливості тестування, пакування, маркування продукції;

– стандарти для певного устаткування, яке іноді називають «стандартами процесу»: (а) «стандарти викидів»; (б) «стандарти дизайну устаткування»; (в) «операційні стандарти» [227, с. 18].

Не дивлячись на те, що цей принцип є міжнародним та закріпленим на міжнародному рівні [228, с. 66], саме у ЄС він набув, на наш погляд, визначного значення. ЄС та країни-члени у своєму національному законодавстві щодо охорони довкілля, найбільш повно застосовують принцип «забруднювач платить», а фізичні та юридичні особи, які відповідальні за забруднення, дійсно надають кошти на заходи, необхідні для уникнення чи зменшення забруднення.

Остаточна Директива ЄС про екологічну відповідальність у відношенні попередження та ліквідації шкоди навколишньому середовищу, набула чинності 30.04.2004 року. Основною засадою цієї Директиви є те, що оператор, чия діяльність стала причиною шкоди довкіллю або безпосередньої екологічної загрози, повинен бути притягнутий до фінансової відповідальності. Метою ж цієї Директиви є необхідність вжиття заходів і розробка методів мінімізації ризиків від екологічного збитку [229, с. 56-57].

Роль ЄС при застосуванні даного принципу – прослідкувати, за допомогою екологічних податків, штрафів, стандартів та (чи) системи судової екологічної відповідальності, щоб саме ті, хто забруднює навколишнє середовище, відшкодовували заподіяну шкоду. Принцип «забруднювач платить» повинен мотивувати зменшення шкідливого впливу

на навколишнє середовище та сприяти розробці технологій, спрямованих на зменшення техногенного навантаження на навколишнє середовище. Він може бути реалізований за допомогою затвердження екологічних стандартів. Підприємства-адресати екологічних стандартів повинні здійснювати інвестиції у виробничі процедури. Тим самим встановлюється, що заподіювач (забруднювач) дійсно платить [230, с. 519].

Як досліджували ми вище, цивільно-правова відповідальність за порушення законодавства у сфері екологічної стандартизації в Україні не є дієвою, через що на сучасному етапі надзвичайно важливим для України є перейняти відповідний позитивний досвід ЄС щодо притягнення винних осіб до майнової відповідальності.

3. Удосконалення екологічної стандартизації з урахуванням вітчизняного досвіду також варто визначити як один із шляхів удосконалення екологічної стандартизації в Україні. Сутність цього напрямку вбачаємо в необхідності кодифікації екологічного законодавства загалом та законодавства про екологічну стандартизації зокрема, про що частково було вже зазначено вище.

Кодифікація – це один зі способів систематизації законодавства, що полягає у створенні нового, вдосконаленого, об'єднаного загальним предметом правового регулювання нормативно-правового акта на основі старих нормативних актів шляхом часткової або значної зміни їхнього змісту [231, с. 44]. Як цілком обґрунтовано стверджує Н.М.Пархоменко, кодифікація – це важлива передумова забезпечення якості та ефективності правового регулювання суспільних відносин, усунення прогалин та протиріч у праві, зміцнення законності та правопорядку в суспільстві та в державі загалом, становлення та розвитку національної правової системи шляхом удосконалення законодавства, що є актуальною проблемою і потребує подальшої теоретико-методологічної розробки та практичної реалізації [232, с. 11]. Зауважимо, що таку розробку та практичну реалізацію варто робити з урахуванням специфіки галузевого законодавства.

А.В.Олійник слушно зауважує, що дедалі частіше в наукових дослідженнях виносяться на обговорення питання систематизації екологічного законодавства, його докорінного реформування. Результати такої трансформації упередметнюються в декількох основних варіантах висунутих концепцій: 1) перша стосується бачень перспектив у розробленні й прийнятті Екологічного кодексу, запровадження якого за переважаючою думкою матиме наслідки «суттєвого поліпшення загальнонаціональної правової системи охорони довкілля»; 2) другий підхід, розроблений А.П.Гетьманом, пов'язаний із доцільністю прийняття Кодексу законів України про довкілля [233, с. 138].

Таким чином, необхідність проведення кодифікації екологічного законодавства та прийняття Екологічного кодексу України (Кодексу законів України про довкілля) визнається провідними вітчизняними фахівцями у сфері екологічного права. Зокрема, наприклад, Ю.С.Шемшученко говорить, що необхідність розробки й прийняття Екологічного кодексу України зумовлена потребою подальшої систематизації екологічного законодавства, позбавлення його застарілих еколого-правових норм, усунення прогалин у законодавчому регулюванні охорони довкілля, забезпечення взаємоузгодженого врегулювання різних напрямів природоохоронної діяльності, упорядкування застосування еколого-правової термінології. Завданням цього акта є й забезпечення гармонізації екологічного законодавства з нормами міжнародно-правових документів [183, с. 24]. Безумовно, такі думки є обґрунтованими на науково-виваженими, повинні бути враховані при вирішенні питання про необхідність проведення кодифікації екологічного законодавства.

На наш погляд, не вдаючись в особливості відповідних підходів до кодифікації екологічного законодавства, прийняття чи то Екологічного кодексу чи то Кодексу законів України про довкілля, зауважимо, що у зв'язку з надзвичайно дискусійними питаннями стандартизації та її нормативного закріплення для нас більш важливим в аспекті екологічної стандартизації

говорити про кодифікацію як таку та її остаточний результат. І для цього можна було б застосувати один із запропонованих підходів. При цьому, вважаємо, що до розробки проекту відповідного Кодексу, як загалом, так і відповідного розділу, присвяченого екологічній стандартизації та нормуванню, повинні бути залучені визнані науковці у сфері екологічного права.

Отже, узагальнюючи наведене, наголосимо на необхідності подальшого вироблення комплексної науково обґрунтованої концепції підвищення ефективності екологічної стандартизації та нормування в Україні. Вважаємо, що з метою уніфікації екологічного законодавства та комплексного нормативно-правового регулювання екологічної сфери в Україні слід запровадити Екологічний кодекс України (Кодекс законів України про довкілля), в якому виділити окремий розділ «Екологічна стандартизація та нормування». В даному розділі має бути сформульовано поняття екологічної стандартизації та екологічного нормування, механізм їх реалізації, питання обов'язковості екологічних стандартів та засади юридичної відповідальності за порушення екологічних стандартів та нормативів. При цьому, слід погодитися з Х.М.Марич та С.О.Юринець, що ухвалення Екологічного кодексу України зумовить не лише оновлення й упорядкування екологічного законодавства, але і його реформування шляхом адаптації до ековимог ЄС та міжнародних екоугод, а також посилить системність і комплексність у регулюванні відповідних суспільних відносин [234, с. 231].

Висновки до розділу 2.

1. Організаційно-правовий механізм екологічної стандартизації складають сукупність суб'єктів, які здійснюють таку стандартизацію, їх функціональна сфера, а також взаємозв'язки між такими суб'єктами в процесі створення та організації функціонування системи екологічних

стандартів. Суб'єктами стандартизації є: 1) центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері стандартизації; 2) центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері стандартизації; 3) національний орган стандартизації; 4) технічні комітети стандартизації; 5) підприємства, установи та організації, що здійснюють стандартизацію.

2. Особливістю запровадженої організаційно-правової складової механізму екологічної стандартизації в Україні є розмежування управлінської функції у сфері стандартизації і технічної діяльності щодо розроблення, прийняття, перевірки, перегляду, скасування та відновлення дії національних стандартів. Внаслідок такого розмежування національним органом стандартизації, який виконує управлінські функції, визначено державне підприємство, яке є суб'єктом господарювання. За таких умов виникає низка питань щодо того, чи можливим є делегування функції публічного адміністрування у сфері екології суб'єкту господарювання, якими є ризики такого делегування державою своїх повноважень підприємству та як у випадку банкрутства це підприємство воно буде здійснювати функції національного органу стандартизації. Всі ці питання необхідно вирішити на рівні законодавства.

3. Проблемою правового статусу національного органу стандартизації є питання контролю за здійсненням ним стандартизації. Запропоновано надати Мінекономіки повноваження щодо здійснення державного нагляду (контролю) за діяльністю національного органу стандартизації в порядку і засобами, передбаченими Законом України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності».

4. Окремою науковою проблемою є співвідношення повноважень між національним органом стандартизації та технічними комітетами, яка обумовлюється існуванням корупційних ризиків та незацікавленості національного органу стандартизації у розвитку технічних комітетів внаслідок «конфлікту повноважень». Запропоновано передати окремі

повноваження національного органу стандартизації керівній раді цього органу або ж Міністерству економіки, довкілля та сільського господарства України.

5. Ключовими особливостями екологічних стандартів, створених підприємствами, установами та організаціями, є: а) їх застосування на добровільній основі; б) їх належність на праві власності таким підприємствам, установам та організаціям. Запровадження екологічних стандартів підприємствами, установами та організаціями виступає складовою екологічного менеджменту.

6. Змістовною основою та кінцевим результатом процесу національної екологічної стандартизації є система національних екологічних стандартів, які безпосередньо регулюють технічні, організаційні, процедурні аспекти, пов'язані із охороною навколишнього природного середовища та забезпеченням екологічної безпеки. Саме від ефективності побудови цієї системи безпосередньо залежить стан довкілля, а на її створення та функціонування спрямована вся діяльність у сфері екологічної стандартизації.

7. Запропоновано подати на розгляд ДП «УкрНДНЦ» пропозиції щодо розроблення технічним комітетом 82 «Охорона довкілля» проекту комплексного національного стандарту «Система охорони та захисту лісових ресурсів в Україні». Зазначений стандарт має містити: 1) оновлену екологічну та лісову термінологію; 2) основні засади системи публічного адміністрування у в лісовій сфері; 3) основні механізми раціонального та екологічно обґрунтованого ведення лісового господарства; 4) алгоритм визначення шкоди, завданої лісовому фонду з використанням спеціальних формул та коефіцієнтів, що максимально враховують якісні та кількісні показники лісових ресурсів; 5) передові способи боротьби зі спробами неправомірної експлуатації лісу; 6) показники площі лісових ділянок, кількості дерев, їх висоти та довжини, відстані між кронами дерев, ярусності

коріння, обсягу листяного покриву та інших характеризуючих даних, яким має відповідати лісовий фонд України.

8. В Україні існують землі (особливо в межах деяких населених пунктів), які густо вкриті деревною рослинністю і повнота цих насаджень складає показник, який із лісотехнічної точки зору дозволяє віднести їх до лісовкритих площ. В новому національному екологічному стандарті з питань охорони лісових ресурсів необхідно визначити як юридичні, так і технічні критерії, за якими відбувається віднесення певної території до земель лісового фонду.

9. Основою класифікації діючої в Україні системи стандартів є два критерії: історичний та функціональний. За історичним критерієм всі екологічні стандарти в Україні поділяються на два основних блоки: 1) стандарти радянської доби, які продовжують діяти в Україні (ГОСТ; ОСТ та прирівняні до них документи колишнього СРСР; республіканські стандарти УРСР) та 2) стандарти Української держави (ДСТУ; ГСТУ; СОУ і т. д.). За джерелом прийняття та правовим статусом екологічні стандарти поділяються на: 1) стандарти, прийняті спеціально уповноваженими органами зі стандартизації, масштаб дії яких має наскрізний та міжгалузевий характер; 2) галузеві нормативні документи, прийняті на рівні окремих центральних органів виконавчої влади, вимоги яких поширюються лише на певний вид однорідної продукції, процеси та методи виробництва в межах сфери діяльності таких органів.

10. Еколого-правова відповідальність є комплексним міжгалузевим інститутом екологічного права, оскільки охоплюється нормами різних галузей права та зберігає при цьому свою внутрішню єдність.

11. Юридичною відповідальністю за правопорушення у сфері екологічної стандартизації є застосування до правопорушника, який вчинив правопорушення у сфері екологічної стандартизації, передбачених юридичною нормою чи екологічними стандартами заходів державного,

службового примусу, що проявляються у формі позбавлень особистого, організаційного або майнового характеру.

12. Правова природи юридичної відповідальності у сфері екологічної стандартизації обумовлюється співвідношенням між правовими підставами встановлення юридичної відповідальності за екологічні правопорушення загалом та відповідальності у сфері екологічної стандартизації зокрема. Ці підстави між собою суттєво відрізняються, що обумовлюється особливістю регуляторів суспільних відносин у сфері екології. Правовими підставами встановлення юридичної відповідальності за екологічні правопорушення є як нормативно-правові акти та правові норми, так і екологічні стандарти, які хоча й частково перетинаються між собою, однак є автономними системами регулювання.

13. В національному правовому полі можна розрізняти юридичну відповідальність за порушення екологічних стандартів і відповідальність за порушення нормативно-правових актів. Окремі екологічні стандарти можуть бути складовою нормативної підстави притягнення до юридичної відповідальності. Така підстава є не основною (як норма права, що безпосередньо порушується), а субсидіарною (застосування якої є необхідним для деталізації кваліфікації правопорушення, оскільки норма права має відсилочний характер і є недостатньою для встановлення складу правопорушення).

14. В КУпАП відсутні будь-які санкції за скоєння правопорушень у процесі самої стандартизації, тобто під час розробки, прийняття, перевірки, перегляду та скасування національних стандартів. Фактично законодавець встановив адміністративну відповідальність лише за ті порушення, які вчиняються суб'єктами економіки в процесі здійснення господарської діяльності щодо відповідності продукції, робіт та послуг вимогам обов'язкових стандартів. Такий підхід є спрощеним, особливо щодо стандартів у галузі охорони навколишнього природного середовища.

15. Запропоновано включити до глави 13 КУпАП «Адміністративні правопорушення в галузі стандартизації, якості продукції, метрології та технічного регулювання» окрему статтю з назвою «Порушення порядку здійснення робіт із національної стандартизації» такого змісту: «Порушення посадовою особою національного органу стандартизації, фізичною особою - членом технічного комітету стандартизації, представником юридичної особи-члену технічного комітету стандартизації вимог чинного законодавства України у сфері стандартизації, - тягне за собою накладення штрафу від тридцяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян». Доцільним є надання повноважень щодо складення протоколів про адміністративні правопорушення у справах даної категорії уповноваженим працівникам Міністерства економіки, довкілля та сільського господарства України, а розгляд справ даної категорії віднести до підвідомчості районних, районних у містах, міських та міськрайонних судів.

16. Комплексними напрямками удосконалення екологічної стандартизації в Україні є: а) удосконалення екологічної стандартизації з урахуванням міжнародного досвіду окремих країн; б) удосконалення екологічної стандартизації, спрямованої на приведення законодавства України до стандартів ЄС; в) удосконалення екологічної стандартизації з урахуванням вітчизняного досвіду.

17. З урахуванням міжнародного досвіду та законодавства ЄС удосконалення екологічної стандартизації можливе шляхом проведення її децентралізації. Удосконалення екологічної стандартизації з урахуванням вітчизняного досвіду вбачається в необхідності кодифікації як екологічного законодавства загалом, так і законодавства про екологічну стандартизації зокрема.

ВИСНОВКИ

1. Екологічні стандарти є родовою категорією, що включає в себе три основні підсистеми (види): 1) стандарти в галузі забезпечення екологічної безпеки; 2) стандарти в галузі охорони навколишнього природного середовища; 3) стандарти в галузі використання природних ресурсів.

2. Ознаками екологічного стандарту є такі: 1) екологічний стандарт є нормативним документом; 2) екологічний стандарт заснований на консенсусі; 3) екологічний стандарт приймається лише визнаним органом; 4) екологічний стандарт зазвичай не є нормативно-правовим актом та не є обов'язковим для застосування. Екологічний стандарт є обов'язковим для застосування лише тоді, коли обов'язковість його застосування встановлена нормативно-правовими актами.

3. Під екологічним стандартом слід розуміти необов'язковий для виконання нормативний документ, який містить інформацію стосовно режиму використання й охорони природних ресурсів, вимог щодо запобігання забрудненню навколишнього природного середовища, методів контролю за станом навколишнього природного середовища, інших питань, пов'язаних з охороною навколишнього природного середовища та використанням і відтворенням природних ресурсів чи екологічної безпеки, є таким, що розроблений на основі консенсусу та затверджений уповноваженим органом, і встановлює призначені для загального і багаторазового використання інструкції, правила або характеристики, який, однак, стає обов'язковим для виконання у разі встановлення його обов'язковості нормативно-правовими актами, зокрема, коли посилання на нього містяться у відповідних технічних регламентах.

4. Екологічні стандарти можна поділити на види залежно від: 1) рівня суб'єкта стандартизації, який приймає екологічний стандарт на: а) національні екологічні стандарти, прийняті національним органом стандартизації та б) екологічні стандарти, прийняті підприємствами,

установами та організаціями, що здійснюють стандартизацію; 2) предмета регулювання екологічного стандарту на: а) стандарти в галузі охорони навколишнього природного середовища; б) стандарти в галузі забезпечення екологічної безпеки; в) стандарти в галузі використання природних ресурсів; 3) обов'язковості застосування екологічних стандартів на а) екологічні стандарти, які застосовуються на добровільній основі; б) екологічні стандарти, обов'язковість застосування яких встановлена нормативно-правовими актами.

5. Правильне розуміння правової природи екологічної стандартизації та надання визначення поняття екологічної стандартизації у правовому його вимірі потребує дослідження функціональної складової екологічної стандартизації, а саме мети її проведення та функцій, суб'єктів, принципів здійснення, розуміння стандартів як результатів стандартизації тощо.

6. Кінцевою метою екологічної стандартизації є охорона навколишнього природного середовища, раціональне використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки. Спеціальними функціями екологічної стандартизації слід вважати природоохоронну, антропозахисну, функцію відновлення (реконструкції) знищених чи пошкоджених об'єктів природи, керованого розвитку природи.

7. Екологічною стандартизацією у правовому її значенні є сукупність еколого-правових правовідносин, які регулюються нормами екологічного процесуального права, послідовно виникають між визначеними законодавством суб'єктами (центральною органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері стандартизації та реалізує її, національним органом стандартизації, технічними комітетами стандартизації, підприємствами, установами та організаціями) у зв'язку з їх діяльністю щодо установавання нормативних положень і спрямовані на досягнення оптимального ступеня впорядкованості об'єктів екологічного права.

8. Екологічна стандартизація є різновидом галузевого екологічного процесу, який за своїми характеристиками є неюрисдикційним юридичним процесом, різновидом нормотворчого екологічного процесуального провадження.

9. Принципами екологічної стандартизації є принципи стандартизації загалом з певною своєю специфікою. Не можна вважати принципом екологічної стандартизації доцільність та ефективність технологічних процесів для виробника. Основним та визначальним принципом екологічної стандартизації є пріоритет екологічного інтересу над економічним інтересом.

10. Особливістю законодавчого регулювання стандартизації в Україні в радянський період було функціонування трирівневої системи стандартів: 1) державні стандарти (ГОСТ), які були загальнообов'язковими на території всього СРСР; 2) галузеві стандарти на продукцію, що затверджувалися міністерствами і відомствами СРСР, які були головними по видах продукції, що випускається, і обов'язкові для підприємств, організацій і установ незалежно від їх відомчої підпорядкованості; 3) республіканські стандарти (РСТ УРСР), які розроблялися на продукцію республіканського і місцевого значення, якщо на цю продукцію були відсутні державні та галузеві стандарти або технічні умови міністерств і відомств, які є головними по видах продукції, що випускається.

11. Функції ключового законодавчого акту у сфері національної стандартизації у різні періоди незалежності України виконували такі акти: 1) Декрет КМУ «Про стандартизацію і сертифікацію» від 10.05.1993 – у період з початку незалежності України та до 2001 року. Державна система стандартизації, визначена цим Декретом, передбачала обов'язковість державних стандартів та була спрямована на забезпечення охорони навколишнього природного середовища; 2) Закон України «Про стандартизацію» від 17.05.2001 – у період з 2001 та до 2014 року. Цей Закон заклав основи сучасної організаційно-правової та функціональної моделі стандартизації; 3) Закон України «Про стандартизацію» від 05.06.2014 –

період з 2014 року та по даний час. Цей Закон заклав положення про добровільність стандартів та визначає необхідність поступової гармонізації національного законодавства відповідно до вимог законодавчої бази ЄС.

12. У період з 1991 року по 2019 рік правовідносини екологічної стандартизації безпосередньо врегульовувалися Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25.06.1991. Цей Закон передбачав в тих чи інших проявах положення про екологічну стандартизацію як явище та обов'язковість до застосування стандартів у галузі охорони навколишнього природного середовища. Подібні норми щодо обов'язкового характеру національних екологічних стандартів встановлювалися у цей період також й багатьма іншими законами України.

13. Основним способом запровадження національних екологічних стандартів у чинне законодавство на сьогодні є технічні регламенти. Однак, до завершення реформи технічної регламентації в Україні втілення в життя екологічних стандартів має відбуватися і через пряме посилення на обов'язковість державних та національних екологічних стандартів у інших нормативно-правових актах (в першу чергу, законах).

14. Існуюча модель взаємодії технічних регламентів та національних екологічних стандартів є недосконалою. За такої моделі мова йде не стільки про обов'язковість екологічних стандартів щодо охорони та безпеки навколишнього природного середовища як нормативних документів, скільки про обов'язковість екологічних вимог, прямо визначених у тексті відповідного технічного регламенту.

15. Правовідносини щодо екологічної стандартизації побічно регулюються також і іншим законодавством, насамперед, щодо технічного регулювання, наприклад тим, яке врегульовує відносини з обов'язкової сертифікації продукції та державного контролю та наглядом за додержанням вимог охорони навколишнього природного середовища.

16. Ієрархія доказовості щодо небезпечності нехарчової продукції в частині стандартів, визначена ч. 4 ст. 5 Закону України «Про загальну

безпе́чність нехарчово́ї продукції», має виглядати наступним чином: 1) регіональні стандарти щодо забезпечення безпе́чності продукції відпові́дно до міжнародних договорів України; 2) національні стандарти інших держав щодо забезпечення безпе́чності продукції, гармонізовані з відпові́дними європейськими та міжнародними стандартами відпові́дно до міжнародних договорів; 3) стандарти України щодо забезпечення безпе́чності продукції (крім національних, що гармонізовані з відпові́дними європейськими). З цією метою необхідно внести відпові́дні зміни до ч. 4 ст. 5 Закону України «Про загальну безпе́чність нехарчово́ї продукції».

17. Стандартизація є не єдиною ланкою системи технічного регулювання держави. Важливу роль у розумінні сутності екологічної стандартизації відіграє аналіз її ролі в системі технічного регулювання держави та співвідношенні з екологічною оцінкою відповідності, екологічною сертифікацією, здійсненням державного ринкового нагляду і контролю нехарчової продукції, метрологією, екологічним нормуванням.

18. Метрологія, стандартизація і сертифікація тісно взаємопов'язані між собою і представляють цілісний механізм технічного правового регулювання, об'єднаний спільними цілями та завданнями та спрямований на недопущення погіршення екологічної обстановки. Водночас кожен із цих видів діяльності відрізняється від інших з огляду на його мету, завдання, суб'єкти, об'єкти тощо.

19. Відмінними ознаками екологічних стандартів та нормативів є такі: 1) будь-який екологічний стандарт виступає документом, який має встановлену законом процедуру прийняття, розробляється і приймається визначеним колом суб'єктів. Норматив же сам по собі взагалі не є документом, а є граничним кількісним показником негативного антропогенного впливу на довкілля, в основі якого лежить вимірювання балансу екологічних і економічних інтересів людини; 2) при розробленні та затвердженні екологічних нормативів використання консенсусу, на відміну від екологічних стандартів, не передбачено; 3) екологічні стандарти та нормативи

відрізняються за своїм змістом та масштабом. Якщо стандарт охоплює певну сукупність правил, настанов і характеристик діяльності чи її результатів, то норматив є окремо взятим кількісним показником негативного антропогенного впливу на довкілля і за своєю функціональною природою є значно вужчим.

20. Організаційно-правовий механізм екологічної стандартизації складають сукупність суб'єктів, які здійснюють таку стандартизацію, їх функціональна сфера, а також взаємозв'язки між такими суб'єктами в процесі створення та організації функціонування системи екологічних стандартів. Суб'єктами стандартизації є: 1) центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері стандартизації; 2) центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері стандартизації; 3) національний орган стандартизації; 4) технічні комітети стандартизації; 5) підприємства, установи та організації, що здійснюють стандартизацію.

21. Особливістю запровадженої організаційно-правової складової механізму екологічної стандартизації в Україні є розмежування управлінської функції у сфері стандартизації і технічної діяльності щодо розроблення, прийняття, перевірки, перегляду, скасування та відновлення дії національних стандартів. Внаслідок такого розмежування національним органом стандартизації, який виконує управлінські функції, визначено державне підприємство, яке є суб'єктом господарювання. За таких умов виникає низка питань щодо того, чи можливим є делегування функції державного екологічного управління суб'єкту господарювання, якими є ризики такого делегування державою своїх повноважень підприємству та як у випадку банкрутства це підприємство воно буде здійснювати функції національного органу стандартизації. Всі ці питання необхідно вирішити на рівні законодавства.

22. Проблемою правового статусу національного органу стандартизації є питання контролю за здійсненням ним стандартизації. Запропоновано надати

Мінекономіки повноваження щодо здійснення державного нагляду (контролю) за діяльністю національного органу стандартизації в порядку і засобами, передбаченими Законом України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності».

23. Окремою науковою проблемою є співвідношення повноважень між національним органом стандартизації та технічними комітетами, яка обумовлюється існуванням корупційних ризиків та незацікавленості національного органу стандартизації у розвитку технічних комітетів внаслідок «конфлікту повноважень». Запропоновано передати окремі повноваження національного органу стандартизації керівній раді цього органу або ж Міністерству економіки, довкілля та сільського господарства України.

24. Ключовими особливостями екологічних стандартів, створених підприємствами, установами та організаціями, є: а) їх застосування на добровільній основі; б) їх належність на праві власності таким підприємствам, установам та організаціям. Запровадження екологічних стандартів підприємствами, установами та організаціями виступає складовою екологічного менеджменту.

25. Змістовною основою та кінцевим результатом процесу національної екологічної стандартизації є система національних екологічних стандартів, які безпосередньо регулюють технічні, організаційні, процедурні аспекти, пов'язані із охороною навколишнього природного середовища та забезпеченням екологічної безпеки. Саме від ефективності побудови цієї системи безпосередньо залежить стан довкілля, а на її створення та функціонування спрямована вся діяльність у сфері екологічної стандартизації.

26. Запропоновано подати на розгляд ДП «УкрНДНЦ» пропозиції щодо розроблення технічним комітетом 82 «Охорона довкілля» проекту комплексного національного стандарту «Система охорони та захисту лісових ресурсів в Україні». Зазначений стандарт має містити: 1) оновлену екологічну

та лісову термінологію; 2) основні засади системи управління в лісовій сфері; 3) основні механізми раціонального та екологічно обґрунтованого ведення лісового господарства; 4) алгоритм визначення шкоди, завданої лісовому фонду з використанням спеціальних формул та коефіцієнтів, що максимально враховують якісні та кількісні показники лісових ресурсів; 5) передові способи боротьби зі спробами неправомірної експлуатації лісу; 6) показники площі лісових ділянок, кількості дерев, їх висоти та довжини, відстані між кронами дерев, ярусності коріння, обсягу листяного покриву та інших характеризуючих даних, яким має відповідати лісовий фонд України.

27. В Україні існують землі (особливо в межах деяких населених пунктів), які густо вкриті деревною рослинністю і повнота цих насаджень складає показник, який із лісотехнічної точки зору дозволяє віднести їх до лісовкритих площ. В новому національному екологічному стандарті з питань охорони лісових ресурсів необхідно визначити як юридичні, так і технічні критерії, за якими відбувається віднесення певної території до земель лісового фонду.

28. Основою класифікації діючої в Україні системи стандартів є два критерії: історичний та функціональний. За історичним критерієм всі екологічні стандарти в Україні поділяються на два основних блоки: 1) стандарти радянської доби, які продовжують діяти в Україні (ГОСТ; ОСТ та прирівняні до них документи колишнього СРСР; республіканські стандарти УРСР) та 2) стандарти Української держави (ДСТУ; ГСТУ; СОУ і т. д.). За джерелом прийняття та правовим статусом екологічні стандарти поділяються на: 1) стандарти, прийняті спеціально уповноваженими органами зі стандартизації, масштаб дії яких має наскрізний та міжгалузевий характер; 2) галузеві нормативні документи, прийняті на рівні окремих центральних органів виконавчої влади, вимоги яких поширюються лише на певний вид однорідної продукції, процеси та методи виробництва в межах сфери діяльності таких органів.

29. Еколого-правова відповідальність є комплексним міжгалузевим правовим інститутом екологічного права, оскільки охоплюється нормами різних галузей права та зберігає при цьому свою внутрішню єдність.

30. Юридичною відповідальністю за правопорушення у сфері екологічної стандартизації є застосування до правопорушника, який вчинив правопорушення у сфері екологічної стандартизації, передбачених юридичною нормою чи екологічними стандартами заходів державного, службового примусу, що проявляються у формі позбавлень особистого, організаційного або майнового характеру.

31. Правова природа юридичної відповідальності у сфері екологічної стандартизації обумовлюється співвідношенням між правовими підставами встановлення юридичної відповідальності за екологічні правопорушення загалом та відповідальності у сфері екологічної стандартизації зокрема. Ці підстави між собою суттєво відрізняються, що обумовлюється особливістю регуляторів суспільних відносин у сфері екології. Правовими підставами встановлення юридичної відповідальності за екологічні правопорушення є як нормативно-правові акти та правові норми, так і екологічні стандарти, які хоча й частково перетинаються між собою, однак є автономними системами регулювання.

32. В національному правовому полі можна розрізняти юридичну відповідальність за порушення екологічних стандартів і відповідальність за порушення нормативно-правових актів. Окремі екологічні стандарти можуть бути складовою нормативної підстави притягнення до юридичної відповідальності. Така підстава є не основною (як норма права, що безпосередньо порушується), а субсидіарною (застосування якої є необхідним для деталізації кваліфікації правопорушення, оскільки норма права має відсилочний характер і є недостатньою для встановлення складу правопорушення).

33. В КУпАП відсутні будь-які санкції за скоєння правопорушень у процесі самої стандартизації, тобто під час розробки, прийняття, перевірки,

перегляду та скасування національних стандартів. Фактично законодавець встановив адміністративну відповідальність лише за ті порушення, які вчиняються суб'єктами економіки в процесі здійснення господарської діяльності щодо відповідності продукції, робіт та послуг вимогам обов'язкових стандартів. Такий підхід є спрощеним, особливо щодо стандартів у галузі охорони навколишнього природного середовища.

34. Комплексними напрямками удосконалення екологічної стандартизації в Україні є: а) удосконалення екологічної стандартизації з урахуванням міжнародного досвіду окремих країн; б) удосконалення екологічної стандартизації, спрямованої на приведення законодавства України до стандартів ЄС; в) удосконалення екологічної стандартизації з урахуванням вітчизняного досвіду.

35. З урахуванням міжнародного досвіду та законодавства ЄС удосконалення екологічної стандартизації можливе шляхом проведення її децентралізації. Удосконалення екологічної стандартизації з урахуванням вітчизняного досвіду вбачається в необхідності кодифікації як екологічного законодавства загалом, так і законодавства про екологічну стандартизації зокрема.

36. Сформовано такі пропозиції по вдосконаленню законодавства:

- доповнити ч.3 ст. 11 Закону України «Про технічні регламенти та оцінку відповідності» абзацем 3 такого змісту: «Посилання на національні стандарти в галузі охорони навколишнього природного середовища в технічних регламентах на продукцію, що може мати негативний вплив на стан довкілля, є обов'язковим. Відповідність продукції вимогам таких стандартів у галузі охорони навколишнього природного середовища надає презумпцію відповідності такої продукції, пов'язаних з нею процесів або методів виробництва чи інших об'єктів вимогам таких технічних регламентів»;

- доповнити статтю 8 Закону України «Про технічні регламенти і оцінку відповідності» частиною 5 такого змісту: «Переліки національних стандартів,

відповідність яким надає презумпцію відповідності продукції, пов'язаних з нею процесів або методів виробництва чи інших об'єктів вимогам технічних регламентів в частині вимог до охорони навколишнього природного середовища та екологічної безпеки, додатково підлягають погодженню з центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища та екологічної безпеки».

Запропоновано включити до глави 13 КУпАП «Адміністративні правопорушення в галузі стандартизації, якості продукції, метрології та технічного регулювання» окрему статтю з назвою «Порушення порядку здійснення робіт із національної стандартизації» такого змісту: «Порушення посадовою особою національного органу стандартизації, фізичною особою - членом технічного комітету стандартизації, представником юридичної особи - члену технічного комітету стандартизації вимог чинного законодавства України у сфері стандартизації, - тягне за собою накладення штрафу від тридцяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян». Доцільним є надання повноважень щодо складення протоколів про адміністративні правопорушення у справах даної категорії уповноваженим працівникам Міністерства економіки, довкілля та сільського господарства України, а розгляд справ даної категорії віднести до підвідомчості районних, районних у містах, міських та міськрайонних судів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Голінка І. Розвиток стандартизації на міжнародному, регіональному та національному рівнях. *Стандартизація, сертифікація, якість*. 2011. № 1. С.11–17.
2. Закон України «Про стандартизацію» від 05.06.2014 № 1315-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1315-18/ed20201202> (дата звернення: 20.01.2026).
3. Екологічне право : підручник / [А. П. Гетьман, Г. В. Анісімова, А. К. Соколова та ін.] ; за ред. А. П. Гетьмана. Харків : Право, 2021. 552 с
4. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25.06.1991 № 1264-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12/ed20210101#Text> (дата звернення: 20.01.2026).
5. Ладиженський В.М., Телюра Н.О. Конспект лекцій навчальної дисципліни «Екологічна стандартизація і сертифікація» (для студентів 5 курсу денної і заочної форм навчання освітньо-кваліфікаційного рівня спеціаліст, спеціальності 7.070801 (7.04010601) „Екологія та охорона навколишнього середовища”); Харк. нац. акад. міськ. госпва. Х.: ХНАМГ, 2011. 23 с.
6. Андрейцев В.І. Екологічне право: Курс лекцій в схемах: Навч. посібник для юрид. фак. вузів. К.: Вентурі, 1996. 208 с.
7. Земельное право Украины : учеб. пособие / под. ред. А. А. Погребного, И. И. Каракаша. К.: Истина, 2002. 417 с.
8. Коваленко Б.В. Юридична природа стандартів як джерел екологічного права: дис. ... кандидата юридичних наук 12.00.06. Національний університет біоресурсів і природокористування України. Київ, 2019. 220 с.

9. Декрет Кабінету Міністрів України «Про стандартизацію і сертифікацію» від 10.05.1993 № 46-93. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/46-93#Text> (дата звернення: 20.01.2026).
10. Малишева Н.Р., Єрофєєв М.І. Науково-практичний коментар до Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища». Харків: Право, 2017. 416 с.
11. Екологічне право України. Академічний курс: Підручник. Друге видання / за заг. ред. Ю.С.Шемшученка. К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2008. 720 с.
12. Правова охорона довкілля: сучасний стан та перспективи розвитку: монографія / А.П.Гетьман, А.К.Соколова, Г.В.Анісімова та ін.; за ред. А.П.Гетьмана. Х.: Право, 2014. 784 с.
13. Ільків Н.В. Екологізація як метод правового регулювання господарських відносин. *Економико-правовые исследования в XXI веке: Хозяйственный кодекс Украины в системе правового обеспечения экономики* (к 10-летию принятия): материалы Одиннадцатой науч.-практ. Конф. (Донецк, 4-12 февраля 2013 г.) / науч. ред. В.К.Мамутов; НАН Украины, Ин-т економико-правовых исследований. Донецк: Ноулидж, 2013. С. 113-115.
14. Ільєнко Р.Ю. Екологія для всіх. Словник-довідник: Вид. 2-ге, стереотипне. Київ: Центр навчальної літератури, 2006. 156 с.
15. Беляков М.С. Екологічний стандарт: поняття, ознаки та види. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 9. С. 505-510
16. Барбашова Н.В. Екологічне право України: навч. посіб. Для студ. фаху «Правознавство». Донецьк: Апекс, 2003. 319 с.
17. Сивицький В. С. Поняття екологічної безпеки: до питання теоретичного обґрунтування. *Держава та регіони*. Серія: Право. 2022. № 4. С. 275–279
18. Андрейцев В.І. Право екологічної безпеки: навч. та наук.-практ. посіб. К.: Знання-Прес, 2002. 332 с.

19. Закон України «Про інформацію» від 02.10.1992 № 2657-XII.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> (дата звернення: 20.01.2026).
20. Закон України «Про стандартизацію» від 17.05.2001 № 2408-III.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2408-14#Text> (дата звернення: 20.01.2026).
21. Закон України «Про правотворчу діяльність» від 24.08.2023 № 3354-IX.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text> (дата звернення: 20.01.2026).
22. Закон України «Про охорону праці» від 14.10.1992 № 2694-XII.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12#Text> (дата звернення: 20.01.2026).
23. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про стандартизацію» від 20.09.2019 № 124-IX.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124-20#Text> (дата звернення: 20.01.2026).
24. Закон України «Про енергозбереження» 01.07.1994 № 74/94-ВР.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/74/94-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 20.01.2026).
25. Закон України «Про будівельні норми» від 05.11.2009 № 1704-VI.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1704-17#Text> (дата звернення: 20.01.2026).
26. Герц А.А. Екологічне право України: навч.-метод. посіб./ уклад. А.А.Герц. Х.: Право, 2015. 280 с.
27. Бондар Л.О. Законодавчі основи стандартизації та нормування у царині охорони довкілля. Правове регулювання екологічної стандартизації та сертифікації. URL: <http://ecopravo.host-ua.org.ua/nauk/uprav/ekonorm.htm> (дата звернення: 20.01.2026).
28. Гвоздик П.О. Джерела екологічного права України: монографія / відп. ред. Н.Р.Малишева. К.: Алерта, 2012. 304 с.

29. Закон України «Про ратифікацію Протоколу про вступ України до Світової організації торгівлі» від 10.04.2008 № 250-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/250-17#Text> (дата звернення: 20.01.2026).
30. Олещенко І.В. Правове забезпечення охорони довкілля суб'єктами господарювання: дис.. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук. Київ. Інститут держави і права ім. В.М.Корецького НАН України. 2017. 232 с.
31. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами з іншої сторони від 27.06.2014. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 20.01.2026).
32. Маленко Я.В., Ворошилова Н.В., Кобрюшко О.О., Перерва В.В. Загальна екологія: навчальний посібник. Кривий Ріг: КДПУ, 2023. 231 с.
33. Артем'єв С.Р. Екологічні аспекти промислової безпеки: курс лекцій. Для здобувачів вищої освіти, які навчаються за першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти за освітньо-професійною програмою «Охорона праці». НУЦЗУ, 2023. 154 с.
34. Закон України «Про технічні регламенти та оцінку відповідності» від 15.01.2015 № 124-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124-19#Text> (дата звернення: 20.01.2026).
35. ДСТУ-Н 1.3.:2015 «Технічні умови України. Настанови щодо розробляння». URL: https://www.ksv.biz.ua/GOST/DSTY/dstu_n_1-3-2015.pdf (дата звернення: 20.01.2026).
36. Постанова Ради Міністрів Української РСР «Про організацію роботи по стандартизації в Українській РСР» від 04.02.1985 № 49. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/49-85-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.01.2026).
37. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 20.01.2026).

38. Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі «Про затвердження Порядку розроблення національних класифікаторів» від 11.01.2018 № 17. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0124-18#Text> (дата звернення: 20.01.2026).
39. Управление качеством продукции: справочник / ред. : В. В. Бойцов, А. В. Гличев. М. : Изд-во стандартов, 1985. 463 с.
40. Нагребельний В.П., Наумов В.Л. Стандартизація // Юридична енциклопедія: в 6 т. / [редкол. : Ю.С. Шемшученко (голова ред.,) та ін.] К. : «Укр. Енцикл.», Т. 5 : П–С. 2003. С. 616.
41. Зільник Н.М. Стандартизація як ефективний правовий засіб забезпечення якості продукції, товарів, робіт та послуг. *Розвиток правової системи в умовах сьогодення*: міжнар. наук.-практ. конф. (Донецьк, 16–17 лютого 2013 р.). Донецьк: Східноукраїнська наукова юридична організація, 2013. С. 87–88
42. Екологічне право України: Підручник для студентів юрид. вищ. навч. закладів / А. П. Гетьман, М. В. Шульга, В. К. Попов та ін.; За ред. А. П. Гетьмана та М. В. Шульги. Х.: Право, 2005. 384 с.
43. Мусієнко М.М., Серебряков В.В., Брайон О.В. Екологія. Тлумачний словник. К. Либідь, 2004. 376 с.
44. Екологічне право України. Академічний курс: Підручник / За заг. ред. Ю. С. Шемшученка. К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2005. 848 с.
45. Краснова М. В., Краснова Ю.А. Екологічне право України. Загальна частина : підручник. К.: ВПЦ "Київський університет", 2021. 190 с.
46. ISO/IEC Guide 2:2004 Edition:8. URL: http://www.iso.org/iso/iecguide_2_2004.pdf (дата звернення: 20.01.2026).
47. Салухіна Н.Г., Язвінська О.М. Стандартизація та сертифікація товарів і послуг. URL: <http://pidruchniki.ws/12080623/tovaroznavstvo/osnovna-terminologiya-standartizatsiyi> (дата звернення: 20.01.2026).

48. Екологічне право України: підруч. для студ. вищих навч. закладів / за ред. Каракаша І.І. Одеса : Фенікс, 2012. 788 с.
49. Національна стандартизація. Основні положення : ДСТУ 1.0:2003. [Чинний від 2003-07-01]. К. : Держспоживстандарт України, 2003. 22 с.
50. Заморська Л.І. Функції права: змістовно-теоретичний аналіз. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2015. Вип. 6. С. 3-9.
51. Клименко М.О., Скрипчук П.М. Метрологія, стандартизація і сертифікація в екології : підручник: Видавничий центр «Академія», 2006. 368 с.
52. Олещенко І.В. Актуальні проблеми правового регулювання екологічної стандартизації та сертифікації в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2016. № 3. С. 312-318.
53. Легенченко М.О. Поняття охорони і захисту права та їх співвідношення. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. Т. 1. Вип. 6-1. С. 169-172.
54. Стефанчук Р.О. Цивільне право України : [навч. посібн.]. К. : Прецедент, 2005 URL: <http://ukrlibrary.com.ua/books/20/5/index.html> (дата звернення: 20.01.2026).
55. Рабінович П.М. Права людини і громадянина у Конституції України (до інтерпретації вихідних конституційних положень). Х., 1997. 63 с.
56. Мандриченко Ж.В. Цінності та функції адміністративного права: теоретичні підходи до визначення взаємозв'язку. *Правова позиція*. 2024. №2. С. 25-28
57. Макеева О.М. Інформаційна функція права та її вплив на правову культуру суспільства. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2015. № 3. С. 47-51.
58. Батан Ю.Д. Превентивний механізм сучасного права : дис.. ... канд.. юрид наук : 12.00.01. Одеса, 2021. 267 с.

59. Чорнобай О.Л. Комунікативна функція права: інформаційно-орієнтаційний вимір. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 496-507.
60. Коваленко А.А. Класифікація функцій права: історія питання. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету* : серія: Право. 2019. Т. 1. Вип. 55. С. 32–35.
61. Теория юридического процесса / Под общ. ред. В. М. Горшенева. Харьков: Вища школа, Изд-во при Харьк. ун-те, 1985. 192 с.
62. Миколенко О.І. Теорія адміністративного процедурного права: монографія. Харків: Бурун Книга, 2010. 336 с.
63. Бевзенко В. М. Адміністративні суди України: навч. посіб. Київ: Алерта; КНТ, 2006. 271 с.
64. Бандурка О. М., Тищенко М. М. Адміністративний процес: підручник. Київ: Літера ЛТД, 2002. 286 с.
65. Скакун О. Ф. Юридична деонтологія: підручник / пер. з рос. Харків: Еспада, 2008. 400 с.
66. Колодій А. М. Принципи права України: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 1998. 208 с.
67. Гусарев С.Д., Тихомиров О.Д. Юридична деонтологія (Основи юридичної діяльності). К.: Знання, 2006. 487 с.
68. Братель С. Г. Природа та особливості адміністративних процедур. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2014. №2. С. 99-103
69. Юридичні терміни : тлумачний словник / [В. Г. Гончаренко, П. П. Андрушко, Т. П. Базова та ін.]; за ред. В.Г. Гончаренка. К.: Либідь, 2003. 320 с
70. Юридична енциклопедія / ред. Ю. С. Шемшученко [та ін.] ; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. К. : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2003. Т. 5. 736 с.
71. Гетьман А.П. Процессуальные нормы и отношения в экологическом праве. Харьков, 1994. 134 с.

72. Чуб А.В., Паризький І.В., Шнипко О.С. Окремі аспекти правового механізму екологічної стандартизації в Україні. Академічні візії. 2026. №54. <https://doi.org/10.66556/2786-586X.54.chub-a>
73. Беляков М.С. Правова природа екологічної стандартизації в Україні. *Право і суспільство*. 2023. № 5. С. 468-476.
74. Фатхутдінова О. В. Теоретико-правові проблеми юридичного процесу: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2000. 16 с.
75. Колпаков В. К., Кузьменко О. В. Адміністративне право України: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2003. 544 с.
76. Словник іншомовних слів; за ред. О. С. Мельничук. К.: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1974. 775 с.
77. Старчук О.В. Щодо поняття принципів права. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 2. С.40-43
78. Хільчевський В.К., Забокрицька М.Р., Кравчинський Р.Л. Екологічна стандартизація та запобігання впливу відходів на довкілля : навч. посібник. К. : ВПЦ "Київський університет", 2016. 192 с.
79. Третяк А.М., Другак В.М., Колганова І.Г. Стандартизація та нормування у землеустрої : навч. посіб. К. : Агроосвіта, 2013. 224 с.
80. Беляков М.С. Принципи екологічної стандартизації. *The VI International scientific and practical conference «Scientific trends in the development of modern technologies and inventions»*, October 06-08, 2025, Prague, Czech Republic, 165 p. С. 43-44.
81. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку зі скороченням кількості документів дозвільного характеру» від 09.04.2014 №1193-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1193-18#Text> (дата звернення: 20.01.2026).
82. Беляков М.С. Законодавче регулювання екологічної стандартизації в Україні. *Державне регулювання суспільних відносин: розвиток законодавства та проблеми правозастосування*: Міжнародна

науково-практична конференція, м.Київ, 14-15 липня 2017 р. К.: Центр правових наукових досліджень, 2017. 112 с. С.47-49.

83. Закон України «Про стандарти, технічні регламенти та процедури оцінки відповідності» від 01.12.2005 № 3164-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3164-15/ed20051201#Text> (дата звернення: 20.01.2026).

84. Закон України «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку» від 08.02.1995 № 39/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/39/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 20.01.2026).

85. Закон України «Про відходи» від 05.03.1998 № 187/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/187/98-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 20.01.2026).

86. Закон України «Про перевезення небезпечних вантажів» від 06.04.2000 № 1644-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-14#Text> (дата звернення: 20.01.2026).

87. Закон України «Про охорону атмосферного повітря» від 16.10.1992 №2707-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2707-12#Text> (дата звернення: 20.01.2026).

88. Закон України «Про поводження з радіоактивними відходами» від 30.06.1995 № 255/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/255/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 20.01.2026).

89. Закон України «Про видобування і переробку уранових руд» від 19.11.1997 № 645/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/645/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 20.01.2026).

90. Закон України «Про питну воду та питне водопостачання» від 10.01.2002 № 2918-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2918-14#Text> (дата звернення: 20.01.2026).

91. Закон України «Про рибу, інші водні живі ресурси та харчову продукцію з них» від 06.02.2003 № 486-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/486-15#Text> (дата звернення: 20.01.2026).
92. Закон України «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів» від 08.07.2011 №3677-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3677-17#Text> (дата звернення: 20.01.2026).
93. Закон України «Про альтернативні джерела енергії» від 20.02.2003 №555-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555-15#Text> (дата звернення: 20.01.2026).
94. Закон України «Про землеустрій» від 22.05.2003 № 858-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/858-15#Text> (дата звернення: 20.01.2026).
95. Закон України «Про охорону земель» від 19.06.2003 № 962-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-15#Text> (дата звернення: 20.01.2026).
96. Закон України «Про державний контроль за використанням та охороною земель» від 19.06.2003 №963-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/963-15#Text> (дата звернення: 20.01.2026).
97. Закон України «Про оренду землі» від 06.10.1998 № 161-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161-14#Text> (дата звернення: 20.01.2026).
98. Закон України «Про туризм» від 15.09.1995 № 324/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 20.01.2026).
99. Закон України «Про державну експертизу землепорядної документації» від 17.06.2004 № 1808-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1808-15#Text> (дата звернення: 20.01.2026).
100. Закон України «Про екологічний аудит» від 24.06.2004 № 1862-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1862-15#Text> (дата звернення: 20.01.2026).

101. Закон України «Про благоустрій населених пунктів» від 06.09.2005 № 2807-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2807-15#Text> (дата звернення: 20.01.2026).

102. Закон України «Про хімічні джерела струму» від 23.02.2006 № 3503-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3503-15#Text> (дата звернення: 20.01.2026).

103. Закон України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів» від 31.05.2007 №1103-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1103-16#Text> (дата звернення: 20.01.2026).

104. Закон України «Про газ (метан) вугільних родовищ» від 21.05.2009 №1392-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-17#Text> (дата звернення: 20.01.2026).

105. Закон України «Про регулювання містобудівної діяльності» від 17.02.2011 № 3038-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17#Text> (дата звернення: 20.01.2026).

106. Закон України «Про основи містобудування» від 16.11.1992 № 2780-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2780-12#Text> (дата звернення: 20.01.2026).

107. Закон України «Про пестициди і агрохімікати» від 02.03.1995 № 86/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/86/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 20.01.2026).

108. Кодекс України про надра від 27.07.1994 № 132/94-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/132/94-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 20.01.2026).

109. Водний кодекс України від 06.06.1995 № 213/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 20.01.2026).

110. Земельний кодекс України від 25.10.2001 № 2768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text> (дата звернення: 20.01.2026).

111. Кодекс цивільного захисту України від 02.10.2012 № 5403-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text> (дата звернення: 20.01.2026).

112. Пояснювальна записка до проекту Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України "Про стандартизацію" № 1068 від 29.08.2019. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66304 (дата звернення: 20.01.2026).

113. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Технічного регламенту обмеження використання деяких небезпечних речовин в електричному та електронному обладнанні» від 10.03.2017 р. № 139. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/139-2017-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.01.2026).

114. Наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України «Про затвердження Переліку національних стандартів для цілей застосування Технічного регламенту обмеження використання деяких небезпечних речовин в електричному та електронному обладнанні, сформованого на основі Рішення з імплементації Комісії (ЄС) 2020/659» від 15.05.2020 18.01.2021 № 84 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0084915-21#Text> (дата звернення: 20.01.2026).

115. Постанова Кабінету Міністрів України «Про визначення сфер діяльності, в яких центральні органи виконавчої влади та Служба безпеки України здійснюють функції технічного регулювання» від 16.12.2015 №1057. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.01.2026).

116. Беляков М.С. Національні екологічні стандарти та технічні регламенти: проблеми співвідношення. *Права людини та публічне врядування*: матеріали VIII Міжнародного правничого форуму, м. Чернівці, 30 травня 2025 р. Львів – Торунь: Liha-Pres, 2025. 524 с. С. 520-523.

117. Айварас Абромавичус: Ми переходимо від старої системи з обов'язковими ГОСТами до європейської моделі технічного регулювання. URL: [http:// me.gov.ua/News/Print?lang=uk-UA&id=5529963b-8b75-43c5-8117-7b6a0bed3722](http://me.gov.ua/News/Print?lang=uk-UA&id=5529963b-8b75-43c5-8117-7b6a0bed3722) (дата звернення: 20.01.2026).

118. Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України «Про визнання такими, що втратили чинність, деяких наказів» від 26.01.2018 № 93. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0194-18#Text> (дата звернення: 20.01.2026).

119. Наказ Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики «Про затвердження Переліку продукції, що підлягає обов'язковій сертифікації в Україні» від 01.02.2005 № 93. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0466-05#Text> (дата звернення: 20.01.2026).

120. В Україні скасовується система сертифікації УкрСЕПРО. URL: <http://khcsm.org.ua/news/v-ukrajini-skasovujetsja--sistema-sertifikatsiji-ukrsepro> (дата звернення: 20.01.2026).

121. Закон України «Про акредитацію органів з оцінки відповідності» від 17.05.2001 № 2407-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2407-14#Text> (дата звернення: 20.01.2026).

122. Закон України «Про загальну безпечність нехарчової продукції» від 02.12.2010 № 2736-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2736-17#Text>

123. Закон України «Про державний ринковий нагляд і контроль нехарчової продукції» від 02.12.2010 №2735-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2735-17#Text> (дата звернення: 20.01.2026).

124. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку видів продукції, щодо яких органи державного ринкового нагляду здійснюють державний ринковий нагляд» від 28.12.2016 № 1069. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1069-2016-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.01.2026).

125. Закон України «Про міжнародні договори України» від 29.06.2004 №1906-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#Text> (дата звернення: 20.01.2026).

126. Декрет Кабінету Міністрів України «Про державний нагляд за додержанням стандартів, норм і правил та відповідальність за їх порушення» від 08.04.1993 № 30-93. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/30-93#Text> (дата звернення: 20.01.2026).

127. Сопільник Л.І., Єсімов С.С., Ковалів М.В. Правова природа технічного регулювання. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. Том 23 (2019). Серія Економічна. Серія Юридична С.189-194.

128. Закон України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності» від 06.09.2005 № 2806-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2806-15#Text> (дата звернення: 20.01.2026).

129. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження модулів оцінки відповідності, які використовуються для розроблення процедур оцінки відповідності, та правил використання модулів оцінки відповідності» від 13.01.2016 № 95. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/95-2016-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.01.2026).

130. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Правил розроблення проектів технічних регламентів, що затверджуються Кабінетом Міністрів України, на основі актів законодавства Європейського Союзу» від 18.06.2012 № 708. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/708-2012-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.01.2026).

131. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Технічного регламенту з екологічного маркування» від 18.05.2011 № 529. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/529-2011-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.01.2026).

132. Екологічна сертифікація та маркування: метод. вказівки до самостійної роботи студентів з курсу «Основи сертифікації» для студентів

спеціальності 7.000001, 8.000001 «Якість, стандартизація та сертифікація»/ уклад.: Р.І.Бойцар, Л.І.Сопільник, В.І.Степник. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2010. 36 с.

133. Зільник Н.М. До питання про екологічну сертифікацію як функцію державного управління. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка».* Юридичні науки. 2016. № 845. С. 263-270.

134. Закон України «Про метрологію та метрологічну діяльність» від 05.06.2014 № 1314-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1314-18#Text> (дата звернення: 20.01.2026).

135. Клименко М.О., Скрипчук П.М. Метрологія, стандартизація і сертифікація в екології: Підручник. К.: Видавничий центр «Академія» (Альма-матер), 2006. 368 с. .

136. Бобровський А.Л. Екологічна оцінка та екологічна експертиза: Підручник для студ. вищих навч. закладів. Рівне: О.Зень, 2015. 527 с.

137. Екологічне право України. Загальна частина: навч. посіб.: за ред. В.І.Курила / В.В.Курзова, А.І.Берlach, В.І.Курило та ін. К.: Алерта, 2015. 620 с.

138. Краснова Ю.А. Правове регулювання екологічної безпеки в Україні: монографія. К.: Алерта, 2013. 304 с.

139. Емец Г. В. Экспертиза природоохранных норм. *Нормирование антропогенных нагрузок.* Тезисы докладов Всесоюзного совещания «Устойчивость и изменчивость геосистем как научная основа нормирования антропогенных нагрузок». М., 1988. С.20-22.

140. Петров В. В. Экология и право. М.: Юрид. лит., 1981. 224 с.

141. Мірошніченко А.М. Нормування як засіб правового регулювання земельних відносин : дис... канд. юрид. наук: 12.00.06; Київський національний ун-т ім. Т.Г.Шевченка. К., 2004. 206 с.

142. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 20.01.2026).

143. Наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України «Про затвердження Нормативів екологічної безпеки водних об'єктів, що використовуються для потреб рибного господарства, щодо гранично допустимих концентрацій органічних та мінеральних речовин у морських та прісних водах (біохімічного споживання кисню (БСК-5), хімічного споживання кисню (ХСК), завислих речовин та амонійного азоту)» від 30.07.2012 № 471. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1369-12#Text> (дата звернення: 20.01.2026).

144. Постанова Кабінету Міністрів України «Про Порядок розроблення та затвердження нормативів екологічної безпеки атмосферного повітря» від 13.03.2002 № 299. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/299-2002-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.01.2026).

145. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку розроблення та затвердження нормативів граничнодопустимих викидів забруднюючих речовин із стаціонарних джерел» від 28.12.2001 № 1780. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1780-2001-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.01.2026).

146. Постанова Кабінету Міністрів України «Про Порядок розроблення і затвердження нормативів гранично допустимого скидання забруднюючих речовин та перелік забруднюючих речовин, скидання яких нормується» від 11.09.1996 № 1100. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1100-96-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.01.2026).

147. Беляков М.С Екологічна стандартизація та нормування в Україні. *Правова держава*. Випуск 27. 2016. С.512-520.

148. Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання Міністерства економіки, довкілля та сільського господарства» від 21 липня 2025 р. № 903. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/903-2025-%D0%BF> (дата звернення: 20.01.2026).

149. Постанова Кабінету Міністрів України «Про організацію роботи, спрямовану на створення державних систем стандартизації, метрології та сертифікації» від 25.05.1992 № 269. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/269-92-%D0%BF> (дата звернення: 20.01.2026).

150. Указ Президента України від 24.05.1996 № 375/96 «Про Положення про Державний комітет України по стандартизації, метрології та сертифікації». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/375/96> (дата звернення: 20.01.2026).

151. Указ Президента України від 26.07.2000 № 926/2000 «Про Державний комітет стандартизації, метрології та сертифікації України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/926/2000> (дата звернення: 20.01.2026).

152. Указ Президента України від 18.03.2003 № 225/2003 «Питання Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/225/2003#Text> (дата звернення: 20.01.2026).

153. Указ Президента України від 09.12.2010 № 1085/2010 «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1085/2010> (дата звернення: 20.01.2026).

154. Указ Президента України від 31.05.2011 № 634/2011 «Про Міністерство економічного розвитку і торгівлі України» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/634/2011> (дата звернення: 20.01.2026).

155. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 26.11.2014 № 1163 «Про визначення державного підприємства, яке виконує функції національного органу стандартизації». URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163-2014-%D1%80> (дата звернення: 20.01.2026).

156. Постанова Кабінету Міністрів України «Про утворення Українського науково-дослідного і навчального центру проблем

стандартизації, сертифікації та якості» від 21 серпня 2003 року № 1337. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1337-2003-%D0%BF> (дата звернення: 20.01.2026).

157. Екологічне управління: Підручник / В.Я.Шевчук, Ю.М.Саталкін, Г.О.Білявський та ін. К. : Либідь, 2004. 432 с.

158. Закон України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб» від 09.01.2025. №4196-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4196-20#Text> (дата звернення: 20.01.2026).

159. Закон України «Про управління об'єктами державної власності» від 21.09.2006 № 185-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/185-16#n927> (дата звернення: 20.01.2026).

160. Статут Державного підприємства «УкрНДНЦ» (в редакції від 14.11.2024). URL: <https://drive.google.com/file/d/1waV8jxSqhzmvC4x3PsvANn3vnVvu7Ux1/view> (дата звернення: 20.01.2026).

161. Рядінська В.О., Костенко Ю.О. Окремі аспекти характеристики правової природи контрольних відносин в адміністративній сфері. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія «Юриспруденція». 2021. № 49. С. 31–34

162. Мінка Т. П. Теоретико-правова природа понять нагляду та контролю і їх співвідношення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2024. Вип. 83 (2). С. 307-310.

163. Зозуля І.В., Зозуля О.І. Поняття відомчого контролю в адміністративному праві. *Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми* : тези доп. учасників Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 17 трав. 2019 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Консультат. місія Європейського Союзу. Харків : ХНУВС, 2019. С. 85–87.

164. Положення про комісію з апеляцій (затверджене Наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 09.02.2015 № 103). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0208-15> (дата звернення: 20.01.2026).

165. Закон України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» від 05.04.2007 № 877-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-16#Text> (дата звернення: 20.01.2026).

166. Українське агентство зі стандартизації запускає новий офіційний сайт. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/249859255> (дата звернення: 20.01.2026).

167. Паризький І.В., Чуб А.В., Шнипко О.С. Організаційно-інституційні механізми контролю й нагляду в сфері стандартизації та їх особливості. *Ірпінський юридичний часопис*. 2026. Вип. 1 (22). С. 15-23.

168. Наказ Державного підприємства «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості» від 26 лютого 2025 р № 31 «Про затвердження переліку колективних та індивідуальних членів технічного комітету стандартизації ТК 82 «Охорона довкілля». URL: https://docs.google.com/document/d/1IKOq5FgIlog-gLk7edyF_s9OCzN82zcM/edit (дата звернення: 20.01.2026).

169. Наказ Державного підприємства «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості» від 26 лютого 2025 р № 32 Про затвердження структури технічного комітету стандартизації ТК 82 «Охорона довкілля». URL: <https://docs.google.com/document/d/1VcnCjqbfBYu5Ze6ymPFUxuphB0b8B2o-/edit> (дата звернення: 20.01.2026).

170. Повідомлення щодо припинення діяльності ТК 93 «Системи управління якістю, довкіллям та безпечністю харчових продуктів». URL: <http://uas.org.ua/ua/messages/povidomlennya-shhodo-pripinennya-diyalnosti-tk-93-sistemi-upravlinnya-yakistyu-dovkillyam-ta-bezpechnistyu-harchovih-produktiv/> (дата звернення: 20.01.2026).

171. Екологічний менеджмент і аудит: Навчальний посібник/ С.М.Літвак та інші. Друге видання. К.: ВД «Професіонал», 2006. 200 с.
172. Шушпанов Д., Кривокульська Н. Екологічний менеджмент як інструмент екологізації економіки. *Економічний дискурс*. 2024. Випуск 1-2. С. 90-101.
173. Коваль А.В., Томлін-Татаренко В.Б. Екологічний менеджмент як інструмент сталого розвитку в умовах ринкових відносин. URL: tb.chdu.edu.ua/article/download/45580/41805 (дата звернення: 20.01.2026).
174. Системи екологічного управління: сучасні тенденції та міжнародні стандарти. Посібник / С.В.Берзіна, І.І.Яресковська та ін. К.: Інститут екологічного управління та збалансованого природокористування, 2017. 134 с.
175. Козакова І.В., Беляков М.С. Організаційно-правовий механізм екологічної стандартизації в Україні. *Правові новели*. 2025. № 26. С. 432-444
176. Національний класифікатор НК 004:2020 «Український класифікатор нормативних документів», затверджений наказом Міністерства економіки України від 18.05.2020 №905 «Про затвердження національного класифікатора НК 004:2020 та скасування національного класифікатора ДК 004:2008». URL: <https://drive.google.com/file/d/1zOdsiQQsGoTz34Fli5RKqpbCfqB5U1Ob/view> (дата звернення: 20.01.2026).
177. Тарасова В.В., Малиновський А.С., Рибак М.Ф. Екологічна стандартизація і нормування антропогенного навантаження на природне середовище / заг. ред. професора В.В.Тарасової. Навч. посібник. К.: Центр учбової літератури, 2007. 276 с.
178. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісу» від 23.07.2008 № 665. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/665-2008-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.01.2026).

179. Краснова М.В. Перспективи удосконалення правового механізму забезпечення екологічної безпеки в Україні. *Актуальні проблеми становлення і розвитку права екологічної безпеки в Україні*: матеріали науково-практичного Круглого столу, 28 березня 2014 р., м. Київ / ред.кол. М.В. Краснова та ін. Чернівці: Кондратьєв А.В., 2014. С. 20-24

180. Євстігнєєв А.С. Проблеми правового забезпечення екологічної безпеки у сфері спеціального природокористування в Україні [Текст] : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.06; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ, 2019. 416 с.

181. Лісовий кодекс України від 21.01.1994 № 3852-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12#Text> (дата звернення: 20.01.2026).

182. Беляков М.С. Екологічні стандарти у сфері охорони лісових ресурсів. *Держава і право. Серія «Юридичні науки»*. Випуск 73. 2016. С. 390-404.

183. Шемшученко Ю.С. Екологічний кодекс України в системі відповідної галузі законодавства. *Стан та перспективи розвитку аграрного права*: Матеріали Міжнар. наук-теор. конф., Київ, 26-27 травня 2005 р. К., 2005. С.23-29.

184. Войцицький А.П., Рибак М.Ф., Шваб С.Б. Екологічна стандартизація та нормування антропогенного навантаження на природне середовище: теоретичні основи і розрахунковий практикум: Навчальний посібник. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2009. 260 с.

185. Ергономіка. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%95%D1%80%D0%B3%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%96%D0%BA%D0%B0> (дата звернення: 20.01.2026).

186. Беляков М. Щодо системи екологічних стандартів. *Приватно-правові та публічно-правові відносини: модернізація розвитку в умовах воєнного стану*: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (в авторській редакції), (м. Кропивницький, 07 жовтня 2025 року). Кропивницький, 2025. 500 с. С. 62-65.

187. Постанова Верховної Ради України «Про Програму діяльності Кабінету Міністрів України» від 11.12.2014 № 26-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/26-19#Text> (дата звернення: 20.01.2026).

188. Постанова Ради Міністрів Української РСР «Про порядок затвердження республіканських стандартів на продукцію, головних і базових організацій із стандартизації» від 29.03.1985 №137. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/137-85-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.01.2026).

189. Ситник К.М., Брайян О.В., Городецький О.В. Словник-довідник по екології. К. : Наукова думка, 1994. 665 с.

190. Ільків Н.В. Місце юридичної відповідальності за екологічні правопорушення у системі юридичної відповідальності. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2008. Вип.2. С.1-9.

191. Юнін О.С. Поняття та ознаки адміністративної відповідальності за податкові правопорушення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. №1. С.688-690

192. Адміністративне право: підручник/ Ю.П. Битяк (кер. авт. кол.), В.М. Гаращук, В.В. Богуцький та ін.; за заг. ред. Ю.П.Битяка, В.М. Гаращука, В.В. Зуй. Х.: Право, 2010. 624 с.

193. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 №8073-X. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> (дата звернення: 20.01.2026).

194. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 20.01.2026).

195. Козакова І.В., Беляков М.С. Юридична відповідальність у сфері екологічної стандартизації в Україні. *Право та державне управління*. 2022. № 4. С. 384-393

196. ДСТУ 7875:2015 «Охорона ґрунтів. Екологічне нормування антропогенного навантаження на ґрунтовий покрив. Основні положення».

URL: http://online.budstandart.com/ru/catalog/doc-page.html?id_doc=62757 (дата звернення: 20.01.2026).

197. ДСТУ ISO 18589-2:2015 «Вимірювання радіоактивності у довкіллі. Ґрунт. Частина 2. Настанови щодо вибору стратегії відбирання проб, відбирання та попереднього оброблення проб». URL: http://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page.html?id_doc=62347 (дата звернення: 20.01.2026).

198. ДСТУ 4462.3.02:2006 «Охорона природи. Поводження з відходами. Пакування, маркування і захоронення відходів. Правила перевезення відходів. Загальні технічні та організаційні вимоги». URL: http://online.budstandart.com/ru/catalog/doc-page?id_doc=51177 (дата звернення: 20.01.2026).

199. Абакумова Ю.В., Прасов О.О., Алфьоров С.М. Екологічна безпека України: кримінально-правові та адміністративно-правові аспекти. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2025. № 2 (88). С. 77-87.

200. Сімакова С.І., Малишко І.В. Особливості проведення слідчих (розшукових) дій у кримінальних провадженнях проти довкілля. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. №8. С.521-525.

201. Бабін Б.В., Плотніков О.В., Приходько А.В. Екологічні наслідки російської агресії: виклики правового реагування. *Юридичний бюлетень*. Вип.29. 2023. С. 13-24.

202. Середа В.В. Поняття, ознаки та склад дисциплінарного проступку. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2014. № 12. С.125–129.

203. Прокопенко В.І. Трудове право України: Підручник. Х.: Консум, 2000. 480 с.

204. ДСТУ ISO 14001:2015 «Системи екологічного керування. Вимоги та настанови щодо застосовування» (ISO 14001:2015, IDT). URL: http://online.budstandart.com/ru/catalog/doc-page?id_doc=64015 (дата звернення: 20.01.2026).

205. Оверковська Т.К., Опольська Н.М. Юридична відповідальність за екологічні правопорушення: навч. посіб.; Вінн. нац. аграр. ун-т. Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2020. 252 с.

206. Миколаєць В.А. Цивільно-правова відповідальність за порушення екологічного законодавства. *Екологічне право*. 2022. Випуск 1-2. С.40-45

207. Каракаш І.І. Види юридичної відповідальності та особливості їх застосування за порушення природноресурсового й екологічного законодавства. *Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. пр.* Одеса, 2005. Вип. 25. С. 430–442.

208. Бортник Н.П., Набокова О.Г. Розробка та впровадження екологічних стандартів у контексті гармонізації національного законодавства з міжнародними екологічними нормами. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична*. 2025. Вип. 46. С. 740–746.

209. Бабін Б.В., Керекеша І.С. Міжнародні механізми захисту прав людини. *Молодий вчений*. 2025. № 6 (137). DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2025-6-137-9>

210. International Electrotechnical Commission. URL: <https://www.iec.ch/national-committees> (дата звернення: 20.01.2026).

211. International Electrotechnical Commission. URL: <https://www.iec.ch/homepage> (дата звернення: 20.01.2026).

212. IEC TC 111. Environmental standardization for electrical and electronic products and system. URL: <https://tc111.iec.ch/#about> (дата звернення: 20.01.2026).

213. BS EN 62430:2009 Environmentally conscious design for electrical and electronic products URL: <https://shop.bsigroup.com/ProductDetail/?pid=000000000030154130> (дата звернення: 20.01.2026).

214. Міжнародна організація зі стандартизації. URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/ Міжнародна_організація_зі_стандартизації](https://uk.wikipedia.org/wiki/Міжнародна_організація_зі_стандартизації) (дата звернення: 20.01.2026).
215. Марценюк М.М., Гвоздецька І.В. Міжнародні стандарти якості. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2014. № 3. Том 2. (212). С. 154-156.
216. OECD Environmental Performance Reviews: Sweden 2004, OECD Environmental Performance Reviews, OECD Publishing, Paris. URL: https://www.oecd.org/en/publications/oecd-environmental-performance-reviews-sweden-2004_9789264108592-en.html (дата звернення: 20.01.2026).
217. Михайлова М.Д., Костенко О.К. Екологічний менеджмент як засіб керування природоохоронною діяльністю підприємств. С. 181-185. URL: [Jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/download/2237/2271](http://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/download/2237/2271) (дата звернення: 20.01.2026).
218. Цикл Демінга
https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A6%D0%B8%D0%BA%D0%BB_%D0%94%D0%B5%D0%BC%D0%B8%D0%BD%D0%B3%D0%B0 (дата звернення: 20.01.2026).
219. Карташов Є.Г. Розвиток міжнародних стандартів в системі природокористування та охорони навколишнього середовища. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2017. № 5. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1074> (дата звернення: 20.01.2026).
220. ISO 9000. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/ISO_9000 (дата звернення: 20.01.2026).
221. Беляков М., Головкін О., Дюжилова Н. Адаптація національного законодавства до міжнародних екологічних стандартів. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2017. № 2. С. 48-55.
222. Бортник Н.П., Дубинський І.Ю. Механізми боротьби з правовим нігілізмом в Україні в контексті євроінтеграційних прагнень. Академічні

візії. 2025. № 47. URL: <https://www.academy-vision.org/index.php/av/article/view/2860>

223. Додаток XXX до глави 6 «Навколишнє природне середовище» Розділу V «Економічне і галузеве співробітництво». URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/ugoda-pro-asociaciyu/30_Annex.pdf (дата звернення: 20.01.2026).

224. Ковальова М.Л. Особливості системи стандартизації та сертифікації в Україні. *Інтелект XXI*. 2016. № 4. С.65-72.

225. Зюзько А.О. Впровадження екологічних стандартів EURO. URL: https://af.khadi.kharkov.ua/fileadmin/F-AUTOMOBILE/Автомобілів/Наукові_праці_студентів/2018/каф_теса/TESA_Zuzko.pdf (дата звернення: 20.01.2026).

226. Микієвич М.М., Андрусевич Н.І., Будякова Т.О. Європейське право навколишнього середовища : Навчальний посібник. Л. : Львівський національний університет ім. І. Франка, 2004. 256 с.

227. Голік Ю.С. Законодавство Європейського Союзу у сфері охорони навколишнього середовища : Навчальний посібник / Ю.С. Голік, А.В. Войтенко, О.Е. Ілляш та ін. Полтава, 2009. 170 с.

228. Шабанов Р.І. Сутність принципу "забруднювач платить" як принципу міжнародного екологічного права. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди*. «Право». 2017. Вип. 26. С. 63-69.

229. Directive 2004/35/CE of the European Parliament and of the Council of 21 April 2004 on environmental liability with regard to the prevention and remedying of environmental damage. *Official Journal*, L 143, 30/04/2004. P. 56-75.

230. Вишняков О.К. Право Європейського Союзу : підручник. О. : Фенікс, 2013. 883 с.

231. Новосельська І., Руше М. Кодифікація законодавства України із соціального забезпечення. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 7. С. 43-45.

232. Пархоменко Н.М. Кодифікація законодавства: теоретико-історичні аспекти. *Часопис Київського університету права*. 2005. № 3. С. 7-12.

233. Олійник А.В. Стан та перспективи розвитку кодифікації законодавства України. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія ПРАВО. 2024. Випуск 85. Ч. 1. С. 134-39.

234. Марич Х.М., Юринець С.О. Кодифікація як форма систематизації екологічного законодавства України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. №7. С. 229-231.

Приватне акціонерне товариство
ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ»

Україна, 03151, м. Київ, вул. Ушинського, 15
 Код за ЄДРПОУ: 16476880

тел./факс: (044) 242 24 64, (044) 242 24 46
<https://nam.kyiv.ua/> E-mail: office@nam.kiev.ua

ЗАТВЕРДЖУЮ

Ректор

ВНЗ «Національна академія управління»
 доктор економік. наук, професор

Сергій ЄРОХІН

19 травня 2020 року

АКТ

про впровадження результатів наукового дослідження

Белякова Максима Сергійовича

«Правове регулювання екологічної стандартизації в Україні»
в освітній процес ВНЗ «Національна академія управління»

Комісія у складі: декана юридичного факультету к.ю.н., доцента Веселовської Н.О., завідувача кафедри теорії та історії держави і права д.ю.н., д.е.н. Чуба А.В., начальника відділу якості освіти Дашевської К.В. склали цей акт про те, що розроблені за результатами дисертації Белякова Максима Сергійовича на тему: «Правове регулювання екологічної стандартизації в Україні» висновки та пропозиції використовуються в освітньому процесі у ВНЗ «Національна академія управління» на денній та заочній формах здобуття освіти під час викладання таких освітніх компонент як: «Екологічне право та сталий розвиток» та «Екологічна безпека Сталого розвитку».

В якості рекомендованих джерел використовуються такі публікації:

- Беляков М. С. Екологічні стандарти у сфері охорони лісових ресурсів. *Держава і право. Серія «Юридичні науки»*. 2016. Вип. 73. С. 390–404.
- Беляков М. С. Екологічна стандартизація та нормування в Україні. *Правова держава*. 2016. Вип. 27. С. 512–520.

- Беляков М., Головкін О., Дюжилова Н. Адаптація національного законодавства до міжнародних екологічних стандартів. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2017. № 2. С. 48–55.

- Казакова І. В., Беляков М. С. Юридична відповідальність у сфері екологічної стандартизації в Україні. *Право та державне управління*. 2022. № 4. С. 384–393. <https://doi.org/10.32782/pdu.2022.4.57>

- Беляков М. С. Правова природа екологічної стандартизації в Україні. *Право і суспільство*. 2023. № 5. С. 468–476. <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.5.68>

- Беляков М. С. Екологічний стандарт: поняття, ознаки та види. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 9. С. 505–510. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-9/122>

- Казакова І. В., Беляков М. С. Організаційно-правовий механізм екологічної стандартизації в Україні. *Правові новели*. 2025. № 26. С. 432–444. <https://doi.org/10.32782/ln.2025.26.49>

Декан
к.ю.н., доцент

Наталія ВЕСЕЛОВСЬКА

Завідувач кафедри
д.ю.н., д.е.н.

Антон ЧУБ

Начальник відділу
якості освіти

Катерина ДАШЕВСЬКА

Приватне акціонерне товариство
ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ»

Україна, 03153, м.Київ, вул. Ушинського, 15
Код за ЄДРПОУ: 16476880

тел./факс: (044) 242 24 64, (044) 242 24 46
<https://nam.kyiv.ua/> E-mail: office@nam.kiev.ua

24.10. 2025 р. № 03-25/78

ДОВІДКА

про використання результатів дисертаційного дослідження
на тему: «Правове регулювання екологічної стандартизації в Україні»

Видана про те, що результати дисертаційного дослідження Белякова Максима Сергійовича на тему: «Правове регулювання екологічної стандартизації в Україні» впроваджено у виконання госпрозрахункової науково-дослідної теми «Правове забезпечення суспільних відносин в умовах європейської інтеграції» (державний реєстраційний номер 0122U202084).

У межах зазначеної науково-дослідної теми використано наукові положення, висновки та пропозиції дисертації, зокрема щодо:

- визначення поняття екологічного стандарту як нормативного документа, що регулює питання охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки, а також його місця у системі правового регулювання;
- обґрунтування структури екологічних стандартів як комплексної категорії, що включає стандарти у сфері охорони довкілля, екологічної безпеки та використання природних ресурсів;
- дослідження правової природи екологічної стандартизації як різновиду юридичного процесу та сукупності еколого-правових відносин;
- визначення мети, функцій та об'єктів екологічної стандартизації, спрямованих на забезпечення екологічної безпеки, раціонального природокористування та захисту життя і здоров'я громадян;
- аналізу організаційно-правового механізму екологічної стандартизації, включаючи систему суб'єктів та їх повноваження;
- розроблення пропозицій щодо вдосконалення законодавства України у сфері стандартизації з урахуванням європейських підходів та міжнародних стандартів;
- дослідження особливостей юридичної відповідальності за правопорушення у сфері екологічної стандартизації та обґрунтування необхідності її вдосконалення.

Результати дисертаційного дослідження використовуються при розробленні науково-теоретичних та практичних рекомендацій щодо гармонізації національного законодавства із правом Європейського Союзу, удосконалення

механізмів правового регулювання екологічних відносин, а також підвищення ефективності забезпечення екологічної безпеки в умовах європейської інтеграції.

Довідка видана для підтвердження використання результатів дисертаційного дослідження у науково-дослідній роботі на тему: «Правове забезпечення суспільних відносин в умовах європейської інтеграції» (державний реєстраційний номер 0122U202084).

Керівник НДР

Наталія ВЕСЕЛОВСЬКА

Перший проректор

Ірина ШТУЛЕР

ДЕРЖАВНЕ АГЕНТСТВО ВІДНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ
ІНФРАСТРУКТУРИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНЕ ПІДПРИЄМСТВО «НАЦІОНАЛЬНИЙ
ІНСТИТУТ РОЗВИТКУ ІНФРАСТРУКТУРИ»
(ДП «НІРІ»)

просп. Берестейський, буд. 57, м. Київ, 03113, тел. (044) 456 34 15

імейл: nauka@nidi.org.ua, вебсайт: www.nidi.org.ua

код ЄДРПОУ 03450778

АКТ

впровадження результатів

дисертаційного дослідження здобувача наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» Белякова Максима Сергійовича на тему «Правові засади екологічної стандартизації в Україні»

Даний акт виданий за результатами розгляду дисертаційного дослідження здобувача наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» Белякова Максима Сергійовича на тему «Правові засади екологічної стандартизації в Україні» і підтверджує наступне.

Основні положення дисертаційного дослідження здобувача наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» (08 – «Право») Белякова Максима Сергійовича на тему «Правові засади екологічної стандартизації в Україні», є актуальними в умовах сьогодення, а зроблені автором висновки і пропозиції сприяють втіленню положень екологічних стандартів при здійсненні діяльності підприємства у сфері перевірки безпеки автомобільних доріг, дослідженні впливу здійснюваної діяльності на стан навколишнього природного середовища, функціонуванні механізмів оцінки впливу на довкілля.

Окремі положення дисертаційного дослідження Белякова М.С. на тему «Правові засади екологічної стандартизації в Україні» з питань дотримання екологічних стандартів та екологічної безпеки використовуються у господарській діяльності державного підприємства «Національний інститут розвитку інфраструктури», а також враховуються підприємством при стратегічному плануванні його діяльності, вдосконаленні виробничої діяльності та здійсненні тих її видів, що потребують аналізу дотримання екологічних стандартів та впливу такої діяльності на довкілля, забезпечення сталого розвитку в довкіллевій сфері.

Вихідний документ (Підписано кваліфікованим електронним підписом)

Сертифікат 6FA97849F1B2570D0400000973C01002AC20700

Підписувач Безуглий Артем Олександрович

Дійсний з 09.07.2025 15:23:00 по 09.07.2026 15:23:00

ДП «НІРІ»

19.1-09 151-538

від 30.06.2026

Особливої уваги заслуговують пропозиції, сформульовані Беляковим М.С. в Розділі 1 дисертації «Теоретико-правові засади екологічної стандартизації в Україні» до завершення реформи технічної регламентації в Україні втілення в життя екологічних стандартів має відбуватися і через пряме посилення на обов'язковість державних та національних екологічних стандартів у інших нормативно-правових актах (в першу чергу, законах).

Довідка видана для подання до разової спеціалізованої вченої ради із захисту дисертації на здобуття ступеня доктора філософії.

Директор, канд. екон. наук

Артем БЕЗУГЛИЙ

Вихідний документ (Підписано кваліфікованим електронним підписом)

Сертифікат 6FA97849F1B2570D04000000973C01002AC20700

Підписувач Безуглий Артем Олександрович

Дійсний з 09.07.2025 15:23:00 по 09.07.2026 15:23:00

ДП «НІРІ»

19.1-09 151-538
від 30.06.2026

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Беляков М.С. Екологічні стандарти у сфері охорони лісових ресурсів. *Держава і право. Серія «Юридичні науки»*. Випуск 73. 2016. С. 390-404.

2. Беляков М.С. Екологічна стандартизація та нормування в Україні. *Правова держава*. Випуск 27. 2016. С. 512-520. URL: <https://pravova-derzhava.org/pravova-derjava-issue-27-2016-512>

3. Беляков М., Головкін О., Дюжилова Н. Адаптація національного законодавства до міжнародних екологічних стандартів. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2017. № 2. С. 48-55. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnapu_2017_2_9

(особистий внесок: проаналізовано історію адаптації України до міжнародного екологічного законодавства, дано оглядову характеристику основних світових та європейських екологічних стандартів, зокрема серії ISO 14000. Дано порівняльну характеристику переваг та проблемних аспектів уніфікації системи вітчизняних екологічних стандартів з міжнародною нормативною базою)

4. Беляков М.С., Козакова І.В. Юридична відповідальність у сфері екологічної стандартизації в Україні. *Право та державне управління*. 2022. №4. С.384-393. <https://doi.org/10.32782/pdu.2022.4.57>

(особистий внесок: досліджено особливості юридичної відповідальності у сфері екологічної стандартизації в Україні та її окремих видів (адміністративної, окремі аспекти кримінальної відповідальності, а також дисциплінарної та цивільної відповідальності, запропоновано внести зміни до глави 13 КУпАП «Адміністративні правопорушення в галузі стандартизації, якості продукції, метрології та технічного регулювання»)

5. Беляков М.С. Правова природа екологічної стандартизації в Україні. *Право і суспільство*. 2023. №5. С. 468-476. <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.5.68>

6. Бесяков М.С. Екологічний стандарт: поняття, ознаки та види. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. №9. С.505-510. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-9/122>

7. Бесяков М.С., Козакова І.В. Організаційно-правовий механізм екологічної стандартизації в Україні. *Правові новели*. 2025. №26. С.432-444. <https://doi.org/10.32782/ln.2025.26.49>

(особистий внесок: визначено ключові маркери правового становища суб'єктів в організаційно-правовому механізмі екологічної стандартизації в Україні, зокрема ДП «УкрНДНЦ» та профільного центрального органу виконавчої влади)

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

8. Бесяков М.С. Законодавче регулювання екологічної стандартизації в Україні. *Державне регулювання суспільних відносин: розвиток законодавства та проблеми правозастосування*: Міжнародна науково-практична конференція, м.Київ, 14-15 липня 2017 р. К.: Центр правових наукових досліджень, 2017. 112 с. С.47-49.

9. Бесяков М.С. Національні екологічні стандарти та технічні регламенти: проблеми співвідношення. *Права людини та публічне врядування*: матеріали VIII Міжнародного правничого форуму, м.Чернівці, 30 травня, 2025 р. Львів – Торунь: Liha-Pres, 2025. С. 520-523.

10. Бесяков М.С. Щодо системи екологічних стандартів. *Приватно-правові та публічно-правові відносини: модернізація розвитку в умовах воєнного стану*: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (в авторській редакції), (м. Кропивницький, 07 жовтня 2025 року). Кропивницький, 2025. 500 с. С. 62-65.

11. Бесяков М.С. Принципи екологічної стандартизації. *Scientific trends in the development of modern technologies and inventions*: Abstracts of VI International Scientific and Practical Conference (October 06-08, 2025, Prague, Czech Republic). 165 p. P.43-44.